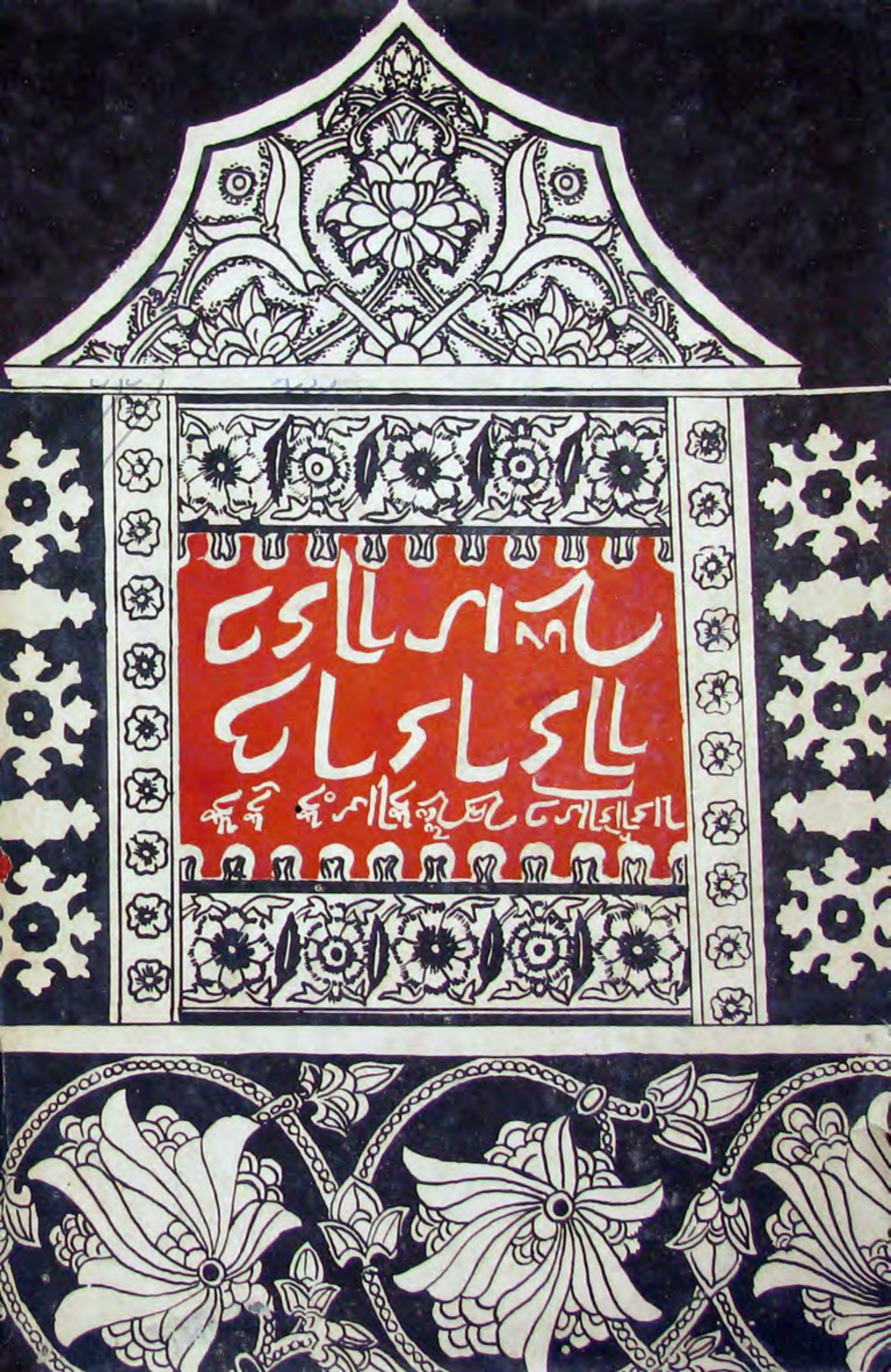

ମୋଗଲ ତାମସା

କବି ୰ ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀ

ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନା—

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

ଅଧ୍ୟାପକ, ଭଦ୍ରକ କଲେଜ

ପ୍ରକାଶ କାଳ —
ଅପ୍ରେଲ୍, ୧୯୬୭

*

ପ୍ରକାଶକ ଓ ମୁଦ୍ରାକର—
ଶ୍ରୀ ପ୍ରବୋଧାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର
ଭାଗବତ ପ୍ରେସ, ଭଦ୍ରକ

*

ପ୍ରଚ୍ଛଦ ସଜ୍ଜା—
ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରମୋଦକୁମାର ମହାନ୍ତି

*

ସଂକଳକ ଓ ସଂପାଦକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା
ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ

*

ମୂଲ୍ୟ—
ତିନି ଟଙ୍କା ପଞ୍ଚସ୍ତରି ପଇସା

ମାତୃଭୂମିର ବରପୁତ୍ର

କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର

ସଙ୍ଗୀତାଚାର୍ଯ୍ୟ ମନମୋହନ ସାବତ

ଜାତୀୟ କବି ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତି

ନାଟ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରତିଭା-ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ

ଅମର ସ୍ମୃତିରେ—

ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କର

ରଚନାବଳୀ :—

ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟ, କଥା ସାହିତ୍ୟ, ଅଶ୍ଳୀଳତା ବିପକ୍ଷରେ (ସମାଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧ), ଯଥା ନଳସ୍ୟ ଦମୟନ୍ତୀ (ଏକାଙ୍କିକା), ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ୱପ୍ନ, ଗୋପନ ଚନ୍ଦ (ଗଳ୍ପ), ଗୁ କପ୍‌ରେ ଝଡ଼, ୫୪ ଶାନୁବାଇ ଲେନ୍ (କବିତା) ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟକ ପତ୍ରାଳାପ (କଲେଜ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ)

ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖୀନଃ
ସର୍ବେ ସନ୍ତୁ ନିରାମୟାଃ
ସର୍ବେ ଭଦ୍ରାଣି ପଶ୍ୟନ୍ତୁ
ମା କଶ୍ଚିତ୍ ଦୁଃଖଭାକ୍ ଭବେତ୍ ॥

ଅଭିବାଦନ ସହ—

ଭାଗବତ ପ୍ରେସ୍

କଚେରୀ ରୋଡ୍, ଭଦ୍ରକ ।

ସୂଚୀପତ୍ର

୧ ।	ଆମୁଖ— ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ	
୨ ।	ଶୁଭାଶିଷ— କବିଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	ପୃଷ୍ଠା ୦ /
୩ ।	ଭୂମିକା— ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ...	ପୃଷ୍ଠା । /
୪ ।	ମୁଖବନ୍ଧ— ...	ପୃଷ୍ଠା ୳ /
୫ ।	ମୋଗଲ ତାମସା—	ପୃଷ୍ଠା ୧
୬ ।	ଟୀକା-ଟିପ୍ପଣୀ—	ପୃଷ୍ଠା ୪୯

ଆମୁଖ

ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

ମୁଁ 'ମୋଗଲ ତାମସା' କଥା ଶୁଣିଥିଲି ଏବଂ ଏହାର ଅଭିନୟ ଦେଖିବାକୁ ଅନେକ ଥର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଜୁଟି ନାହିଁ । ଏହା ଭିତରେ 'ମୋଗଲ ତାମସା'ର ମୁଦ୍ରିତ ଅଂଶ ପଢ଼ିବାକୁ ପାଇଲି । ନାନା ଦିଗରୁ ମୋ ମନରେ ଏହା ଏତେ କୁତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କଲା ଯେ ଏକାଥରକେ ଶେଷ କରିବାକୁ ପଡିଲା । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହା ଏକ ଅପୂର୍ବ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

'ମୋଗଲ ତାମସା'ର ଲେଖକ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ଭଦ୍ରକ ଏବଂ ଜନ୍ମ କାଳ ଖ୍ରୀ: ୧୭୨୮ ସାଲ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ଏହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷ କରି ଭଦ୍ରକ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁସଲମାନ ଶାସନ ଚାଲୁଥିଲା । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହାତରେ ଶାସନ କ୍ଷମତା ଥିବାରୁ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପଡିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେବଳ 'ରାଜାନୁଗତୋଧର୍ମଃ' ନୁହେଁ, 'ରାଜାନୁଗତା ଭାଷା' ମଧ୍ୟ । ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜୀ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଆଜି କେହି ଭାରତୀୟ, ସଭ୍ୟ ସମାଜଭୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହି କଥା ସତ୍ୟ ଥିଲା । ଫାର୍ସୀ ନ ଜାଣିଲେ, କେହି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲାଇବାକୁ ହେଲେ ଫାର୍ସୀ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସାଧାରଣ ମୁସଲମାନମାନେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ କହୁଥିଲେ । ଏହା ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସମାଜ ଥିଲା, ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭାଷା କହୁଥିଲେ । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଏହି ସବୁ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିପ୍ଳବୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ଏହିଠାରେ ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟକ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ବିପ୍ଳବ ଘଟି ଯାଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ନାଟକରେ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତର ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ କବି

ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତ ପୁରାଇଲେ । ଆମ୍ଭର ମଧ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ପରଂପରା ଚଳି ଆସୁଛି ଯେ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକରେ ଉଚ୍ଚ ବଂଶଜାତ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପ୍ରାକୃତ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ରାଜା ବା ନାୟକଙ୍କ ବୟସ୍ୟ ବିଦୂଷକ ମଧ୍ୟ । ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ପାତ୍ରମାନେ ମାଗଧୀ, ପୈଶାଚୀ ଆଦି ପ୍ରାକୃତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହି ଭାଷା ବ୍ୟବହାରରୁ ପାତ୍ର-ମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ସ୍ତର ଜଣାପଡ଼େ । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ମଧ୍ୟ ଏହି ପରଂପରାକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ଉପଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଥିବାରୁ ମିର୍ଜା ଫାର୍ସୀରେ କହୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଫାର୍ସୀ ସମସ୍ତେ ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣୁ ଗୃହପଦାର ଉର୍ଦ୍ଦୁ ବା ହିନ୍ଦିରେ କହୁଛନ୍ତି । ମିର୍ଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ହିନ୍ଦି (ଉର୍ଦ୍ଦୁ), ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା କହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋଗଲ ତାମସା ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ।

କେବଳ ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ସମାଜ ସଂସ୍କାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ବିପ୍ଳବୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ରୂପ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଶାସକମାନଙ୍କ 'ଚୋରୀ ବନ୍ଦି' ମନୋବୃତ୍ତି ଉପରେ କଟୁ ଓ ତୀବ୍ର ଆକ୍ଷେପ କରାଯାଇଛି । ନାନା ଦିଗରୁ 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ । ନାଗରୀ ଅକ୍ଷରରେ ଏହାର ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କରଣ ହେଉ ବୋଲି ମୋର କାମନା ।

ଶୁଭାଶିଷ

କବିଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ କାଳୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ, କଟକ
ତା ୧୬ । ୧୧ । ୬୪

ସ୍ନେହର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବାବୁ,

ସତରେ, ଆପଣ ଗୋଟିଏ ଶୁଭ ଖବର ଦେଲେ । ଭାରି ଖୁସି ଲାଗିଲା । 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଏତେ କାଳକେ, — କେମିତି ଆଉ କଅଣ ବୋଲି ସଭିଏଁ— ଜାଣିବେ । ପାଶୋରା କଥାକୁ ଚେତାଇ, ଆପଣ ବଡ଼ କାମଟାଏ କଲେ । ପଛ-ଦିନର କଥା, —ଯାହାକୁ 'ସ୍ମୃତି' ନାଆଁ ଦିଆ ହୋଇଛି, ଭାରି ମଧୁର ସେ । ଦୁନିଆଁରେ ସବୁ ଆଗୁଆ ଚାଲୁଥିବା ନିୟମକୁ ଭାଙ୍ଗି, ସେ ବାଟୋଇଙ୍କ - ଦଣ୍ଡେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ହେଉ ପଛେ— ପଛଆଖିଆ କରିଦିଏ । ତାକୁଇ ନେଇ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିବା ଭଳି, ବଞ୍ଚେ । ଆପଣ ସେଇ ସ୍ମୃତିର ଆରାଧନା କରି ବସିଛନ୍ତି ।

ଏଇ ମାସ କେଇଟାର କଥା ତ ! ଆପଣଙ୍କ ବସାରେ ଯେଉଁ ଦିନ 'ମୋଗଲ ତାମସା'ର ହସ୍ତଲିପି ଆପଣ ମୋତେ ଦେଖାଇଲେ, ସେଦିନ ଏକ ଅଭୁଲା ସ୍ୱପ୍ନର ଝଲକ ଧୂପ ଗୁଇ ଭଳି, ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା ।

ଅନେକ ଦିନର ଘଟଣା— ଦରି-ପାଶୋରା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ୧୯୨୨ । ୨୩ ର କଥା । ସେତେବେଳକୁ ମୋର ନମସ୍ୟ 'ଲକ୍ଷୀ' ଭାଇ ବଞ୍ଚି-ଥାଆନ୍ତି ।

ଥରେ ଖରାଦିନଆଁ ଜହ୍ନା ରାତିରେ ସେ, ମୁଁ, ମୋର ସଂଗୀତଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମନମୋହନ ସାବୁତ ଆଉ ସଂଗୀ ଫାରୁମିଆଁ (ହକିମ୍ ମହମ୍ମଦ ଫାରୁକ) ଭଦ୍ରକରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଭାଇଙ୍କ କୋଠା ଛାତ ଉପରେ ବସିଥାଉଁ— ସଂଗୀତ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ଲକ୍ଷୀଭାଇ (ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କାନ୍ତକବି) ମୋତେ ମୋଗଲ ତାମସା ଦେଖି ଯିବାକୁ କହିଲେ । ତହିଁ ଆରଦିନ ତାମସା ଦେଖିବାକୁ ଗଲି ।

ଜଣେ କେତେ ପୁରୁଖା ଲୋକ କହିଲେ ଆଗେ ତାମସା ଯେମିତି ହେଉଥିଲା, ଏବେ ତାର ଚାରିପଣରେ ନାହିଁ । ସେ ରୂପ ରଂଗ ମଉଳି ଆସିଲାଣି । ହେଲେ,

ମୋତେ ତ ନୂଆ ! ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏଁ ଯାହା ଦେଖିଲି, ସେଥିରେ ତାଟକା ହୋଇଗଲି । କି ଚମତ୍କାର ଉପସ୍ଥାପନା ! କେଉଁ ଉଦାରମନା ଯୋଗଜନ୍ମା ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପନା ଏ କେଜାଣି ! ଗଂଗାଯମୁନାର ସଂଗମ ସେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଥିଲେ ବୋଲି, ବିଶ୍ୱାସ କରେ ମୁଁ । ମୋଗଲ ଅମଳରେ ଏଠି,— ଆମ ଜନ୍ମ ଭୂଇଁରେ – ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମମତା ବନ୍ଧନର ଏକ ଅପୂର୍ବ ବେଦୀ ଗଢ଼ି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ସେ !

'ମୋଗଲ ତାମସା' — **Open-air Theatre** — ବା ଲୀଳାଯାତ୍ରା । ଗ୍ରୋଷ୍ଠ ବଡ଼, ସବୁରି ଆଖିମନ ପାଇଁ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଛି ଏଥିରେ । ଆମ ଜାତିଟା ସାଧାରଣରେ ବଡ଼ ସଂଗୀତପ୍ରିୟ ତ ! ମୋ ଜାଣିବାରେ ଏ ଜାତି ପାଠ ବି ପଢ଼େ ସଂଗୀତ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି । ତେଣୁ ଲୀଳାଯାତ୍ରା ବା ସୁଆଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକତା ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚୁର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ସେଇ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କର ଏହା ଏକ ସୁଚିନ୍ତିତ କୌଶଳ । ଏଥିରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତାର ବିଚାର ତ ନାହିଁ, ତା ଛଡ଼ା 'କଳା'କୁ କଳାର ଉଚିତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇ ମୋଗଲ ତାମସା ପରିଷା ହେଉଥିବାର ଦେଖିଲି । ଦେଖଣାହାରୀଏ ମଧ୍ୟ ପୂରାପୁରି କଳା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି— ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ତା' ନୋହିଲେ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ମୁଖରେ ବିବିଧ ସମାଲୋଚନାରେ କେତେ ଜାତିଯାଉ କନ୍ଦଳ ଉପୁଜୁ ଥାଆନ୍ତା !

ମୋଗଲ ତାମସାର ଭାଷା ରେ ବି ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଛି । ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଗୀତ ରଚନ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ବା ଫାରସୀ ଶବ୍ଦବହୁଳ । ଯୋଜନା ବଡ଼ ମନମତାଣିଆ । ସେତେବେଳେ ଲୋକେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ବୋଲି ସିନା ଏଇ ଗଣ-ନାଟ୍ୟର ଭାଷା ଏହିଭଳି ରୂପ ନେଇଥିଲା ! ରଚନା ଯେମିତି ଲଳିତ,— ସେମିତି ରସଭରା । ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଘଟଣା ଅନାୟାସରେ ସଜଡ଼ା ସାଇତା ହୋଇଛି ଏଥିରେ । ତେଣୁ ସବୁରି ସମାଦର ପାଇ ପାରୁଛି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ କଥା ହେଲା,— ଭାଷା ଆଙ୍ଗକୁ ସ୍ୱର ଝଙ୍କି ବାରେ ବାହାଦୁରୀଟା । ଲୋକ ମନରେ ସହଜରେ— ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ— ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ବସା ବାନ୍ଧିବା ଭଳି ସ୍ୱର ଯୋଜନା କରାଯାଇଛି । ମୋଗଲ ତାମସା ଜନପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଥିବାର ଏହା ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ।

ବୁଢ଼ାଉଥିଲ ଏଗୁଡ଼ିକ ବୋଲି କହିବା ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ବୁଢ଼ ଯାଇଥିଲି କଥାଟା କହି ଯୋଗାଏ । ମୋର ଘରର ମନ ଥିଲା, ଏ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବି ବୋଲି । ଥରେର କେତେ ଚେଷ୍ଟା ବି ନ କରିଛି, ଏହା ନୁହେ । କାହାକୁ କେମିତି ଅନୁରୋଧ ମଧ୍ୟ କରିଛି, ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ।

ମାନ ବୁଝିଲେ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବାବୁ ! ସବୁ ଜନଷର ଗୋଟାଏ କୋଷ୍ଠୀ ବା ଜନ୍ମଜାତକ ଅଛି । ମୋତେ ଆପଣ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତୁ ପଛେ, ମୋର କାହିଁକି ସବୁ-ବେଳେ ଏଇ ବିଶ୍ୱାସ । ଆପଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ମୋଗଲ ତାମସା ଏତେ କାଳକେ ଲୋକ-ଆଖିକି ଆସିବାର ବିଧିଦ ଥିଲା, ତେଣୁ ଆପଣ ମଲାପିଣ୍ଡରେ ଜୀବନ ଆଣି ଦେଲେ । ଏ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ଆପଣ । ସାତ ତାଳ ପଙ୍କ ଭିତରୁ ରତ୍ନ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ' ଧନ୍ୟ-ବାଦ ' ଦିଅନ୍ତି ଯେ, କେମିତି ମନଟା ବଳୁ ନାହିଁ । ମୋ ବିଚାରରେ ଏଇ 'ଧନ୍ୟବାଦ' ଦିଆ କଥାଟା— ମାଗିଅଣା— ବଡ଼ ଲୋକ ଦେଖାଣିଆଁ —ଶୁଖିଲା । ମୁଁ ସାଧୁବାଦ ଦେଉଛି ତେଣୁ ।

ଆଉ ପଦେ କହୁଛି— ଶୁଣନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବାବୁ ! ମୋଗଲ ତାମସା ଗଛ ସେଇ ଯାଇଥିଲେ ଜଣେ ମହାନୁଭବ ପୁରୁଷ । କୋଉ କାଳରୁ । ଆଜ ସେ ଦର-ମଉଳା ଗଛ ମୂଳରେ ଜଣେ ମାଳି ପାଣି ସାର ଦେଇ ଗଛଟିକି ଜୀଆଇ ରଖିଲେ, ଫୁଲ ଫଳ ଖେଳାଇବା ଯୋଗାଡ଼ କଲେ । ସେ ସ୍ୱର୍ଗତଃ ମହାତ୍ମା ଏ ଭଲ ମାଳିଙ୍କୁ ତ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନଭୁରା ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବେ । ଆଉ ମୁଁ ଭଲା କ'ଣ ଗୁହାରି !

ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତୁ ଆପଣ— ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଉ । ଜଗନ୍ନାଥେ ଦୀର୍ଘାୟୁ କରନ୍ତୁ ।

ଗୁଣମୁଗ୍ଧ

କାଳୀଚରଣ ।

ଭୂ ମି କା

ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ଭାଷା ହିସାବରେ ଫାର୍ସି ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ଶହ ବର୍ଷ ଚାଲିଥିଲା । ଏହି ଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ କବି ଓ ଲେଖକ ଫାର୍ସି ଭାଷାରେ ବହୁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବେ— ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟର ସାହିତ୍ୟ ଆଜି ମିଳୁ ନାହିଁ । ସବୁ ଯେ ଲୋପ ପାଇ ଯାଇଛି, ତାହା ନୁହେଁ । କେଉଁଠି କପରି ସେଥିରୁ ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ରହିଥିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେଥି ଭିତରୁ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ରଚିତ 'ମୋଗଲ ତାମସା' ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଭଦ୍ରକରେ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଲୋକ ମୁଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ଜୀବିତ । ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ଏ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟି ନ ଥାଏ । ଯାହାଙ୍କୁ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଛି, ତାଙ୍କ-ଠାରେ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଶତାଧିକ ବର୍ଷକାଳ ଲୋକମୁଖରେ ଜୀବିତ ରହିବା ସାଧାରଣ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ସେହି ଅସାଧାରଣ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ କେତେକ ରଚନା ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଏ ପ୍ରଯତ୍ନ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସର ଏକ ଅନ୍ଧକାରମୟ ବିସ୍ମୃତ କାଳ ପ୍ରତି ସେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି ।

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ: ୧୭୨୮ରେ ବୋଲି କେତେକ ପୋଥିରୁ ମିଳେ । ଐତିହାସିକ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରେ ଆକବରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ରାଜା ମାନସିଂହ ଆଫଗାନ-ମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ଓଡ଼ିଶା ଶାସନ ହାତକୁ ନେବା ପରେ ସେ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆଫଗାନମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଜାଗିର ଜମି ଓ ଜମିଦାରି ଦେଇ ରଖାଇ ଦେଲେ । ଏହି ହେଉଛି କାରଣ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶୁଦ୍ଧ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବେଶୀ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାର୍ସି ଭାଷା ବିକୃତାକାରରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଚଳିତ । ଯେଉଁଠି ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀମାନେ ନିଜର ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେଠି ଫାର୍ସି ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ସେମାନଙ୍କ

ମାତୃଭାଷା ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଫଗାନମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବସବାସ କରି ରହି ଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ଫାର୍ସି ଭାଷା ହୋଇ ରହିଲା । ଆକବରଙ୍କ ସମୟରୁ ଜାଗୀରି ପାଇ ରହିଥିବା ମୁସଲମାନଙ୍କ ବସତି ଭଦ୍ରକରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବେଶୀ । ଏଣୁ ସେଠି ଫାର୍ସି ଭାଷା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ-ଥିବାର କଥା । ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଧର୍ମ ଜେନ ସଂଘର୍ଷ ଜୈନିଆ—ଶ୍ରାବକ; ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ ଯୋଗେ ଭଦ୍ରକାଳୀ ଭଦ୍ରକରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ଓ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାନରେ ମସଜିଦ୍ ନିର୍ମିତ ହେଲା । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ସେ ସମୟର ଲୁହନ୍ତି । ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଜାଗୀରଦାରମାନେ ସ୍ଥିର ଜୀବନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପରାହ୍ନର ବିଳାସ ପ୍ରବେଶ କଲା, ସେତିକବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା— ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ । ମରହଟ୍ଟା ଶାସନରେ ରାଜଭାଷା ପୂର୍ବପରି ଫାର୍ସି ରହିଥିଲା । ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କ ପୂଜା ଅବାଧ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ସେହି ସମୟରେ ଶିବଙ୍କ ବନ୍ଦନା ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା, କାରଣ ମରହଟ୍ଟା ଶାସକମାନେ ଶିବ-ଉପାସକ ଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଆଫଗାନ ମିର୍ଜାଙ୍କ କର୍ପୂର ଉଡ଼ିଯାଇ କେବଳ କନାମାତ୍ର ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ବର୍ଣ୍ଣନା ଆଜି ପରିହାସାତ୍ମକ ବୋଲି ମନେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସେ ପରିହାସ ଧନୀ ମିର୍ଜାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କରୁଥିବ । ସେକସ୍‌ପିଅରଙ୍କ କିଙ୍ଗ୍ ଲିୟର୍ ଭଳି ସେ ସମୟର ମିର୍ଜା ପାର୍ଶ୍ୱଚରମାନଙ୍କ କ୍ରୀଡ଼ାପୁତ୍ତଳି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟର ଚିତ୍ର 'ମୋଗଲ ତାମସା'ରେ ପାଠକମାନେ ପାଇ ପାରିବେ ।

'ମୋଗଲ ତାମସା' ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ବିଷୟରେ ସେ ସମୟର ସୁରଚିତ କବିତାମାନ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଲୋକ ମୁଖରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଏପରି କି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭଦ୍ରକ ପଥେ ପୁରୀ ଆଗମନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଫାର୍ସି କବିତାମାନ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କବିମାନେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ଥିଲେ । କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ଲେଖା ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ଯେଉଁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରି 'କବି-ସମ୍ରାଟ' ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା, ସେହି ସମୟରେ ଭଦ୍ରକରେ ଫାର୍ସି ଭାଷାରେ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀକି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର 'କବି ଶତାବ୍ଦୀ' କହିବାର ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଆଜି ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରା ବୋଲି ପରିଚିତ, ତାହାର ରୂପ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । କିନ୍ତୁ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଜିଲାମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ରୂପରେ ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରା ଆଜି ପ୍ରଚଳିତ, ତାହାର ଆରମ୍ଭ ମୋଗଲ ତାମସାଠାରୁ । ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାରେ ସଂସ୍କାର ସାଧନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାର ରୂପ ଏହି ଥିଲା ଯେ ପ୍ରଥମେ ପଖାଜ କୁବଜ ଓ ବେହେଲା ସାହାଯ୍ୟରେ ସମବେତ ବନ୍ଦନା ବୋଲି ହେଉଥିଲା । ତା'ପରେ ନାଚ ପିଲାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେଉଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବେଶରେ ଆସି ଫାର୍ସି ଭାଷାରେ ଗାନ ଓ ଦୁହା ବୋଲୁଥିଲେ ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ଗ୍ରେହୀ, ବନ୍ଦି, ଛପରଖଟ ମସୁର" ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ 'ହାସ୍ୟ' ଆସୁଥିଲେ ଓ ଶେଷରେ ରାଜା ରାଣୀ ଆଦି 'ସମ୍ବାଦ' ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ଏହାର ପୂର୍ବରୁ ଯାତ୍ରାର ରୂପ 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଥିଲା । ଆଜିକି ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳେ 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଶୁଣିବା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଏକତ୍ର ହେଉଥିଲେ ଓ ଏହା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା ।

ଯାହାହେଉ, ଆଜି ସେଦିନର ଚିତ୍ର ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରଯତ୍ନ ଫଳରେ ଶତ ଶତ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପାଠକଙ୍କ ଆଗରେ ପଡ଼ିବ ଓ ସମସ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ ଯେ ସ୍ୱାଭାବିକ କବି ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ଭାଷାର ଆଶ୍ରୟ ଅନାୟାସରେ ନେଇ ପାରେ ।

'ମୋଗଲ ତାମସା'ରେ ଶୁଦ୍ଧ ଫାର୍ସି, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ହିନ୍ଦି, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ କବିତାମାନ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଶୁଦ୍ଧ ଫାର୍ସି କବିତାମାନ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ପୋଥିରେ ଲେଖା ହୋଇଛି କି ନା, କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦି, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ କବିତାମାନ—ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ମତ ମଧ୍ୟ ପୋଷଣ କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଏଥି ଭିତରୁ ହୁଏତ ଅନେକ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଏହା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ମୋଗଲ ଓ ବଙ୍ଗର ନବାବମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ପ୍ରବେଶ କଲାଣି, ବିଶେଷତଃ ବାଲେଶ୍ୱର ଓ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ସେହିଦିନୁ ଘନିଷ୍ଠ ହେଲାଣି । ପରେ ଇଷ୍ଟ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀଙ୍କ ଅମଳରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ବଢ଼ିବା ବେଳେ ବଙ୍ଗଳା କବିତା ଓ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପରେ ପରେ ଯୋଗ କରି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ଲୋକ ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଗାନ ପ୍ରଚଳିତ, ସେଥିରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିମାନେ ନିଜ ନିଜ ରଚନା ଯୋଗକରି ଗୁନ୍ଥିଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ରାମାୟଣ,

ମହାଭାରତ ପରି ମହାକାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଘଟିଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ସଂଯୋଗ ଫଳରେ 'ମୋଗଲ ତାମସା'ର ମୌଳିକତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯାହା ପଥରେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଜଳସ୍ରୋତ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ନଦୀ ଯେପରି ନିଜତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରି, ଚାଲିଥାଏ— କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ସେହିପରି ଚାଲି ଆସିଛନ୍ତି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ କାଳ ଜନତାର ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କରି ଓ ଏକ ଅଧୋଗାମୀ ସଭ୍ୟତାର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରି ।

ସଙ୍ଗୀତ (ଭଦ୍ରକ) ଗ୍ରାମର
ନଟନାଗର ଶିବ ମନ୍ଦିର

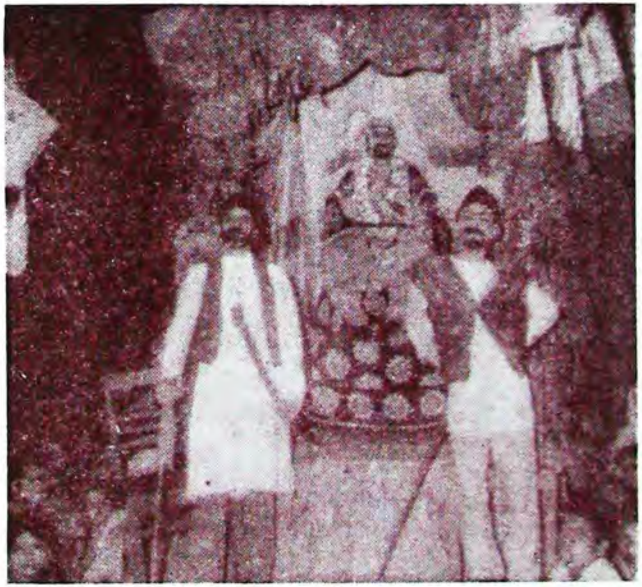

କୁଅଁାସ (ଭଦ୍ରକ) ଗ୍ରାମରେ
ଅଭିନୀତ ମୋଗଲ ତାମସାର
ଦୃଶ୍ୟ (୧୯୬୬)

ମୁଖବନ୍ଧ

ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କ କୃପାରୁ 'ମୋଗଲ ତାମସା' ଏବେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲାବେଳେ ଏଥିପ୍ରତି ମୋର କୌତୂହଳ ଜାଗରୂକ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ପରେ ଡକ୍ଟର ମହତାବଙ୍କ 'ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ' ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ପାଠ କରି ଏହାର ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂକଳନ ଲାଗି ଯତ୍ନବାନ୍ ହେଲି । ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କ ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧର କ୍ଷୁଦ୍ର ସମୀକ୍ଷାଟି ମଧ୍ୟ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋତେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଲା । ୧୯୫୬ରେ ଭଦ୍ରକକୁ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲା ପରେ ତାମସା ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂକଳନ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଆରମ୍ଭ କଲି ।

ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ

ମୋଗଲ ତାମସା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ଭାଗର ରଚନା ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । ତେଣୁ ଏହାର ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ମିଳିବା ସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ମୁଁ ଯେଉଁଠିକି ଯାଇଛି, ସେଠାରୁ କାଗଜ ଲେଖା ପାଇଛି । ତାଳପତ୍ର ପୋଥି କେହିଁ ମୋତେ ଯୋଗାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରୁ କାଗଜରେ ନକଲ କରାଯାଇ ତାମସା ରକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାର ସମ୍ବାଦ ସବୁ ଜାଗାରୁ ମିଳିଛି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଭଦ୍ରକସ୍ଥ ସଙ୍ଗତ, ସାହାପୁର, କୁଆଁସ ଓ ଜାନୁଗଞ୍ଜ — ଏହି ଚାରିଟି ଗ୍ରାମରୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ କରିଛି ଏବଂ ତାମସାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା କେତେକ ପ୍ରବୀଣ ପୁରୁଖା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମିଳାଇ ନେଇଛି ।

ସଂଗୃହୀତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ । କେତେକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପୁରୁଣା ବାଲିକାଗଜରେ ଲେଖା ହୋଇ ଉପରେ ବାଉଁଶ ପାତିଆ ତଫାଡ଼ ସିଲାଇ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ସାହାପୁର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ତିନୋଟିରେ ନକଲ ତାରିଖ ବା ଲେଖିବା ସମୟ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ସାହାପୁର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ହାଜରା ନକଲ କରିଥିଲେ । ନଗେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଭଦ୍ରକସ୍ଥ ଗବସାହି ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ସ୍କୁଲଟି

ଛାଡ଼ିଦେବା ପରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଯାଇ ସେଠାରେ ପୋଷ୍ଟ ପିଅନ ଭାବରେ ଚାକିରି କରିଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ତାମସାର ନକଲ କରି ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଶେଷରେ ସେ ନିମ୍ନମତେ ଏକ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଇଛନ୍ତି —

"ଓଁ ଶ୍ରୀବାପୁ ନମଃ

ବିଜ୍ଞାପନ

ଏହି ଖାତାରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଗର୍ଭେଶ୍ୱର ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଯୋଗୀ ତାମାସା, ଫକୀର ତାମାସା, ଚଢ଼େଇଆ ତାମାସା, ଭେଲ୍ ତାମାସା, ମୋଗଲ ତାମାସା ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତାମାସା ଅତି ପୁରୁଣା ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଯାହା ଲେଖାଥିଲା, ତାହା ଆମ୍ଭେ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ସହକାରେ ବାହାର କରି ଏଥିରେ ତାହାକୁ ଅବିକଳ ନକଲ କରିଅଛୁଁ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଉପରୋକ୍ତ ତାମାସାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ତାମାସା ଏହି ମହାଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ହେଉଅଛି, ତାହା ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଉକ୍ତ ତାମାସା ଖେଳିବା ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରୁ ଆଣି କ୍ରମାନୁସାରେ ଏହି ଖାତାରେ ଯାହାକି ସେମାନେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଲେ, ତାହା ଏଥିରେ ଲେଖିଅଛୁଁ । ଏହି ତାମାସାଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାମାସା ଖେଳିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ତାହା ସେମାନେ ନ ଦେଇ କେତେକ ନିନ୍ଦା ଶୁଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ କରୁଥିଲେ ଓ କେତେକ ମଧ୍ୟ ତାମାସା ଖେଳୁ ଖେଳୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରୁଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହେଉଥିବାର ଜାଣି ଆମ୍ଭେ ତାହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାକାରୀ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବହୁ ନିନ୍ଦା ଅପମାନ ସହି ଏଥିରେ ଏକତ୍ର ସନ୍ନିବେଶିତ କଲୁଁ । ଏଣିକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅଭାବ ହେଲେ, ସେ ଆମ୍ଭଠାରୁ କିମ୍ବା ଆମ୍ଭର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ଉକ୍ତ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ କରି ନେଇପାରିବେ । ଏହି ଖାତାଟିକୁ ଆଉ ଦାବୀ କରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ଏଥିର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପଦାର୍ଥ ଆମ୍ଭର ସ୍ୱ ବ୍ୟୟରେ ହୋଇଅଛି । ଯଦ୍ୟପି କେହି ଲୋଭାସକ୍ତ ହୋଇ ଏହି ଖାତାକୁ ଅପହରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ କିମ୍ବା ନେଇଯିବ, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭର ମାନସିକ ଅଭିଶାପ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବ, ଏହା ଆମ୍ଭର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ । ଅଧିକ କି ? ଇତି ।

ନିବେଦକ
ଶ୍ରୀ ନଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ହାଜରା
କନୈକ ତାମାସାପ୍ରିୟ "

ତା ୧-୯-୧୯୧୯ ମସିହା
ମୁଂ ସାହାପୁର—ଭଦ୍ରକ

ସନ୍ଧିଆ (ମାଳକଣ୍ଠପୁର) ଗ୍ରାମରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ଜୀବନ-ଚରିତ ସହିତ ତାମସାର କେତେକ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୨୮ ବର୍ଷ ତଳେ ଘରପୋଡ଼ରେ ତାହା ସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେହି ପୋଥିରୁ ବାବାଜୀ ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର ଦାସ ଓ ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀ ମାଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ଅଳ୍ପ କେତେକ ତାମସା ନକଲ କରା ଯାଇଥିଲା । ନୋହିଲେ କବିଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ସେଥିପାଇଁ ଏ ଦୁହେଁଯାକ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ହାଡ଼ିବନ୍ଧୁ ସିଂହ, ଶ୍ରୀ ମାଧବାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ଦାସ, ଶ୍ରୀ ହରି ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନାଥ ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଭୃତି ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମୋତେ ସହାୟତା କରିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ ।

ଲୋକ ପ୍ରଚଳିତ ସଂସ୍କାର ବା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ତାମସାର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହରେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ଓସ୍ତାଦ୍, ଅଭିନେତାଦି ଅଳ୍ପ କେତେକଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାମସା ଆଉ କାହାରିକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯିବ ନାହିଁ । ଯେ ହସ୍ତାନ୍ତର କରି ଦେବ, ତାକୁ କୁଷ୍ଠବ୍ୟାଧି ହେବ କିମ୍ବା ତାହାର ବଂଶ ଲୋପ ହୋଇଯିବ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ମୋତେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେବାପାଇଁ ସମସ୍ତେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାମସା ମୁଦ୍ରାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଗଲେ, ଆଉ ବୁଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ—ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଯିବ, ଇତ୍ୟାଦି ବୁଝାଇଦେଲା ପରେ କେତେକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଇବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ।

ମିଳିଥିବା ପାଣ୍ଡୁଲିପିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ପାଠଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ରଚନା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଚାରିଟିଯାକ ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ କ, ଖ, ଗ, ଘ ରୂପେ ସଂଖ୍ୟାଙ୍କିତ କରି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାଠ ସୂଚାଇ ଦେବା ଉଚିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା କରା ଯାଇନାହିଁ । କାରଣ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷ ପ୍ରାଚୀନ ନୁହେଁ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟା ଅସଲ ଓ କେଉଁଟା ନକଲ ତାହା ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର । ପୁଣି କେତେକ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ନାହିଁ, ଆଉ କେତେକରେ ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନାମ-ଭଣିତା ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରମୁଖ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଗୁଡ଼ିକ ମିଳାଇ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ମୋଗଲ ତାମସା'ର ଏକ ସର୍ବସମ୍ମତ ପାଠ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଇଛି ।

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ପରିଚୟ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଭଦ୍ରକ ଭୂମିରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା କରିଥିଲେ, ତାହାର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଇତିହାସ ଏଠାରେ ଦେବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ସ୍ଥାନୀୟ ଠାକୁରାଣୀ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ନାମରୁ 'ଭଦ୍ରକ' କଥାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଭଦ୍ରକାଳୀ ପ୍ରାଚୀନ ପୌରାଣିକ ଦେବୀ । ମହାଭାରତ, ପଦ୍ମପୁରାଣ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । କାଳୀ ସାଧାରଣତଃ କରାଳ-ବଦନା, ଉଲଙ୍ଗା, ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ ଓ ଭୀତିପ୍ରଦା । ତାଙ୍କର ଭଦ୍ର ବା ମଙ୍ଗଳମୟ ରୂପ ହିଁ 'ଭଦ୍ରକାଳୀ' ମଧ୍ୟରେ ପରିକଳ୍ପିତ । * ଏହି ଭଦ୍ରକାଳୀ ଏଠାରେ କେଉଁ କାଳରୁ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା କଠିନ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ (ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କବି ରାଜବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଭଦ୍ରକାଳୀ ଜଣାଣ' (୧୯୩୦) ତଥା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭଗୀରଥି ମହାପାତ୍ରଙ୍କର 'ରତ୍ନକୋଷ' (୧୯୩୫) ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି)— ଏ ଅଞ୍ଚଳ ଯେତେବେଳେ ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରନାଥ ନାମକ ଜଣେ ଯୋଗୀ ଆପଣାର 'ଭଦ୍ରା' ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟା ସହିତ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କୁ ପୂଜାରାଧନା କରୁଥିଲେ । ଚୌହାନ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବଂଶଜ ଜଣେ (ମତାନ୍ତରେ ଦୁଇଜଣ) ସେନାପତି ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଯାତ୍ରା କାଳରେ ଏଠାରେ ରହି ଯୋଗୀକନ୍ୟା ଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କୁ ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ସେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ । ଭଦ୍ରକର ପ୍ରାଚୀନ ଅଧିପତି ଭୂୟାଁ ବଂଶର ଆଦି ପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ସେନାପତି । ଭଦ୍ରକ ସହରସ୍ଥ ଭୂୟାଁ ମହଲରେ ପ୍ରଥମେ ଭୂୟାଁ ବଂଶର ଉଆସ ଥିଲା, ପରେ ଏମାନେ କୁବେର (ତାଳପଦା)ରେ ଯାଇ ଉଆସ କରି ରହିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ (୧୮୪୮—୧୯୧୮) ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

ଆଗୋ ମାତ ଭଦ୍ରକାଳି, କରେଁ ତବ ନତିସ୍ତୁତି
ଶାଳନ୍ଦୀ ସୁଶୀତଳଜଳେ ଅବଗାହି ପ୍ରାତଃକାଳେ ଗୋ ॥

---

* ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ 'ଦେବୀ ଭଦ୍ରକାଳୀ' ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ— 'ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର' ପୂଜା ବିଶେଷାଙ୍କ, ୧୯୦୯ ।

ଚନ୍ଦନ କର୍ପୂର ଗୋଳା　　ଅଙ୍ଗେ ଥାଏ ସଦା ବୋଳା
ଗୋଳା ସିନ୍ଦୂରର ଟୋପା　　ପଡ଼େ ଅଙ୍ଗେ ଥୋପା ଥୋପା ଗୋ ॥
ମସ୍ତକରେ ଫୁଲଗଭା　　ବାଳଟୋପ ପକ୍ୱ ରମ୍ଭା
ବଙ୍ଗ ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ　　ସେବନ୍ତି ତବ ଚରଣ ଗୋ ॥
ବିନୟେ କରେଁ ଜଣାଣ　　ରକ୍ଷା କର ମୋର ପ୍ରାଣ
ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ କର ଫିକର　　କରିବ ଖେଚଡ଼ୀ କ୍ଷୀର ଗୋ ॥ †

ଏହି ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ 'ଭଦ୍ରୀକ' ଶବ୍ଦରୁ ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ରକ କଥାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାର ନିରୂପଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଭଦ୍ରୀକ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ — ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ । ବାସ୍ତବିକ, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଭଦ୍ରକ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଭଦ୍ର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବାସ କରୁଥିବା ସମ୍ଭବ । ଭଦ୍ରକ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଉତ୍ତର ଆଡ଼ୁ ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଯାତାୟାତ ପଥ ରହିଥିଲା । ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ ଓ ଖାଦ୍ୟପେୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଲାଗି ତଥା ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏଠାରେ ଏକ ସଦାବର୍ତ୍ତ ମଠ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । * ତାହା ଅଦ୍ୟାପି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି । ଅଗଣିତ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଦାର୍ଶନିକ, ପଣ୍ଡିତ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପଦରଜରେ ଭଦ୍ରକ ଭୂମି ପବିତ୍ର ହୋଇଛି । ପ୍ରାୟ ୧୫୧୪ ମସୀହାରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଏଠାରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ କୁଆଁସ ଗ୍ରାମରେ ଯେଉଁ ବଟବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବିଶ୍ରାମ କରିଥିଲେ, ତାହା ଅଦ୍ୟାପି 'ବଂଶୀବଟ' ନାମରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ (କେତେ ବର୍ଷ ତଳେ ବଟବୃକ୍ଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି—ସେହି ସ୍ଥାନରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦ ପ୍ରତୀକ ପୂଜିତ ହେଉଛି) । ସନ୍ଥିଆ ଗ୍ରାମରେ ମହାପ୍ରଭୁ ନିଜ କନ୍ଥା ଛାଡ଼ି ଯାଇ-ଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଛି । ସେହି କନ୍ଥା ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଆଜଯାଏ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ଭାଗରୁ ଆଫଗାନ, ମୋଗଲ ଓ ମରହଟ୍ଟା ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଭଦ୍ରକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସରକାର ବା ଆଧୁନିକ ଜିଲ୍ଲା ହିସାବରେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଥିଲା । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ ବହୁ ମୁସଲମାନ ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆସିଥିଲେ । ଔରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ (୧୬୫୮ —

---

† କରତାଳି—ଏଡ଼ୱାର୍ଡ଼ ପ୍ରେସ୍, କଟକ (୧୯୦୪)

* ମହନ୍ତ ଦାମୋଦର ରାମାନୁଜ ଦାସ—ଶ୍ରୀ ଭଗୀରଥି ମହାପାତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀ ଉଦୟ ନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି, ଗୋପୀନାଥ ପ୍ରେସ, ଭଦ୍ରକ (୧୯୬୯)—ପୃଷ୍ଠା ୫

୧୭୦୭) ଓଡ଼ିଶାର ସୁବେଦାର ବା ସେହିପରି ଜଣେ ଶାସନ ବିଭାଗୀୟ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଦ୍ରକ ଆସିଥିବାର ଜଣା ପଡ଼େ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ଚଉଦଗୋଟି ସ୍ଥାନରେ କ୍ୟାଂପ୍ ପକାଇ ରହିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ପୁରୁଣାବଜାରରେ 'ଚଉଦ ମହଲ' ନାମରେ କଥିତ ହୁଏ । ବହୁ ଦିନରୁ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ବଙ୍ଗ ଦେଶର ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ରହିଥିବା ହେତୁ ଏଠାରେ କେତେକ ବଙ୍ଗାଳୀ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ପିଢ଼ିପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ବସବାସ କରି ରହି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଅତୀତରେ ଭଦ୍ରକ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବାଣିଜ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । କଥିତ ହୁଏ ଯେ— ପୂର୍ବେ ଅସୁରି ପୋଖରୀ ନିକଟରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୋତାଶ୍ରୟ ଥିଲା । ସେଠାରୁ ବାଣିଜ୍ୟ ପୋତଗୁଡ଼ିକ କେନାଲ୍‌ରେ ଯାଇ ପାଳିଆର ବଚଛ୍ନନାରାୟଣ ମନ୍ଦିର ବାଟ ଦେଇ ମଁତେଇ ନଦୀରେ ପହଞ୍ଚୁଥିଲା । ଧାମରା, ଶୃଙ୍ଗବାଲି ଓ ଚୂଡ଼ାମଣି ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରକ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ଥିଲା । ୧୭୬୬ ମସୀହାରେ ଟମାସ୍ ମଟ୍ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜ ବଣିକ କଲିକତାରୁ ଭଦ୍ରକ ବାଟ ଦେଇ ସମ୍ବଲପୁର ଯାଇଥିଲେ । ନିଜ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ - ଭଦ୍ରକର ତନ୍ତୀମାନେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମସଲିନ୍ ବୁଣିବାରେ ନିପୁଣ । ଶୈର, ଡକାୟତଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଭଦ୍ରକ ସେତେବେଳେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ବାହୁଡ଼ା ପଥରେ ନିଜେ ମଟ୍ ସାହେବ ଏଠାରେ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଶୈର ହାତୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସିପାହୀ ଶୈରଟାକୁ ଗୁଳି କରି ମାରି ଦେଇଥିଲା । * ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଭଦ୍ରକୀ ଶୈରଙ୍କ ହାତୁଡରେ ପଡ଼ି ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଉଥିଲେ । ଏହି ଶୈରମାନେ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ ଥିଲେ ଯେ, ଥରେ କଲୋନିଏଲ୍ ପିୟର୍ସ୍‌ଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦଳେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ମାନ୍ଦ୍ରାଜକୁ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ଦଳର ପେଡ଼ି ପୁଟୁଳା ସେମାନେ ଲୁଟି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । † ମୁସଲମାନ ଓ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ କାଳରେ ପୁରୁଣାବଜାର ବାଙ୍କା ନିକଟରେ କଚେରି ଇତ୍ୟାଦି ରହିଥିଲା । ୧୮୧୯ ମସୀହାରେ ଇଂରେଜମାନେ ପୁରୁଣାବଜାରରୁ କଚେରି ଉଠାଇ ଆଣି ସାଳନ୍ଦୀ ନଦୀର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ନୂଆବଜାର, କଚେରି ବଜାରର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୧୮୨୬ ମସୀହା ବେଳକୁ ସେମାନେ ନୂଆବଜାର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମିଲିଟାରି ଇଞ୍ଜିନିୟର୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶା ଟ୍ରଙ୍କ୍ ରୋଡ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲେ ।

---

* ସମ୍ବଲପୁର ଯାତ୍ରା—ଅନୁବାଦକ ଶ୍ରୀ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କଟକ (୧୯୫୦)—ପୃଷ୍ଠା ୧୭ ଓ ୮୫

† Orissa under Marathas—Dr. B. C. Ray, Kitab Mahal, Allahabad (1960)—Page 158

ଇଂରେଜ ଅମଳରେ ଭଦ୍ରକର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ନ ଥିଲା । ବନ୍ୟା ଓ ମରୁଡ଼ି ଫଳରେ ଲୋକେ ବାରମ୍ବାର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହେଉଥିଲେ । ୧୮୬୬-୬୭ ମସିହାର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଭଦ୍ରକର ଜନଜୀବନ ବିଶେଷ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସେତେବେଳେ ମିଷ୍ଟର୍ ସର୍ଟ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜ ସାହେବ ଭଦ୍ରକର ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ କଲେକ୍ଟର ଥିଲେ । ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସରକାରୀ ଅସାବଧାନତା ହେତୁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଓ ଭଦ୍ରକ ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଅଧିକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । * ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥପୁରସ୍ଥ 'ମିଆଁ ବଗିଚ୍ଛ' (ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ ପଞ୍ଚୁ ମିଆଁଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ) ନିକଟରେ ଏକ ବିରାଟ ଅନ୍ନଛତ୍ର ଓ ଗୁଡ଼ଚଣା ବଣ୍ଟା କେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲା ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସ୍ଥାନଟି କାଳକ୍ରମେ 'କାଙ୍ଗାଳିପଡ଼ା' ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା । ସେହି କାଙ୍ଗାଳିପଡ଼ାର ମିଆଁ ବଗିଚ୍ଛ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ସଗର୍ବେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ନଅଙ୍କ ପରେ ଭଦ୍ରକର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଧୀରେ ଧୀରେ ବଦଳିଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ଗେଜେଟିୟର୍‌ର ଏକ ପରିସଂଖ୍ୟାନରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ—୧୮୯୩ ମସିହାରେ ଭଦ୍ରକରେ ଟଙ୍କାକୁ ଅଠର ସେର ଚାଉଳ ଓ ନଅ ସେର ଲୁଣ ମିଳୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଦୈନିକ ମଜୁରି ଥିଲା ତିନି ଅଣା ମାତ୍ର ।

ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ରକ ପଛରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲ୍ ଏବଂ ମାଦ୍ରାସା ଏଠାରେ ସଂସ୍କୃତ ତଥା ଫାର୍ସୀ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଇଂରେଜ ଅମଳ ପୂର୍ବରୁ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ବେସରକାରୀ ପରିଚାଳନା ଅଧୀନରେ ରହିଥିଲା । † ଇଂରେଜ ଅମଳରେ ପୂର୍ବର ଚାଟଶାଳୀ ବା ପାଠଶାଳାଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ କରାଗଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କିଛି କିଛି ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ରକରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲାର ସ୍କୁଲ ସଂଖ୍ୟା ଯଥେଷ୍ଟ ଊଣା ଥିଲା । ବାଗୁରାଇରେ ମାଧ୍ୟମିକ

---

* Bengal under Lieutenant Goveners Vol. I by C. E. Buckland, I. C. S.—S. K, Lahiri & Co. Calcutta (1901)—Page 350

† ଏ ସଂପର୍କରେ 'ଭଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ' (୧୯୬୩) ସ୍ମରଣିକାରୁ ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ନାୟକଙ୍କର 'ଭଦ୍ରକରେ ଶିକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି' ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଭଣ୍ଡାକୁଳର ସ୍କୁଲ ସେତେବେଳେ ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଥିଲା । ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗ ଆଡ଼କୁ ଭଦ୍ରକରେ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନର ଭଦ୍ରକ ହାଇସ୍କୁଲର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାଳ—୧୮୮୨ ମସୀହା । ୧୯୦୧ ମସୀହାର ଜନଗଣନା ରିପୋର୍ଟରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରକ ଥାନାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଥିଲା -୧୯୩,୪୧୦ (ଭଦ୍ରକ ସହରର ଲୋକସଂଖ୍ୟା—୧୮,୫୧୮), ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟା ୧୮୩,୭୮୮ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟା ୯୫୨୪ । ସମଗ୍ର ଥାନାରେ ସାକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା—୧୭,୯୪୮ ଅର୍ଥାତ ଶତକଡ଼ା ପ୍ରାୟ ଦଶଜଣ ସେତେବେଳେ ଲେଖି-ପଢ଼ି ପାରୁଥିଲେ ।

ଭଦ୍ରକର ଏହି ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସଙ୍ଗଠ ଗ୍ରାମର ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଯାଇଥିବା ସନ୍ତିଆ (ନୀଳକଣ୍ଠପୁର) ଗ୍ରାମର ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ—କବିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ କାଳ ୧୧୩୫ ସାଲ ଅର୍ଥାତ ୧୭୨୮ ମସୀହା; କିନ୍ତୁ ତିରୋଭାବ କାଳ ପୋଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇନାହିଁ । ଏହି କାଳକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ଅଥବା ମିଥ୍ୟା ମନେ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ବରଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ବଳରେ ଏହାର ସାରବତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ପ୍ରଥମତଃ—କବିଙ୍କର ବଂଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଲୁପ୍ତ; ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ବଂଶଧର ଅଣନାତିଙ୍କର ପରଲୋକ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଯଦି ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷକୁ ହାରାହାରି ପଚିଶ ବର୍ଷ ସମୟ ଧରାଯାଏ, ତା' ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ କବି, ତାଙ୍କ ପୁଅ, ନାତି ଓ ଅଣନାତି—ଏହିପରି ଚାରି ପୁରୁଷକୁ ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁସଲମାନ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତିପତ୍ତିର ବିଲୟ କାଳର ଚିହ୍ନ ମୋଗଲ ତାମସା, ଲୋଲନ୍·ମଜାବାଇ ତାମସା; ଚଉଡ଼ା ତାମସା, ଫକୀର ତାମସା ପ୍ରଭୃତିରେ ପରିସ୍ଫୁଟ । ପୁଣି ମରହଟ୍ଟା ଅମଳରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀ ପୂଜାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ (ବିଶେଷତଃ ଶିବପୂଜା କାରଣ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଶିବ-ଉପାସକ ଥିଲେ) କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତାମସା ରଚନା, ବିଭିନ୍ନ ତାମସାରେ ଶିବଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଓ ଲୀଳାର ସମାବେଶ ଏବଂ ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ତାମସାଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନୟ ବିଧି ଏ କଥାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ମୁସଲମାନ ପ୍ରଭାବ-ପ୍ରତିପତ୍ତିର ଅଧୋଗତି ଓ ମରହଟ୍ଟା ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳ ଇତିହାସ ଅନୁଯାୟୀ—ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧ (ଓଡ଼ିଶାରେ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ କାଳ ୧୭୫୧—୧୮୦୩) । ତେଣୁ ଏହି ସମୟରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ତାମସାଗୁଡ଼ିକ ରଚନା କରିଥିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ ହେଉଛି ।

ତୃତୀୟତଃ—ତତ୍କାଳୀନ ରାଜ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ନିଜର ଅପୂର୍ବ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତି ଲାଗି ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇ କିଛି ଜମି ଲାଭ କରିଥିଲେ। ସଙ୍ଗଡ଼ ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ସେହି ଜମି 'ମୋଗଲ ଡିହି' ବା 'ମୋଗଲ ଚକ' ନାମରେ ଅଦ୍ୟାପି ପରିଚିତ। ପୁଣି ସଙ୍ଗଡ଼, ସନ୍ଧିଆ ଓ ଗରଦପୁର ଅଞ୍ଚଳର ପୁରୁଖା ପୁରୁଖା ଲୋକଙ୍କ-ଠାରୁ ମୁଁ ଶୁଣିଲି ଯେ--ସେତେବେଳେ ଶାସକଙ୍କଠାରୁ କବି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ ପଗଡ଼ି ଉପହାର ପାଇଥିଲେ। କବିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବହୁ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାମାଯାତ୍ରା ଅଭିନୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲା, ସେ ସେହି କୁଣ୍ଡଳ ଓ ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧି ଅଭିନୟ କରୁଥିଲା। କାଳକ୍ରମେ ସେ ପଗଡ଼ି-କୁଣ୍ଡଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି।

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ—ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଗୋସ୍ୱାମୀ (ମତାନ୍ତରେ—ରାମକୃଷ୍ଣ) ଏବଂ ମାତାଙ୍କ ନାମ—ସତ୍ୟବତୀ ଦେବୀ (ମତାନ୍ତରେ—ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା)। ପିତା ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଜଣେ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ତିନି ଜଣ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନିପୁଣ କରିବା ଲାଗି ଯତ୍ନବାନ୍ ହୋଇ-ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଭାଇ ଦୁଇ ଜଣ ଯେପରି ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷାରେ ଧୁରୀଣ ହୋଇ ପାରିଲେ, ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ସେପରି ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୂର୍ଖ ଓ ଚରିତ୍ରହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ। ଫଳରେ ସେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲାଞ୍ଛିତ, ଅପମାନିତ ହୋଇ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସାଳନ୍ଦୀ ନଦୀ କୂଳସ୍ଥ ଉତ୍ତରବାହିନୀ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ବିରାଜିତ ଉତ୍ତରେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ଧାରଣା ପଡ଼ିଲେ। ତତ୍ପରେ ସ୍ୱଗ୍ରାମର ହଟନାଗର ମହାଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିଆ ପଡ଼ିଲେ। କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି ଯେ—ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଓ ନିଷ୍ଠାପରତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ମହାଦେବ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଜିଭ ଉପରେ ପାଠ ଲେଖି ଦେଇ କବି ହେବା ପାଇଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଥିଲେ।

ଏହିପରି ଦୈବୀ କୃପାରୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ କବିତ୍ୱ ଲାଭ କରି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୃହକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲାବେଳେ ବାଟରେ ଜଣେ ଭିଲ୍ (ଛଦ୍ମବେଶୀ ମହାଦେବ ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ) ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଥିଲେ। କବିତ୍ୱ ଲାଭ ପରେ ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ପ୍ରଥମେ ଏହି ମହାଦେବ ଡାଙ୍ଗ୍ ରଚନା କରିଥିବାର କଥିତ ହୁଏ :—

ଯାହାଁ ବସତ୍ ବିବିଧ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଗୁଣୀ ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡିତ କବିଶେଖର
ବହୁବିଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ କାଲମ୍ ସେବର୍ ଅମ୍ବୁଷ୍ଟ ବୈଦ୍ୟ ବହୁବର ବେବର
ହାହି ଫିରତ ହୈ ଗୁରୁ ନାନକ ଜୀ କା ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ନିଶିବାସର
ସୋ ସଙ୍ଗଡ଼ ମହଲେ ଭଲେ ବିରାଜେ ତୋ ଜୟ ହଟ ନାଗର।

(ଅର୍ଥାତ୍‌—ଯେଉଁଠାରେ ବିବିଧ ବିଦ୍ୱାନ, ଗୁଣୀ ପଣ୍ଡିତ, କବିଶେଖର, ବିଦ୍ବବିଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କଲମଜୀବୀ (କରଣ), ଅମ୍ବଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀୟ ବୈଦ୍ୟ × × ଅଛନ୍ତି— ଗୁରୁ ନାନକଜୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ଯେଉଁଠାରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଛି, ସେହି ସଙ୍ଗତ ମହଲାରେ ହଟନାଗର ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୟ ହେଉ !)

ତା'ପରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ତାମସା ପରେ ତାମସା ରଚନା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଭିଲ୍‌ଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇଥିବାରୁ ପ୍ରଥମେ ସେ ଭିଲ୍‌ ତାମସା ଏବଂ ତତ୍ପରେ ଯଥାକ୍ରମେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତାମସା, ଚଉତ୍ରା ତାମସା, ଯୋଗୀ ତାମସା, ଫକିର ତାମସା, ଲେଲିନ୍ ମଜାବାଇ ତାମସାଦି ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାମସାଗୁଡ଼ିକ, ବିଶେଷତଃ ମୋଗଲ ତାମସା କବିଙ୍କର ପରିଣତ ବୟସର ରଚନା ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ରଚନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ତାମସାର ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଜନସାଧାରଣ ତଥା ପଦସ୍ଥ ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାଭାଜନ ହୋଇ-ଥିଲେ - ଜମିବାଡ଼ି, ସୁନା କୁଣ୍ଡଳ, ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପଗଡ଼ି ଆଦି ଉପହାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଘଟଣା ଓ ଦେହାନ୍ତ କାଳ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ମିଳି ନାହିଁ । କେତେକ କଥା ଜନଶ୍ରୁତି ବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଆକାରରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ ବା ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲା । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଓ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସଙ୍ଗତ ବିଷୟରେ ସ୍ଥାନୀୟ କବି ଶ୍ରୀ ରାଜବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଲେଖିଥିଲେ—

ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରୁ ନାମ ଅଟଇ 'ସଙ୍ଗତ'
ନାନକ ଗୁରୁଙ୍କ ଗାଦି ଏଠାରେ ମହତ ।
ରାଜପୁତ କ୍ଷତ୍ରିଗଣ ଏ ସ୍ଥାନେ ଅଛନ୍ତି
ଅଗ୍ରେ ଚଉଷ ତାମସା ଏଥୁଁ ଉତପତ୍ତି ।
ବଲ୍ଲଭ ମୂର୍ଖ ମା' ଥିଲି ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ନାହିଁ
ଶ୍ରୀ ହଟନାଗର ପୂଜି କବି ସେ ବୋଲାଇ । ※

'ମୋଗଲ ତାମସା' ବ୍ୟତୀତ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଆଉ ଆଉ ଛ' ଗୋଟି ତାମସା ରଚନା କରିଥିବାର ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଜଣା ପଡ଼ୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାମସାର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ

※ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଭଦ୍ରକାଳୀ ଜଣାଣ— ଶ୍ରୀ ରାଜବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ଗୋପୀନାଥ ପ୍ରେସ, ଭଦ୍ରକ (୧୯୩୦), ପୃଷ୍ଠା—୧୨

ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର । ଏଠାରେ ସେହି ତାମସାଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରା ଯାଉଛି । ଏ ସମସ୍ତର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିଛି ଏବଂ ଅବିଳମ୍ବେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଲୋଡ଼ା ପଡ଼ୁଛି ।

୧ । ଭିଲ୍ ତାମସା—ଅଯୋଧ୍ୟାର ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟରେ ଏକ ଜଙ୍ଗଲରେ ଜଣେ ଭିଲ୍ (ବଣୁଆ ଲୋକ)କୁ ଭେଟିଲା । ଭିଲ୍ ଜଣକ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଅଟକାଇ କହିଲା—ମୋତେ ଧନ ବା ରସଦ୍ ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କର, ନୋହିଲେ ତମର କ୍ଷତି କରିବି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିପଦ ଆଶଙ୍କା କରି ସଦୁପଦେଶ ଓ ମନ୍ତ୍ରଦୀକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଭିଲ୍‌ର ମନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧି ଦୂର କଲା । ଶେଷରେ ଭିଲ୍ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ପୁରୁଷରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଧନରତ୍ନ ଦାନ କଲା ଏବଂ ପୁରୀ-ଯାତ୍ରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦା କରିଦେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିବ ବନ୍ଦନା ଗାଇ ମେଲାଣି ଘେନି ଗଲା । ଏହାର ଅଭିନୟ କାଳ—ଏକ ରାତ୍ରି ।

୨ । ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତାମସା— ମୋଗଲ ତାମସାର ଅଭିନୟ ଶେଷରେ ଏହି ତାମସା ଅଭିନୀତ ହେବାର ବିଧି ରହିଛି । ଏଥିରେ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟର ସୁପରିଚିତ ଦୁଇଟି ଉପାଖ୍ୟାନ—ମୁରଲୀ ହରଣ ଓ ବସ୍ତ୍ର ହରଣ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ରାଧା, କୃଷ୍ଣ, ଗୋପୀ ଓ ଗୋପବାଳକଗଣ ଏହାର କୁଶୀଳବ । ଦୁଇଜଣ ଗୋପ-ବାଳକ ଗୋଧନ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଯାଇ ବୃନ୍ଦାବନରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି :—

ଶ୍ରୀମୁଖ ସୁନ୍ଦର ' ଚନ୍ଦ୍ର ଜ୍ୟୋତିଧର
ଭାଲେ ତିଲକ ଉଜିଆର ହୈ ।
ଝଲକତ କେଶର ତିଲକ ଭାଲପର
ଚନ୍ଦନ କଅଁଲ କରାର ହୈ ॥
ଓରବନ ମାଲ ବିଶାଲ ଲାଲ
ଧୀର୍ଘ ମୁରଲୀ ଧୂନ ପ୍ୟାର ହୈ ।
ବଲ୍ଲଭ କହତ କ୍ୟା ବରନଉଛବ
ତନ ମନ ଜୀବନ ଅଟକତ ହୈ ॥

ଏଥିରେ ଥିବା ଦୁଇଟିଯାକ ଉପାଖ୍ୟାନର ଅଭିନୟ କାଳ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ।

୩ । ଚଉଡ଼ା (ଚେହୋଡ଼ା) ତାମସା— ମୁସଲମାନ ଶାସକଙ୍କର ପାଇଖାନା ଆଦି ସଫାସୁତୁରା କରୁଥିବା ମେହେନ୍ତରମାନଙ୍କୁ ଚଉଡ଼ା (ଚେହୋଡ଼ା) ଓ

ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଚଉଡ଼୍ରୁଣୀ (ଚେହୋଡ଼ନ୍) ବୋଲଯାଇଛି । ଚଉଡ଼ାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ତଦାରଖ କରିବା ଲାଗି ଗୃହଜଣ ସର୍ଦ୍ଦାର ଆସି ଦେଖିବେ—ଚଉଡ଼ାମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଶା ଖାଇ ମାତାଲ । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଦେଖି ଚଉଡ଼ାମାନେ 'ମୋ ପାଇଖାନା ସଫା ଅଛି' 'ମୋ ପାଇଖାନା ସଫା ଅଛି' ବୋଲି କହି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଳଗୋଳ ଲଗାଇବେ । ଏତିକବେଳେ ଚଉଡ଼୍ରୁଣୀମାନେ ଆପଣା ଆପଣା ଚଉଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବେ ।
ଚଉଡ଼ୁଣୀମାନଙ୍କ ଗୀତ—

କାହାଁ ଗୟୋକି ଗୁଲଜାର ଚୌଡ଼ା
ମେରେ ଦିଲ୍ ଅଓର ଜାନ ।
ମାଦର ଫେଦର ଅଓର ବିରାଦର
ଗ୍ଲେଡ଼ା ମମୁର ମୁକାନ୍ ॥
ଦେଖିଲେ ଦେଖାକେ ଲେଡ଼ୁ ଭଡ଼ୁଏ
ଆଁଖମେ ଦେକେ ଚସମା ।
ଚଖିଲେ ଚଖାକେ ଲେଡ଼ୁ ଭଡ଼ୁଏ
ନା ମରଦାନା ଖସମା ॥

ଚଉଡ଼ାମାନଙ୍କ ସହ ଚଉଡ଼ୁଣୀମାନଙ୍କର ମିଳନ ହେବ । ଶେଷେ 'ମେହେନ୍ତର ସାହେବ' ଆସି ଚଉଡ଼ାମାନଙ୍କର କଳଗୋଳ ମେଣ୍ଟାଇ ଦେବେ । ଏହାର ଅଭିନୟ କାଳ—ଏକ ରାତି ।

୮ । ଯୋଗୀ ତାମସା—ଜଣେ ଯୋଗୀ (ଛଦ୍ମବେଶୀ ମହାଦେବ ବୋଲି କେତେକ କହନ୍ତି) ନିଜର "ଗାଡ଼ିଆ" ନାମକ ଶିଷ୍ୟ ସହ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳ ନିକଟରେ ବସିଥିବା ଆସରଓ୍ୱାଲାଙ୍କୁ ପଚାରିବେ—ଏହା କେଉଁ ଗ୍ରାମ ? କେଉଁ ସ୍ଥାନ ? ତାହା ସଙ୍ଗତ ଗ୍ରାମର ହଟନାଗରଙ୍କ ଖଜେ ସ୍ଥଳୀ ବୋଲି ଜାଣି ଯୋଗୀ ଶିବ ବନ୍ଦନା ଗାଇବେ—

ସଦାଶିବ ଶଙ୍କର ତନୁ ଭସ୍ମ ଧୂସର
କଣ୍ଠୀ ତଟେ ବାଘାମ୍ବର ଗଳେ ହାଡ଼ମାଳ ।
ଅମଙ୍ଗଳ ଦେହେ ମଙ୍ଗଳ ଫିରେ ଝାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ
କହେଁ ଲୋକ ପାଗଲ ସଦାନନ୍ଦ ଭୋଳ ।
ଅସୁର-ସୁରକ ତାରନ୍ ଜଗତ୍‌କ ଉଦ୍ଧାରନ୍
ତିରନ ହାର କାରନ ତୁହ୍ମେଁ ବଏଲଓ୍ୱାଲା ॥

ତା'ପରେ ଯୋଗୀଙ୍କ ଖୋଜ ଖୋଜ ଆସି ଯୋଗିଆଣୀ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବେ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ଘରକୁ ଫେରାଇ ନେବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଯୋଗୀ 'ତୀର୍ଥାଟନରେ ବାହାରିଛନ୍ତି' ବୋଲି କହି ଫେରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଏବଂ ଯୋଗିଆଣୀଙ୍କି ବୁଝାଇ ଶୁଝାଇ ଘରକୁ ପଠାଇ ଦେବେ । ଅଭିନୟ କାଳ—ଏକ ରାତି ।

୫ । ଫକୀର ତାମସା— ଚାରି ଜଣ ମୁସଲମାନ ଫକୀର ପୂର୍ବ, ପଶ୍ଚିମ, ଉତ୍ତର, ଦକ୍ଷିଣ ଚାରି ମୁଲକ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ସେମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମୁଲକରେ କଣ କଣ ଦେଖିଲେ, ତାହା ପରସ୍ପରକୁ ଜଣାଇବେ । ଫକୀରମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୀତର ନମୁନା—

କଓ୍ୱା ସଫର ଜାନ୍ ନକ ଖାସ୍ତି ଭେ ।
ଉସମେ ବଚ୍ଛଉ୍ ଗୟୀ ମେରା ଦମଦମ୍ ଶୁନୋ ଭେ ॥
ମରଜ ଖୋଦାକେ ଛୁଟ୍ ଗୟୀ ସଂଗୀ ।
କୁଦରଥି ଇଲହି କେ ଇହାଁ ପୌହଁଚ୍ଚ ଜୀ ଭେ ॥

ତା'ପରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ଫକୀର ଆସିବ । ସେ କି କି ଦେଶ ବୁଲି କଣ କଣ ଦେଖିଛି ବୋଲି ମୁସଲମାନ ଫକୀରମାନେ ପଚାରିବେ । ବୃଦ୍ଧ ଫକୀର ନିଜର ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚାଲିଯିବ । ଶେଷରେ ମୁସଲମାନ ଫକୀରଙ୍କର ଚାରି ସ୍ତ୍ରୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ଫକୀରମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମିଳନ ହେବା ପରେ ସମସ୍ତେ ଶିବ ବନ୍ଦନା କରିବେ । ଅଭିନୟ କାଳ— ଏକ ରାତି ।

୬ । ଲୋଲିନ୍-ମଜାବାଇ ତାମସା—ଚାରି ଜଣ ମୋଗଲ ପରସ୍ପରର ବନ୍ଧୁ । ଏମାନେ ଆସି ଦେଖିବେ—ଓଡ଼ିଶା ବେଶ୍ ଅଚ୍ଛା ମୁଲକ । ଏଠାରେ କେଉଁଠି ଭଲ ଗଣିକା ମିଳିବେ, ସେମାନେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବେ । ଏତିକିବେଳେ ଲୋଲିନ୍ ଓ ମଜାବାଇ ନାମ୍ନୀ ଦୁଇଜଣ ଗଣିକା ଆସି ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ କହିବେ— ଚାଲ, ଆମ ପୁରରେ ରାତି ଯାପନ କରିବ । ଦେବାନେବାରେ ମୁକ୍ତହସ୍ତ ହେଲେ, ଆମେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଶାନ୍ତିରେ ରଖିବୁଁ । ଏହି ସମୟରେ ଗଉଡ଼ ଗଉଡ଼ୁଣୀ ଦୁଧ ଘିଅ ବିକିବା ପାଇଁ ହାଟକୁ ଯାଉଥିବେ । ମୋଗଲମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଦୁଧ ଘିଅ ନେବା ଲାଗି ଜୋର୍ ଜବରଦସ୍ତି କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଗଉଡ଼-ଗଉଡ଼ୁଣୀ ସେମାନଙ୍କ କବଳରୁ ଖସି ପଳାଇଯିବେ । ଶେଷରେ

ନେଲିନ୍ ମଜାବାଇଙ୍କ ସହିତ ମୋଗଲମାନେ ଗଣିକାଳୟକୁ ଯିବେ ।
ଅଭିନୟ କାଳ—ଏକ ରାତି ।

ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ 'ଚଇତି ଘାମସା' ନାମରେ ଅଭିହିତ । କାରଣ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଚୈତ୍ର ମାସ ଶେଷରେ ମହାଦେବଙ୍କ ଘଣ୍ଟଯାତ୍ରା ସହିତ ଏ ଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନୟ ହେଉଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ଚୈତ୍ର ମାସର ଶେଷ ସାତଦିନ ବ୍ୟାପି ବିଭିନ୍ନ ଘାମସା ଅଭିନୀତ ହୋଇ ପଣାସଂକ୍ରାନ୍ତି ବା ବିଷୁବସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ଶେଷ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଦିନ, କେବଳ ମୋଗଲ ଘାମସାର ଅଭିନୟ ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଘାମସା ଅଭିନୟ ହେବାର ବିଧି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ବିଧି ପାଳିତ ହେଉଛି । ଭଦ୍ରକସ୍ଥ ସଙ୍ଗତ, ସନ୍ଥିଆ, ବାଙ୍କାବଜାର, ମିର୍ଜାପୁର, ପୁରୁଣାବଜାର, ଗରଦପୁର, ଛତ୍ରାକମହଲ, କୁଆଁସ, ସାହାପୁର, ଜାନୁଗଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରାମରେ ଘାମସା ଅଭିନୟ ହୋଇଥାଏ । ଭଦ୍ରକଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଷୋଳ ମାଇଲ୍ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅଗରପଡ଼ାରେ ମଧ୍ୟ ଘାମସା ଅଭିନୟ ହେଉଥିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ରଚିତ ବିଖ୍ୟାତ 'ସାଳନ୍ଦୀ' କାବ୍ୟରେ କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ଚଇତି ଘାମସା ସଂପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

ତୋହର ଜଳ ପିଇ ଶ୍ରୀ ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ
ସଞ୍ଚିଲେ ସୁକୀର୍ତ୍ତି ମାନବ-ଦୁର୍ଲଭ ।
କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ବସତି
ବିଦ୍ୟା ବିନୋଦିନୀ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ।
ସାରସ୍ୱତ କୃପା ଲଭି ସେ ସାନନ୍ଦେ
ରଚିଲେ ସଙ୍ଗୀତ ସୁମଧୁର ଛନ୍ଦେ ।
ନବ ରସେ ସେହୁ ଥିଲେ ସୁପଣ୍ଡିତ
ଗାଇଲେ ତୋ କୂଳେ 'ଚଇତ ସଙ୍ଗୀତ' ।

ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱେ ସେ କାଳରେ ଦେଶେ
ଥିଲା ପାର୍ଶି ଭାଷା ଚଳନ ବିଶେଷେ ।
ପାରଶିରେ ତହୁଁ ବିରଚି ସଙ୍ଗୀତ
ମୋହିଲେ ସୁଜାତି, ବିଜାତିଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।
ଅଧିକାଂଶ ଗୀତ ଶାନ୍ତ ରସାଶ୍ରିତ
ସାକ୍ଷୀ ତାର 'ଯୋଗୀ-ଫକୀର ସଙ୍ଗୀତ' ।

ଅଦ୍ୟାପି ଭଦ୍ରକେ ସେ ଅଗୀତଚୟ
ଚୈତ୍ର ମାସ ଶେଷେ ହୁଏ ଅଭିନୟ ।
ଧନ୍ୟ କବିଙ୍କର ସମ୍ମୋହନ ଗୀତ
ସମ ଭାବେ ମୋହେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।

× × × ×

ଏକାଧାରେ ତହିଁ ଅଛି କନ୍ଦାହସା।
ଡାକ ନାମ ତାର 'ଚଇତ ତାମସା' ।

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ତଥା ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ କେତେକ ତାମସା ରଚନା କରିଥିବାର କିମ୍ବା ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ରଚନାର ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ-ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସହ୍ନିଆ ନୀଳକଣ୍ଠପୁରର ପ୍ରୀତିଲାଲ, ବାଙ୍କାର ଜଗବନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର, ପୁରୁଣାବଜାରର ଲାଲ ଗିରିଧାରୀ ରାୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ।

ମୋଗଲ ତାମସା

କଥିତ ହୁଏ—କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ମୋଗଲ ତାମସା ରଚନା କରିଥିଲେ, ଯଥା—ବାଦସାହୀ ମୋଗଲ ଓ ସୌଦାଗରୀ ମୋଗଲ । ସୌଦାଗରୀ ମୋଗଲ ତାମସାର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ନଜରରେ ପଡି ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଆଜକାଲି କେଉଁଠି ଅଭିନୀତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବାଦସାହୀ ମୋଗଲ ତାମସା ବିଶେଷ ଜନପ୍ରିୟ ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁଳ ଭାବରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ତାହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ।

ସଂକ୍ଷେପରେ ମୋଗଲ ତାମସାର କଥାବସ୍ତୁ ହେଉଛି—ପ୍ରଥମେ ଚୋପଦାରମାନେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାକୁ "ଦବେ ଖଡେ ହୋ—ହଟ୍ ଖଡ଼େ ହୋ !" ବୋଲି ସାବଧାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମିର୍ଜାସାହେବ (ମୋଗଲ ଶାସକ) ଙ୍କ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ଘୋଷଣା କରିବେ । ଚୋପଦାରଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏକରୁ ଏକାଧିକ ହୋଇପାରେ । ମିର୍ଜାସାହେବ ପାଲିଙ୍କି ବା ଚଉଦୋଳରେ ଚଢ଼ି ପଟୁଆର ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳ ନିକଟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ବାଦଶାହୀ ଥାଟରେ ଝୁଲି ଝୁଲି ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଯାଇ ସିଂହାସନରେ ବିଜେ କରିବେ । ତତ୍ପରେ ନିଜର ସେବାକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ତଲବ କରିବେ । ପ୍ରଥମେ ଭେସ୍ତିଓ୍ୱାଲା, ତତ୍ପରେ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା,

ଫର୍‌ରାସ, ହୁକାଓ୍ୱାଲ, ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ, ଦପ୍ତର, ଚଟନିଓ୍ୱାଲ, ତୋଷବରଦାର ପ୍ରଭୃତି ଆସି ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣା ଆପଣା ଗୁହାରି ଜଣାଇଲା ପରେ ସେବା କରି ଯିବେ । ଏହି ସେବାକାରୀମାନଙ୍କର ଆଗମନ-କ୍ରମ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଅଦଳ-ବଦଳ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ମଝିରେ ମିର୍ଜା ସାହେବ ସେହି ମୁଲକ, ପ୍ରଗନା, ମୌଜା ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିଜର କୁତୂହଳ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜକୁ ଜାହିର୍ କରିବା ଲାଗି ନିଜର ପଦ-ପଦବୀ, ନୌକର-ଚାକର, ବାଗ୍-ବଗିଚା, ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧି ବଡ଼ିମାର ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ସେ-ଅଞ୍ଚଳର ଜମିଦାରଙ୍କୁ ତଲବ କରି ଖ୍ୱେପଦାରଙ୍କ ଜରିଆରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ "ଗ୍ୱେକଶି, ବକଶି, ଛପରଖଟ୍ ମଶାରି, ଚରାଓ୍ୱନ୍ ବେପରମ୍" ଆଦି ରସଦ୍ ଦାବୀ କରିବେ । ଜମିଦାର ଯୋଗାଇଥିବା ରସଦରେ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି ଗଉଡ଼ୁଣୀକି ତଲବ କରିବେ । ଜଣେ ଗଉଡ଼ୁଣୀ (ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଦୁଇ ଜଣ) ଦହି-ଦୁଧ ପସରା ଘେନି ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ମିର୍ଜା ସାହେବ ତା' ନିକଟରେ ପ୍ରୀତି ଭିକ୍ଷା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଗଉଡ଼ୁଣୀ ତହିଁରେ ଅସମ୍ମତ ହୋଇ ପଳାୟନ କରିବ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଗଉଡ଼ୁଣୀ ପ୍ରଥମେ ଆସେ । ତା' ନିକଟରେ ମିର୍ଜା ସାହେବ ପ୍ରୀତି ଭିକ୍ଷା କରି ବିଫଳ ହେବା ଉତ୍ତାରେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ତଲବ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଗ୍ୱେକଶି, ବକଶି ଆଦି ରସଦ ହାସଲ କରନ୍ତି ।

ମିର୍ଜା ସାହେବ ମୋଗଲ ତାମସାର ମୁଖ୍ୟ ବା କେନ୍ଦ୍ର ଚରିତ୍ର । ଏହି ଚରିତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇ ଦେବା କବିଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋଗଲ ତାମସାକୁ 'ଚରିତ ନାଟକ' ବୋଲି ଯାଇପାରେ । ମିର୍ଜାଙ୍କର ବିଳାସ ବ୍ୟସନ, ଅନ୍ଧ ଖୁସାମଦ, ପାରିଷଦ ବା ପାର୍ଶ୍ୱଚର-ମାନଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ତାମସାରେ ଭଲ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ଆପଣା ସାଳନ୍ଦୀ କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

ମେଷ ସଂକ୍ରମଣେ ବଲ୍ଲଭ-ଭଣିତ
ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ହୁଏ ଅଭିନୀତ ।
ମୋଗଲ ରାଜାଂକ ଅତି ବିଳାସିତା
ତଥା ଅତ୍ୟାଚାର, ଅଦୂରଦର୍ଶିତା
ହିନ୍ଦୁ ଚିନ୍ତା କରି ଅଂକଇନ୍ତି କବି
ଆଦିର ଶାସନ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଛବି ।

ମିର୍ଜାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପାର୍ଶ୍ୱ ଚରିତ୍ର । ଷ୍ଟେପଦାରମାନଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭେଣ୍ଡିଓ୍ୱାଲା, ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା, ହୁକାଓ୍ୱାଲା ପ୍ରଭୃତି ଅଧିକାଂଶ କର୍ମଚାରୀ କୌଣସି ନା କୌଣସି ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟର ଭକ୍ତ । କେହି କେହି ଗଣିକାର ଶିକାର ମଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ସେବାକାରୀ ମଜୁରୀ ବା ବେତନ ନ ପାଇ ଦୁରବସ୍ଥାରେ ଥିବା କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଭାଟ ଓ ଶିଖଗୁରୁ ନାନକମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସମାବେଶରୁ ଜଣା ପଡ଼େ, ମିର୍ଜା ସାହେବ ଦାନ ଖଇରାତ କରିବାରେ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ନ ଥିଲେ । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ନାନକ ଭକ୍ତ ଥିବାର ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ।

ଜମିଦାର ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି କବି ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କାରବାର, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ' ଉପନ୍ୟାସର ହଲ୍‌ଦାର ମିଆଁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଙ୍ଗରାଜଂକ କାରବାର କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଏ । ଗଉଡୁଣୀ ଚରିତ୍ରଟି କବିଂକର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୃଷ୍ଟି । ସେ କାଳର ହାଟୁଆ ଘର ଝିଅ ବହୁଂକ ମାନ-ଇଜ୍ଜତ୍ କପରି ଥିଲା, ତାହା ଏଇଥିରୁ ଜଣାପଡେ । ମୋଟାମୋଟି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଆମ ଦେଶର ଶାସକ, ତାଂକର ପାଖ ଲୋକେ ଓ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମଚାରୀ ଏବଂ ସମାଜର ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଂକ ସ୍ୱରୂପ-ପ୍ରକୃତି ଯେପରି ଥିଲା, ତାହାର କେତେକ ସୂଚନା ମୋଗଲ ତାମସାରୁ ମିଳିଥାଏ । ପାଠକ-ମାନେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାମସାର ଉପାଦେୟତା ନିରୂପଣ କରିବେ ।

ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଓ ଅଭିନୟ

ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ତାମସା ଅଭିନୟ ଲାଗି ମଞ୍ଚ ତିଆରି ହୁଏ । ଏହାକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ବୋଲାଯାଇ ପାରେ । ମଞ୍ଚରେ ଦୃଶ୍ୟପଟ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନା । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଖଟ ବା ମାଟି ପକାଇ—ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ କରି, ତା' ଉପରେ ମିର୍ଜା ସାହେବଂକ ବସିବା ଲାଗି ସିଂହାସନ ତିଆରି କରାଯାଏ । ରଙ୍ଗ ବେରଙ୍ଗର କନା ଓ ପତ୍ର ପୁଷ୍ପରେ ସିଂହାସନ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ତାହାର ତିନି ପାଖରେ (ସମ୍ମୁଖ ଭାଗ ଓ ବାଁ ଡାହାଣ ଦୁଇ କଡ଼) ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀ ବସନ୍ତି । ମିର୍ଜାଂକ ସିଂହାସନ ଆଗରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାତ୍ର ପାତ୍ରୀଙ୍କର ଅଭିନୟ ଲାଗି ଅଳ୍ପ ସ୍ଥାନ ଛାଡି ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ମଞ୍ଚର ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ଆସରଓ୍ୱାଲା ଗାୟକ ଓ ବାଦ୍ୟକାରୀ-ମାନେ ବସନ୍ତି । ଉପରେ ଚାନ୍ଦୁଆ ବା ସମିଆନା ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥାଏ; ତହିଁରୁ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଫାନୁସ ଓ କାଗଜ ଫୁଲ ଝୁଲୁଥାଏ । ପୂର୍ବେ ଫାନୁସ୍ ମଧ୍ୟରେ ମହମବତୀ ଜଳା ଯାଇ ଏବଂ ମଶାଲ ଆଲୋକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଭିନୟ ହେଉଥିଲା, ଏବେ ପେଟ୍ରୋମ୍ୟାକ୍‌ସ ଲାଇଟ୍ ଓ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରିସିଟି ଯୁଗରେ ତାହା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ କାହାଳୀ, ଯୋଡ଼ି ନାଗରା କମ୍ବା ଢୋଲ ମହୁରୀ ଅନବରତ ବାଜୁଥାଏ । ଏହି ବାଦ୍ୟକାରୀବୃନ୍ଦ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ବସି ଥାଆନ୍ତି । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳକୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣିବା ଏପରି ବାଦ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅଭିନୟ ମଝିରେ ମଝିରେ ବି କେତେବେଳେ ଅଭିନେତାମାନଂକ ନାଚ ସହିତ—ଆଉ କେତେବେଳେ ଅଭିନୟର ସାମୟିକ ବିରତି ସୂଚାଇବା ଲାଗି ଏହି ବାଦ୍ୟ ବାଜଥାଏ । ଆସରଓ୍ୱାଲା ଗାୟକ ଓ ବାଦ୍ୟକାରବୃନ୍ଦ ହାରମୋନିୟମ୍ ଡଗି-ତବଲା, ପଖାଜ, କୁବୁଜ, ବେହେଲା, ସେତାର ଆଦି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

ତାମସା ଅଭିନୟରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ନାରୀ ଭୂମିକାରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଅଭିନୟ କରୁ ନ ଥିଲେ ; ପୁରୁଷ ଲୋକେ ମାଈକିଣା ବେଶ ପିନ୍ଧି ଅବତରଣ କରୁଥିଲେ । କବି ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବସୁ କହନ୍ତି—ପ୍ରାୟ ତ୍ରିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେ ଏଉତାଳରେ ଥିଲାବେଳେ ବାଂକାଠାରେ ମୋଗଲ ତାମସାର ଯେଉଁ ଅଭିନୟ ଦେଖିଥିଲେ, ତହିଁରେ 'ଗୁଲବାଇ' ନାମକ ଜଣେ ସୁପରିଚିତା ଗାୟିକା ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜକାଲି ଅଭିନୟରେ ସେପରି ହେଉନାହିଁ । ଗ୍ରେପଦାର, ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଭେସ୍ତିଓ୍ୱାଲା, ଫରାସ୍, ତୋଳି ବରଦାର ପ୍ରଭୃତି ଅଧିକାଂଶ ମୁସଲମାନୀ ବେଶପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଥାଆନ୍ତି । ମିର୍ଜାଙ୍କ ପୋଷାକ ମହାର୍ଘ ଓ ଜାକଜମକପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଜମିଦାରଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବ ବେଶ । ଗଉଡୁଣୀ ସାଧାରଣ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀ ଭଳି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ଦୁଧ ଦହି ବୋଝ ମଥାରେ ଧରି ଆସିଥାଏ ।

ଜାତି-ଧର୍ମ-ବୟସ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ଆସି ତାମସା ଅଭିନୟ ଦେଖି ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ସାଧାରଣ ଜନତା ହିଁ ଏହାର ରସିକ ଦର୍ଶକ । ସାରା ରାତି ଉଜାଗର ରହି ଲୀଳା ଯାତ୍ରା ଭଳି ଏହାକୁ ଲୋକେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବାର ମୁଁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛି ।

ନୃତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ

ମୋଗଲ ତାମସାର ନୃତ୍ୟ, ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତାଦିରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଛି । ଲୀଳାଯାତ୍ରା, ରାସ, ପାଲା, ଗୋଟିପୋ କମ୍ବା ଆଧୁନିକ ଅପେରା, ଥିଏଟର୍ ପ୍ରଭୃତିରେ ଏ ଧରଣର ନୃତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଢୋଲ-ମହୁରୀ କମ୍ବା ଯୋଡି ନାଗରା-କାହାଳୀର ଉନ୍ମାଦକାରୀ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କର ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ଗତି, ଗ୍ରେପଦାର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାତ୍ର-ପାତ୍ରୀଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଅତୁଳନୀୟ ।

ଘାଟେଁ, ଝୁଲ୍ନା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗ ରାଗିଣୀରେ ମଧ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଭଦ୍ରକର ମୋଗଲ ତାମସାର ଓସ୍ତାଦ୍ ଓ ଅଭିନେତାମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ—ଅନ୍ୟତ୍ର ଯଦି ତାମସା ଅଭିନୟ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଲେ ନୃତ୍ୟ, ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତାଦିର ତାଳ-ମାନ ଠିକ୍ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ହେବ । ଯାହାହେଉ, ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିଚାର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ମୁଁ ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ତର ଆଲୋଚନା କରୁଛି ।

ନୃତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତର ବହୁଳତା, ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ଅଭିନୟ ରୀତି ଓ ଦର୍ଶକ-ମଣ୍ଡଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ମୋଗଲ ତାମସାକୁ 'ଲୋକନାଟ୍ୟ' ବୋଲିଯାଇ ପାରେ କି ? ମୌଖିକତା ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ତାମସା ଗୁଡିକ କିନ୍ତୁ ମୌଖିକ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀ ମୁନରେ ଏହା ସବୁ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକଟି ବ୍ୟତୀତ ତାମସାକୁ ଲୋକନାଟ୍ୟ ବୋଲିବାରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାଧା ପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ଲୀଳା-ଯାତ୍ରା (ବଙ୍ଗଳା, ଓଡିଶା), ଭବାଇ (ଗୁଜୁରାଟ), ନୌଟଙ୍କୀ (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ, ରାଜସ୍ଥାନ), ନକଲ୍ (ପଞ୍ଜାବ) ଓ ଟେରୁକୋଛୁ (ତାମିଲନାଡ଼) ପ୍ରଭୃତିକୁ ଯଦି ଲୋକନାଟ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ * ତା'ହେଲେ ମୋଗଲ ତାମସା ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ ହେବାରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।

ତାମସା, ପ୍ରହସନ ବା ଫାର୍ସ୍-ଜାତୀୟ—ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ବା ରଙ୍ଗରସମୂଳକ ଲଘୁ ନାଟକ । ବମ୍ବେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଏହି ନାମଧାରୀ ଏକପ୍ରକାର ଜନପ୍ରିୟ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମୋଗଲ ତାମସାଦି ସଦୃଶ ଉକ୍ତ ତାମସା ମରଠା ଶାସନ କାଳରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ପେଶଓ୍ୱା ପ୍ରଥମ ବାଜିରାଓ (୧୭୨୦—୧୭୪୦) ଏହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ଭାଗ ଓ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମରାଠୀ ତାମସା ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ-ଥିଲା । ଅନନ୍ତ ଫାଣ୍ଡି, ରାମ ଯୋଷୀ, ପ୍ରଭାକର, ବାପୁରାଓ ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଂଶୀୟ କବିମାନେ ବହୁ ତାମସା ରଚନା କରିଥିଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ତାମସା ଜନପ୍ରିୟତା ହରାଇ ନାହିଁ । ଏବେ ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ୮୦୦ ତାମସା ଦଳ ନିୟମିତ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । †

---

* Folk Theatre by Balwant Gargi—The Illustrated Weekly of India, March 28, 1965.

† The Tamasha by Balwant Gargi—The Illustrated Weekly of India, May 2, 1965.

ମରାଠୀ ତାମସା ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ତାମସା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସାଦୃଶ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଉଭୟର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଓ ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟ ଏକ ପ୍ରକାର – ଆସରଓ୍ୱାଲା ଗାୟକ ଓ ବାଦ୍ୟକରମାନେ ଉଭୟରେ ରହି ଥାଆନ୍ତି । ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଯାକରେ ରହିଛି । ମୋଗଲ ତାମସାର ଗଉଡ଼ୁଣୀ ଭଳି, ମରାଠୀ ତାମସାରେ ଗଣେଶ ଓ ଶିବ-ପାର୍ବତୀଙ୍କ ବନ୍ଦନା ପରେ ପରେ ଗଉଲନ୍ (ଗୋଆଲନ୍) ଆସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୋପଲୀଳାର ଗୋପୀ ରୂପେ ଅଭିନୟ କରେ । ଏଥିରେ କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକାରେ ମାଈମାନେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି । ଏହାର କଥାବସ୍ତୁ ନାନାପ୍ରକାର ରାଜା, ଜମିଦାର, ବଣିକ ଯୋଦ୍ଧା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ, ଦୁଇ ସଉତୁଣୀଙ୍କ କଳିରେ ବିଚରା ସ୍ୱାମୀର ଦୁରବସ୍ଥା, ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ଚାକରବାକରମାନଙ୍କର ମଦ୍ୟପାନ ଓ ବେଶ୍ୟାସକ୍ତି କିମ୍ବା କୌଣସି ପୌରାଣିକ ବା ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ନେଇ ଅଭିନୟ ହୋଇଥାଏ । ମୋଗଲ ତାମସା ଭଳି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ରଙ୍ଗରସର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଭଣ୍ଡ ବା ବିଦୁଷକର ଅଭିନୟକୁ ଏହା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥାଏ ।

ମୋଗଲ ତାମସାକୁ ଲୋକନାଟ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲେ, ରଚନା କାଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଗୀତାଭିନୟ/ଗୀତିନାଟ୍ୟ ବା ଯାତ୍ରା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଜଣା ପଡ଼ିଥିବା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଯାତ୍ରା ଲେଖକମାନେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ । ମେଦିନୀପୁର ଧାପଲ୍ ଗ୍ରାମର ବିଦ୍ଧ ଯାତ୍ରାର ଲେଖକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଜନ୍ମ—୧୮୩୨ ମସିହା । ଭଦ୍ରକର ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି (୧୮୩୬—୧୯୨), କୋଠପଦାର ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି (୧୮୮୨—୧୯୫୬) କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ପଳସିଙ୍ଗାର କବି ଗୋପାଳ ଦାଶ (୧୮୮୯—୧୯୩୫), ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂଳାପ ଓ ଭାଷାବିନ୍ୟାସ

ମୋଗଲ ତାମସା ସଙ୍ଗୀତବହୁଳ ହେଲେ ହେଁ ଏଥିରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି । ଅମର ରାସ, ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତିରେ ଏ ଭଳି ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ଚରିତ୍ରାବଳୀଙ୍କ ମୁଖରେ ଯେ ଭଳି ସଂଳାପ ସୁନ୍ଦର ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ, କବି ସେହିଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା, ଫରାସ୍ ହୁକାଓ୍ୱାଲା, ଭାଟ, ଗଉଡ଼ୁଣୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମୁଖରେ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ପଦାଳି ବା ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ବଚନିକାମାନ ଦିଆଯାଇଛି । ମିର୍ଜାସାହେବଙ୍କ ମୁଖରେ ଫାର୍ସୀଭାଷା, ତାଙ୍କର ସେବାକାରୀ ନୌକର-ଚାକରଙ୍କ ମୁଖରେ ଫାର୍ସୀ, ହିନ୍ଦି, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା, ଜମିଦାର, ଗୁମାସ୍ତା, ଗଉଡ଼ୁଣୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମୁଖରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଦେଇ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର ପରମ୍ପରା ଅନୁସରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଟ୍ୟାଭି-

ନିଜର ପ୍ରାକୃତିକତା ଓ ଚମତ୍କାରିତା ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତାମସାର ମୂଳରୁ ଚୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧନୀ ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ମଞ୍ଚ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୂହର ଭାଷା ସଂପାଦକଙ୍କର; ପାଠକମାନେ ତାକୁ ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ବୋଲି ଭୁଲ୍ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଗୁଡ଼ିକରେ ସେପରି କୌଣସି ମଞ୍ଚ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇ ନ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଫାର୍ସୀ ଭାଷା-ଅନଭିଜ୍ଞ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ତାମସାର ଶୁଦ୍ଧ ଫାର୍ସୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆଦି ଭାଷା ମିଶ୍ର ଓ ବିକୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତଦୁପରି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଏଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଯାଇଛି ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ରଚନା । ତେଣୁ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାମସାର ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପ ଓ ସଙ୍ଗୀତାଂଶର ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଛି । ଭଦ୍ରକ କଲେଜର ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ କାକୋଭି ସାହେବ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଅବଦୁନ୍ ନବି ସାହେବ ବିକୃତ ଫାର୍ସୀ ଭାଷାର ଟୀକା ବା ଭାବାର୍ଥ କରିବାରେ ମୋତେ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଋଣ ଶୁଝି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ମୁସଲମାନ ତଥା ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜ୍ୟ-ଭାଷା ଫାର୍ସୀ ଥିଲା । ଏପରି କି ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ୧୮୩୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଊଣା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ମୁସଲମାନ ଓ ମରହଟ୍ଟା ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଫାର୍ସୀ, ଆରବୀ ଆଦି ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବା ଏକ ସାଧାରଣ ରୀତି ଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ସେଥିପାଇଁ ଆମ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତିଥି-ବାର-ନକ୍ଷତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା :—

ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଶ୍ଲେଷା ମଘା ମୂଳା ରେବତୀ ଭରଣୀ ହ୍ୟପି ।
ବିଶାଖାଶ୍ଚୋତ୍ତରଷାଢ଼ା ଶତଭେ ପାପବାସରେ ।
ଲଗ୍ନେ ସ୍ଥିରେ ସଚନ୍ଦ୍ରେ ଚ ପାରସୀମାରଭେଂ ପଠେତ୍ ॥

— ଗଣପତି : ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି

ଏହି ଫାର୍ସୀ ଭାଷାରେ ସରକାରୀ କାଗଜପତ୍ର ଓ କୋର୍ଟ କଚେରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସେତେବେଳେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା । ଦେଶର ସଭ୍ୟ, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତବଂଶୀୟ ଲୋକେ ଏଥିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଗୌରବ ମନେ କରୁଥିଲେ । ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ (୧୭୭୨— ୧୮୩୩) ଘରେ ମୌଲବୀ ନିଯୁକ୍ତ କରି ରୀତିମତ ଫାର୍ସୀ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବାର ଜଣା

ପଡ଼େ । ୧୭୫୭ ମସୀହା ଫେବୃଆରୀ ୨୩ ତାରଖରେ କଲକତାର ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ସରକାରୀ କାଗଜ ପତ୍ରରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସକାଶେ ଶୁଦ୍ଧ ଫାର୍ସୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଦୁଇ ଜଣ କରି କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ବସୋରା ପଠାଇବାକୁ କୋର୍ଟ ଅବ୍ ଡିରେକ୍ଟରସଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । * ଏହି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭଦ୍ରକରେ ଫାର୍ସୀ ଭାଷା ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିବା ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସପ୍ତଦଶ, ଅଷ୍ଟାଦଶ ଓ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରୁ ଏହାର ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଆରବୀ-ଫାର୍ସୀ ଭାଷାର ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ-ରୀତି ଅନୁସରଣ କରି 'ଗୀତାଭିଧାନ' ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି । କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ, କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଫାର୍ସୀ-ଆରବୀ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଫାର୍ସୀ-ଆରବୀ ଦ୍ୱାରା କିପରି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି, ତାହା ନିମ୍ନ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବ । ଓଡ଼ିଶା ମ୍ୟୁଜିୟମ୍ ପୋଥି ବିଭାଗରେ 'ଖୋଦା ପ୍ରଶ୍ନ ବା ପୀର ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ' ନାମକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ରହିଛି (ପୋଥି କ୍ୟାଟଲଗ ନମ୍ବର—ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ୨୧) । ଏହାର ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ବା ଲେଖା ସମୟ କେଉଁଠି ଉଲ୍ଲେଖ କରା ଯାଇ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ତାଳପତ୍ର ଓ ଲେଖନ ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଗ୍ରନ୍ଥଟି ୧୫୦।୨୦୦ ବର୍ଷ ତଳର ଲେଖା ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । 'ଖୋଦା ପ୍ରଶ୍ନ' ଆମର ବହୁ ଜନାଦୃତ 'ହନୁମାନ ପ୍ରଶ୍ନ' ଭଳି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଭାଗର ପାଠ ଏହିପରି : -"ଶ୍ରୀ ପିରସାହେବଙ୍କ ପ୍ରଶନ । ହୁକୁମ କରିଛନ୍ତି । ସଚ୍ କହିବାକୁ । ପ୍ରସନ ଯାହା କହିବ । ତାହା × × × ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ । କାମ ଫତେ ହେବ । × × ପାନ ପାଟେ । କଦଳୀ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟା । ସୈତେକ ହେବ । ପିରଙ୍କୁ ସଲାମ କରିବ । × × ନ କରାଇବ । ପିରଙ୍କୁ ଫାତିହା ଦେଲାବେଳେ ମନେ କରିବ । କାମ ଫତେ କରିବ । ଶ୍ରୀ ପିର ସାହେବଙ୍କ ହୁକୁମରେ କାମ ଫତେ ହୋଇବ ।" ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

---

* Selections from Unpublished Records of Govt. relating mainly to the Social Condition of Bengal in the last century— Ed. by J. Long (1869)—Page 90-91.

୧୮୨୩ ମସୀହାରେ ଭଦ୍ରକରେ ଦଲିଲ୍ କରା ଯାଇଥିବା ଏକ କବାଲାର ଭାଷା :—

ଉପରେ ଫାର୍ସୀ ଲିପି ଓ ଭାଷାରେ ଯେଉଁ ୮ଟି ଧାଡ଼ି ଲେଖା ରହିଛି, ତାହାର ଅର୍ଥ—

ମୋଟ ଜମି ମା ୮।୨୩୵ ବାବତ ୧୨୩ ⁄ ଟଙ୍କା-ଅଣାରେ ବୃତ୍ତି ପାଇଲା। ଭଦ୍ରକ କାଜୀ ଅଫିସ୍ ଅଧୀନରେ ସିଲ୍-ମୋହର ସହିତ ୧୮୨୩ ମସୀହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖରେ ଏ ଦଲିଲ୍ କରାଗଲା।

"ବିର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଗଉଡ଼େଶ୍ୱର ନବକୋଟି କର୍ଣାଟ କଲେବର୍ଗେଶ୍ୱର ବୀରାଧି ବୀରବର ପ୍ରତାପ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେଭ ମହାରାଜାଙ୍କ ବିଜେ ସୁଭ ରାଜ୍ୟେ ବର୍ଧମାନେ ସମସ୍ତ ଅଙ୍କ ମ୍ର ୧୨୩୧ ସାଲେ କନ୍ୟା ଦିଏନେ ଛତିସି ବସେ ଉତାଇପୁର ବୃନ୍ଦାବନଗରେ ଥିତ ଶ୍ରୀମଧୁ ଦାସ ଓ ଗଙ୍ଗାଧର ପଣ୍ଡା ଦୁଇ ଜଣକୁଂ ଏହି ବସେ ପାଟପୁର ସାସନରେ ଥାଇ ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର ମିସ୍ର ଓ ବିଦ୍ୟାଧର ମିସ୍ର ଓ ଦିବାକର ମିସ୍ର ତିନଜଣଙ୍କର ଦେଲୁ ନାଖିରାଜ ବୃତ୍ତି ବିକା କବାଲ ଆଗେ ଏ ନିମନ୍ତେ କବାଲା ଲେଖିଦେଲୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଖଇରାତ ଜଳ ଜମି ସରକାର ଭଦରଖ ମଉଜେ ବେଲପାଳ ପରଗଣେ ଧମନଗରରେ ସାତ ମା ୭।୨୩୵ ମାଣ ତେଇସି ଗୁଣ୍ଠ ଦୁଇ ବିସ୍ୱା ଚବିସି ଦସ୍ତି ପଟ୍ଟାରେ ରସିଦ ବମୋଜବ ତୁମ୍ଭକୁ ବିକଲୁ ବିକ ନଗଦ ଟଙ୍କାଂ କଳସିକା ଟ ୧୨୩ ⁄ ସଏ ତେଇସି ଟଙ୍କାଂ ଅଣାପ୍ସେ ବୁଝୀ ନେଲୁ ବୁଝୀ ନେଇ ଏ ଜମି ବିକଲୁଂ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଜମି ଆଜଠାରୁ ଅମଳ ଦଖଲ କରିବ ତରଭୁତ ଆବାଦ ବଗିଚୁ ପଟଣା ବସାଇ ନାନାବିଧ ଖଦ କରି ଅମଲ କରିବ ନିଧି ପାସାଣ ସହିତେ ଭୋଗ ଦଖଲ କରିବ ଏ ବୃତିରେ ଆମ୍ଭେ ଆମ୍ଭ ଭାଇ ପୋସ୍ୟ ଜେ କେହି ଦାବି କଲେ ଅପ୍ରମାଣ ଏ ବୃତି ତୁମ୍ଭେ ଜାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କେ ଭୋଗ ଦଖଲ କରିବ ଏ ପ୍ରମାଣ ଏ ବୃତି ନାଖିରାଜ ବିକା କବାଲ ଗଦାଧର ମିସ୍ର ଓ ବିଦ୍ୟାଧର ମିସ୍ର ଦିବାକର ମିସ୍ର ତିନଜଣଙ୍କର ପ୍ରମାଣ ସହି ୦୪୪୦ ଏ କୁସବନ୍ଟ ସନ୍ତକ ତିନ ଜଣଙ୍କର ସହି।" *

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ସପ୍ତମ ଦଶକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫାର୍ସୀ-ଆରବୀ ଭାଷାର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରଭାବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆପଣାକୁ ମୁକ୍ତ କରି ପାରି ନ ଥିଲା; ସେଥିପାଇଁ ୧୮୭୧ ମସୀହା

* ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ରେଜିଷ୍ଟ୍ରେସନ୍ ରେକର୍ଡ୍ ରୁମ୍‌ରେ ଥିବା ଭଦ୍ରକର କାଜୀ ରେଜିଷ୍ଟର -୧ମ ଖଣ୍ଡ (୧୮୨୦—୨୫)ରୁ ଗୃହୀତ। ଏହି ରେଜିଷ୍ଟର ପୁରୁଣା ହାତ-ତିଆରି କାଗଜରେ ଲେଖା—ବେଶି ଭାଗ ଫାର୍ସୀ ଲିପି ଓ ଭାଷାରେ; ଓଡ଼ିଆ ଲିପି ଓ ଭାଷାରେ ଲେଖା କମ୍।

ଡିସେମ୍ବର ୪ ତାରିଖରେ ଲେଫ୍‌ଟେନେଣ୍ଟ ଗଭର୍ଣ୍ଣର କାମ୍ବେଲ ସାହେବ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବା ମାନସରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ଫାର୍ସୀ, ଆରବୀ ପ୍ରଭୃତି ଭାଷା କବଳରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ସେତେବେଳେ ଏ ସଂପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାମ୍ବେଲ ସାହେବ ବୋଲନ୍ତି ଯେ ପାରସ୍ୟ ଭାଷା କଚେରିରୁ ବହୁକାଳରୁ ଉଠି ଯାଇଅଛି ଓ ପୁରାତନ ମୁନ୍‌ସିମାନେ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଯେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପାରସ୍ୟ ଓ ଆରବ୍ୟ ଭାଷା ମିଶ୍ରିତ କରିଥିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ନିଷେଧ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ଏ ଭାଷା ଉକ୍ତ ବିଭାଗର କଚେରି ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । × × × ପାରସ୍ୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାଷା ଅଟଇ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ରୂପେ ତହିଁର ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଲେଫ୍‌ଟେନଣ୍ଟ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଅସମ୍ମତ ନୁହନ୍ତି, ମାତ୍ର ପାରସ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ହିନ୍ଦୀ ବିଭକ୍ତି ଓ କ୍ରିୟାଦି ଯୋଗ କରି ଯେଉଁ ଭାଷା ହେଉଅଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୃଣିତ ଅଟଇ ।" †

ଏହି ପରିବେଶରେ କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଫାର୍ସୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତହିଁରେ ନିପୁଣତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବାର ଜଣା ପଡ଼େ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଫାର୍ସୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ବିନ୍ୟାସ କରି ଅନାୟାସରେ ତାମସାଗୁଡ଼ିକ ରଚନା କରି ପାରିଥିଲେ । ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଓ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତବଂଶୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ କଥା ବାଦ୍ ଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଜନତା ମଧ୍ୟ ଫାର୍ସୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆଦି ଭାଷା ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ, କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଆଉ କାହାପାଇଁ ତାମସା ରଚନା କରି ଥାଆନ୍ତେ !

ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ

ଓଡ଼ିଶାରେ ଇସଲାମୀ ବା ମୁସଲମାନୀ ସାହିତ୍ୟ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ ତାମସା ସମୂହକୁ ଏହି ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଯାଇପାରେ । ଏଠାରେ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ବୋଇଲେ—ଫାର୍ସୀ ଆରବୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆଦି ଭାଷାରେ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ବା ଅନୁସରଣ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ମାତୃଭାଷୀ ଥିବା ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ କିମ୍ବା ମୁସଲମାନୀ କଥାବସ୍ତୁ ଓ ରଚନା ଶୈଳୀ ଅବଲମ୍ବନରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୁଝା ଯାଉଛି ।

୧୫୬୮ ମସୀହାରେ ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୋପ ପାଇଲା ପରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ କାଳ ଏଠାରେ ମୁସଲମାନ ଶାସନ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ସେତିକିବେଳେ

† ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା—ଡିସେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ, ୧୮୭୧ ମସୀହା—ପୃଷ୍ଠା ୧୯୪-୧୯୫ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ମୁସଲମାନୀ ଭାଷା (ଫାର୍ସୀ, ଆରବୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆଦି)ର କପରି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆ ଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି— ଏହି ଦୁଇ ତିନି ଶହ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କ କ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ? କବି ଘନକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ, ଭୂପତି ପଣ୍ଡିତ, କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର, ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟକବିତା ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ 'ଗଜାନୁଗତୋ-ଧର୍ମଃ' ନିୟମରେ କିଏ କିଏ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଯତ୍ନବାନ ହୋଇଥିଲେ ?

ଭାରତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ପରଂପରା ଏଥିପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ଥିଲା—ପୁରାଣ ଓ କୋରାନ ମଧ୍ୟରେ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା—ହିନ୍ଦୁ ଓ ଇସଲାମ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବିପୁଳ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲା । ୧୪୫୧ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀବର କବି ମୁସଲମାନୀ 'ୟୁସୁଫ ଓ ଯୁଲେକା' କାହାଣୀ ଅବଲମ୍ବନରେ 'କଥାକୌତୁକ' ନାମକ ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ-ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । * ଆରବ୍ୟ କାହାଣୀ, ପାରସ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ, ଲୟଲା ମଜନୁ, ଶୀରିଁ ଫରହାଦ, ହାତେମ୍ ତାଇ, ଗୁହାର ଦରବେଶ୍, ଗୋଲେବକାଓଲି ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ରୂପ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଅପର ପକ୍ଷରେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଆକବର (୧୫୫୬–୧୬୦୫) ଜଣେ ଉଦାରମନା ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ ଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଅଥର୍ବବେଦ, ବତ୍ରିଶ ସିଂହାସନ, ନଳ ଦମୟନ୍ତୀ କଥା ପ୍ରଭୃତି ଫାର୍ସୀ ଭାଷାରେ ତର୍ଜମା କରାଇଥିଲେ । * ଫାର୍ସୀ ଭାଷାଭିଜ୍ଞ ଅନୁବାଦକମାନଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରା ଯାଇଥିଲା । ସମ୍ରାଟ ସାଜାହାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦାରସିକୋ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ଏବଂ ଫାର୍ସୀ ଭାଷାରେ କେତେକ ଉପନିଷଦର ତର୍ଜମା କରିଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳା-ଓଡ଼ିଶାର ନାଜିମ୍ ନବାବ ମୁର୍ଶୀଦ କୁଲି ଖାଁ (୧୭୦୪—୨୫) ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପଣ୍ଡିତ, କବି ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କୁ ରାଜଧାନୀରେ ପ୍ରତିପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । † ଏହାଙ୍କ ଅମଳରେ କଟକର କଦମ ରସୁଲ ମସଜିଦ୍ ନିର୍ମାଣ (୧୭୧୨) ଏବଂ ସତ୍ୟପୀର ପାଲାର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇଥିଲା । ‡

* A History of the Sanskrit Literature by Dr. V. Varadachari, Allahabad (1960), Page 122.

† ଭାରତେର ଶିକ୍ଷା—(ଇସଲାମୀୟ) ଅଧ୍ୟାପିକା କଲ୍ୟାଣୀ କାର୍ଲେକର, ଜିଜ୍ଞାସା—କଲିକତା (୧୯୬୫), ପୃଷ୍ଠା ୧୦୨—୧୧୧

‡ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ—ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ (୧୯୫୮) —ପୃଷ୍ଠା ୨୩୦

ଓଡ଼ିଶାରେ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ କବି ସାଲବେଗ୍‌ଙ୍କର ଅବଦାନ ସ୍ମରଣୀୟ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ମୁସଲମାନ କବି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମମୂଳକ ବହୁ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଜଣାଣ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ଆହେ ନୀଳ ଶଇଳ ପ୍ରବଳ ମତ୍ତ ବାରଣ' କିମ୍ବା 'ସଖୀ, କୁଞ୍ଜବନେ ବଂଶୀ କେ ବଜାଇଲା ଗୋ' ପ୍ରଭୃତି ସଙ୍ଗୀତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଛି । ସାଲବେଗଙ୍କ ପରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭଙ୍କର ସ୍ଥାନ । ସେ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଫାର୍ସୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାରେ ମୁସଲମାନୀ କଥାବସ୍ତୁ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ମୋଗଲ ତାମସାଦି ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଥିଲେ କି ନା, ତାହା ଜାଣିବା ଗବେଷଣା-ସାପେକ୍ଷ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କେତେକ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ଓ ମୁଦ୍ରିତାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଅନୁସନ୍ଧାନ ଫଳରେ ମୁଁ ଯେତିକି ପାଇଛି, ତାହା ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି :—

୧ । ପ୍ରବୋଧ ବାକ୍ୟ (ପନ୍ଦନାମା ବା କରିମା)—୧୮୯୯ ମସୀହାରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାର ଜମିଦାର ଭୂଇଁୟା ଅବଦୁଲ ମଜିଦ୍ ହାଜୀ ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ । ମୂଳ ରଚନା—ଫାର୍ସୀ କବି ସେଖ୍ ଶାଦି ।

୨ । ମନୋହର ଉପନ୍ୟାସ ବା କାଜୀର ଗଳ୍ପ—କଟକର ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ପ୍ରେସ୍ (୧୮୯୯)

୩ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଘଟଣା (ହୈରତ୍ ଅଫଜା ଅନୁସରଣରେ)— ମୂଳ ରଚନା କାଶିମ ଅଲ୍ଲି (୧୮୭୨), ଓଡ଼ିଆ ଲେଖା—ସେଖ୍ ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ଆଶିକ (୧୯୦୨)

୪ । ବେନଜିର ଓ ବଦ୍ରେମନିର ବା ପ୍ରଣୟ ପୁଷ୍ପମଞ୍ଜରୀ— ମୂଳ ରଚନା ମୀର୍ ହସନ୍ (ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗ), ଓଡ଼ିଆ ତର୍ଜମା— ସୟଦ ଉମର ଅଲ୍ଲି ।

୫ । ପଠାଣ ସୁଆଙ୍ଗ—ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦାସ (୧୯୧୨ ମସୀହା ପୂର୍ବର ଲେଖା), ମୋଗଲ ତାମସା ସହିତ ଏହାର କେତେକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି ।

୬ । ଆରବ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ —(୧୯୦୨ ମସୀହା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ)

୭ । ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ହରଣ ସୁଆଙ୍ଗ (ଆଲେଫ୍ ଲଏଲାରୁ କଥାବସ୍ତୁ ଗୃହୀତ)— ସେଖ୍ ସୁଲତାନ ମହମ୍ମଦ (୧୯୧୪)

୮ । ପାରସ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ—ମୌଲବୀ ସୟଦ୍ ଅବଦୁଲ ଜଲିଲ (୧୯୨୦)

୯ । ଇନ୍ଦ୍ରସଭା ନାଟକ – କବି ଅମାନତ୍ (ମୁନସୀ ହକିମ୍ ଶେଖ୍ ଅବଦୁଲ ଅଜିଜ୍ ଆଶିକ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଲିଖିତ) – କଟକ (୧୯୩୧)

୧୦ । ରସୁଲ ପ୍ରଶଂସା—ମୁନସୀ ହକିମ୍ ଶେଖ୍ ଅବଦୁଲ ଅଜିଜ୍ ଆଶିକ୍ (୧୯୩୧)

୧୧ । ହଜରତ୍ ମହମ୍ମଦ—ଶେଖ୍ ଖୋଦାବକ୍‌ସ, କଟକ (୧୯୩୭)

୧୨ । ଇସ୍‌ଲାମ ଗୀତିକା –ଶେଖ୍ ଖୋଦାବକ୍‌ସ କଟକ (୧୮୮୮)

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବହୁ ପୁସ୍ତିକାର ରଚୟିତା ଏସ୍‌: ଏ: ହମିଦ୍, ମୌଲବୀ ସେଖ୍ ନଜର ମହମ୍ମଦ, ସେଖ କରିମ୍, ଅସରଫ୍ ଆଲ୍ଲୀ (ବାଲେଶ୍ୱରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖକ), ମୌଲବୀ ସେଖ୍ ମନସୁର୍ (କୋରାନ୍‌ର ଆଲୋକ—୧୯୫୧), ମହମ୍ମଦ ମୁସା ଖାଁ ('ମୀନାର' କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ—୧୯୫୪) ଏବଂ ଏସ୍‌ ଏ: ସମ୍ମଦ (ହଜରତ୍ ମହମ୍ମଦ ଓ ଇସଲାମ ଧର୍ମର ଶିକ୍ଷା—୧୯୫୮) ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାର ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଦୃଢ ବିଶ୍ୱାସ—ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି ଦୀର୍ଘ ଚାରି ଶହ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଇସଲାମୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବ । ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବ୍ରତୀ ହେବେ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି ।

ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ମୈତ୍ରୀ ଓ ସଂହତି

ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ 'ମୈତ୍ରୀ ଓ ସଂହତି ସ୍ଥାପନରେ ମୋଗଲ ଚାମ୍ରସାଦ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ୧୫୧୮।୨୪ ମସୀହାରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ଡୁଆର୍ଟେ ବାରବୋସା ନିଜର 'ଓଡିଶା' ରାଜ୍ୟ ବିବରଣୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ— ସେତେବେଳେ ଏ ରାଜ୍ୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ । ✳ କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ବଙ୍ଗ ସୀମାନ୍ତରେ ଥିବାରୁ ବିଶେଷତଃ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାରେ ସେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସି ରହିଗଲେ । ରେମୁଣା, ଭଦ୍ରକ, ଧାମନଗର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ଏବେ ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଏ । ରେମୁଣାରେ କଳାପାହାଡ଼ କିଛିଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବସ୍ତିର

✳ ଓଡ଼ିଶାରେ ୟୁରୋପୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକ—ଶ୍ରୀ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଡଗର— ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୬୯ ।

ନାମ 'କଳାପାହାଡ଼ ସାହି' ହୋଇ ରହିଛି । † ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏକତ୍ର ବସବାସ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ବେଳେ ବେଳେ ଧର୍ମଗତ ବିଦ୍ୱେଷ ଦେଖା ଦେଇଛି—ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାନରେ ମସଜିଦ୍ କିମ୍ବା ମସଜିଦ୍ ସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି—ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରସିକାନନ୍ଦ ଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମହିମାରେ ବାଣପୁରର ଶହ ଶହ ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, କିମ୍ବା ମହମ୍ମଦ ତକିଙ୍କର ବାଧ୍ୟବାଧକତାରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ 'ହାଫିଜ୍ କାଦର' ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ✢ କିନ୍ତୁ ଏହା ସବୁ ସାମୟିକ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, ଉଡ଼ନ୍ତା ମେଘ ଭଳି ଆସି ଚାଲି ଯାଇଛି—ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମାନବିକ ମୈତ୍ରୀ ଓ ସଂହତିକୁ ମଳିନ କରି ପାରିନାହିଁ ।

ବିଶେଷତଃ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ କାଳରେ ଏହି ମୈତ୍ରୀ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସ୍ୱୟଂ ଶିବାଜୀ ଅଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରୁଥିଲେ ହେଁ ସାମରିକ ତଥା ବେସାମରିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଫାର୍ସୀ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର—କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଇସଲାମୀ ପଦ-ପଦବୀ ନାମକରଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନ ଥିଲେ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ମସଜିଦ୍ ଓ ପୀର ଆସ୍ଥାନ ନିୟମିତ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । * ମରହଟ୍ଟା ଶାସକମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଥିଲେ ହେଁ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଓ ରୀତି-ନୀତି ପ୍ରତି ବରାବର ଉଦାର ଓ ସହନଶୀଳ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଲୁଣ୍ଠନ-ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଓଡ଼ିଶା ନିପୀଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଗତ ବା ସଂପ୍ରଦାୟଗତ ଭେଦଭାବରେ ବିଶେଷ ଅସ୍ଥିର ଓ ଅଶାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ନ ଥିଲା । +

ଏହି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଭଦ୍ରକର ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ବଜାୟ ରହିଥିଲା । ନଗର ଉପକଣ୍ଠରେ ଥିବା ଧନାଟୋଲି ଗ୍ରାମର ଧୂସା ପହଲୱାନ୍‌ଙ୍କର ଦେବସ୍ଥ ଆସ୍ଥାନ ଅଦ୍ୟାପି ଏହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଦେଢ଼

---

† ଓଡ଼ିଶାର ଭୂଗୋଳ—ଦେ'ଙ୍କ ଉତ୍କଳ ପ୍ରେସ, ବାଲେଶ୍ୱର (୧୯୦୦), ପୃଷ୍ଠା ୧୧

✢ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ— ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ (୧୯୫୮), ପୃଷ୍ଠା ୧୯୯—୨୦୦—୧୦୯—୨୩୨

* The Founding of Maratha Freedom by S. R. Sharma, Orient Longmans Ltd. Bombay (1964), Page 291-92

+ Orissa Under Marathas—by Dr. B. C. Ray, Kitab Mahal, Allahabad (1960), Page 142-45

ଶହ କମ୍ବା ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଧ୍ରୁବା ସେଠୀ ନାମକ ଜଣେ ପହଲଓ୍ବାନ ଏବଂ ସାଧୁ ସାହା ନାମକ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଫକୀରଙ୍କର 'ରମ୍-ରହିମ୍' ଧ୍ୱନିରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳ ମୁଖରି ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ଏହି ମୈତ୍ରୀ ଓ ସଂହତିର ବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ ଦୁହେଁ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ସମାଧି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର କଥିତ ହୁଏ । ସେହି ସମାଧି ସ୍ଥଳ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ହେଉଛି । କବି ବଂଶୀ-ବଲ୍ଲଭ ଏହିପରି ଉଦାର, ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ପରଂପରା ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ତାମସା ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାମସା ଅଭିନୟରେ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ସମସ୍ତେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଥିଲେ ତାହାର ମୁଗ୍ଧ ଦର୍ଶକ ବା ଉପଭୋକ୍ତା । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟି ନାହିଁ ।

ସତ୍ୟବାଦୀପର ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ତାମସା-ଅଭିନୟ ଖାଣ୍ଟି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମୈତ୍ରୀ ଓ ସଂହତିର ସୂଚନା ଦିଏ । କୋରାନ୍ ଶରୀଫରେ ଆଲ୍ଲାହଙ୍କର ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଓ କରୁଣା କଥା ବୋଲାଯାଇଛି, ମହାଦେବ ଶିବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସବୁ ବିଭୂତି ବିଦ୍ୟମାନ । ଶିବଙ୍କ ସଦୃଶ ଆଲ୍ଲାହ୍ ମଧ୍ୟ ଏକାଧାରରେ ଭୀତି ଓ ପ୍ରୀତିର ଦେବତା । * ସେଥିପାଇଁ ଶିବ ମନ୍ଦିର ଓ ଶିବାରାଧନା ସହିତ ତାମସା ଅଭିନୟର ସଂପର୍କ ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଏ ବିଷୟରେ ଅବହିତ ଥିଲେ ଏବଂ ଜନ-ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଖି ଆଗରେ ଥୋଇ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଥିଲେ ।

ଉପସଂହାର

ଏଇତିକ ନିବେଦନ-ପୂର୍ବକ 'ମୋଗଲ ତାମସା'କୁ ଉତ୍କଳର ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ ସୁଧୀଜନ ଓ ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଛି । ସୁଧୀ-ସମାଜରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସାଦରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ଏବଂ ଏହା ଉପରେ ଆଲୋଚନା, ପ୍ରତ୍ୟାଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ନୂତନ ଆଲୋକପାତ କରାଗଲେ, ମୋର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନାରେ ମୁଁ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ-ସହଯୋଗ ଲାଭ କରିଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରୀ ଉଦୟନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି, ପ୍ରବୀଣ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ନାୟକ, କବି ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁ, ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଶ୍ରୀ କିଶୋରୀ କିଙ୍କର ଦାସ, ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ସାହୁ ଏବଂ ମୋର ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବେନାର୍ଜି ଓ ଲଲ୍ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମକେଶରୀ ବିପୁଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ-

---

* ବାଂଲା କାବ୍ୟେ ଶିବ—ଡକ୍ଟର ଗୁରୁଦାସ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, କଲିକତା (୧୯୬୧) —ପୃଷ୍ଠା ୮

ଯୋଗ୍ୟ । ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । ଶ୍ରୀ ଛକଡ଼ି ମହାନ୍ତି ଆଜି ସ୍ୱର୍ଗରେ । ମୋଗଲ ତାମସା ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସହଚ୍ଛା ବରାବର ରହିଥିଲା । ଆଜି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସ୍ମରଣ କରୁଛି ।

ସୁନାମଧନ୍ୟ କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣଙ୍କର ଶୁଭାଶିଷ ମୁଁ ପାଇଛି । ଉତ୍କଳର ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ ଏକ ଉପାଦେୟ ଆମୁଖ ଲେଖିଦେଇ ମୋତେ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଚିର ଋଣୀ ହୋଇ ରହିବି । କବି ଓ ଶିଳ୍ପୀବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ପ୍ରମୋଦ କୁମାର ମହାନ୍ତି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଚ୍ଛଦସଜ୍ଜା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜଣାଉଛି । ସର୍ବଶେଷରେ, ଭଦ୍ରକସ୍ଥ ଭାଗବତ ପ୍ରେସର ସଂଚାଳକ ଭ୍ରାତୃପ୍ରତିମ ଶ୍ରୀ ପ୍ରବୋଧାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ସାଧୁବାଦ ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ଇତି

ଭଦ୍ରକ କଲେଜ
୨୦ । ୪ । ୧୯୭୨

ବିନୀତ
କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀ ବିରଚିତ

ମୋଗଲ ତାମସା

(ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଅଭିନୟ-ଅନୁଷ୍ଠାନ)

ପ୍ରଥମେ ଆସରୱାଲା ଗାୟକ, ବାଦ୍ୟକାରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମିଳିତ କଣ୍ଠରେ
ଶିବ ବନ୍ଦନା :—

ଘାଟ—୧

ଜୟେ ଜୟେ ଗର୍ଭେଶ୍ୱର ଭୋଲା ।
ବୃଷଭ ସୱାରେ ବାଘାମ୍ବର ପିରେ   ଜୟେ ଗର୍ଭେଶ୍ୱର ଭୋଲା ॥
ବଏଲ ଆସନ, ଭଭୂତି ଭୂଷନ   ଖାୱେ ତ ଭାଂଗ୍ କ ପ୍ୟାଲା । ୧ ।
ବାମ ହାତେ ତ୍ରିଶୂଲ ଲୟେ   ନାଚେ ତ ଭୂତ ବେତାଲା । ୨ ।
ବଲ୍ଲଭ ବୋଲତି ହେ ଶିବ ଶଙ୍କର ଆପ ହି ଜଗତ ଉଜାଲା । ୩ ।

ଘାଟ—୨

ସକଲ ମନୋରଥ ପୂରନ୍ କରୟେ   ମହାଦେବ ତ୍ରିପୁରାରି ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିର ସୁନ୍ଦର ବିରାଜେ   ଆପହି ବୃଷଭ ସୱାରି ॥
ଭଙ୍ଗ ଧତୁରା କର ଡମ୍ବରୁ ଶୋହେ   ରଙ୍ଗ ମହଲ 'ଛବକାରୀ । ୧ ।
ବଲ୍ଲଭ ବୋଲତି ହେ ଶିବ ଶଙ୍କର   ଚରନ କମଲ ବଲିହାରି । ୨ ।

ଘାଟ—୩

ହରକୋ ଚରନମେ ଧ୍ୟାନ୍   ଭଜହୋ ମନ୍ ।
ଯୋ ହର ଚରନ ମେ ଶରନ ଯାତୁ ହେଁ   ସୋ ହର ଫିରତି ଶ୍ମଶାନ୍ ॥
ନନ୍ଦୀ ଭୃକୁଟୀଗନ ତାଲ ବଜାୱେ   ନୃତ୍ୟ କରେ ତୋ ପଞ୍ଚାନନ୍ । ୧ ।
ବଲ୍ଲଭ ବୋଲତି ହେ ଶିବ ଶଙ୍କର   ଚରନ କମଲ ପର ଧ୍ୟାନ୍ । ୨ ।

ଘାଟ—୪

ଜୟ ହଟେଶ୍ୱର ମହିମା ସାଗର   ମନ୍ଦିର ଶୋହେ ଚଉତାରା ।
ତ୍ରିଶୂଲ ଉପର୍ ବାନା ଉଡ଼ତି   ହେରତି ଘଟକତି ହୈ ପାରା ॥
ଅଘୋଗନାଶୀ ଭକ୍ତ ଉଦାସୀ   ଜଟାଜୂଟପର୍ ଗଙ୍ଗ୍ ତେରା । ୧ ।
ଅଧୀନ'ବଲ୍ଲଭ ଧାନ ହି ଭାବେ   ଜୟ ହଟ ନାଗର ବମ୍ ଭୋଲା । ୨ ।

(ଗ୍ରେପଦାରମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ)

ଗ୍ରେପଦାରଗଣ— ଦବେ ଯାଓ । ଦବେ ଯାଓ । ଦବେ ଯାଓ । ଦବେ ଯାଓ ।
ଦବେ ଖଡ଼େ ହୋ ! ହଟ୍ ଖଡ଼େ ହୋ ! ଆଦବ ଦବା
କାୟଦା କାନୁନ ସାସ୍ତ୍ର ନିଶସ୍ତ ବରଖାସ୍ତ କବେ !
ହେ ମିର୍ଜା ମୁସ୍ତାର ବେଗ୍ ଜଲତା ଆଗ୍, ଚଡ଼ା—
ବାଘ୍, ପୁରନା ସମସେର, କାଦା ଖବଶ, ଉସକା ସାମନେ
ଐସା ବେଆଦ୍ବ ! ମାରୁ କୋର୍ଡେଶ ଖାଦ୍ ଉତ୍ତର ଯାମି ।
ଦବେ ଖଡ଼େ ହୋ ! ହଟ୍ ଖଡ଼େ ହୋ !

(ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କର ପଛୁଆରରେ ପ୍ରବେଶ)

ମିର୍ଜା ସାହେବ— କର୍ମକାଁ ଇମ୍ ସବ୍ ମକାମ୍ ବର ଦରଖ୍ତାଁ କରଦା ଅନ୍ !
ରୈନକେ ବାଜାର୍ ଅଞ୍ଜୁମ୍ ରା ବଗାରଦ୍ କରଦା ଅନ୍ ।
ଏ ବଲକୟା !

ଗ୍ରେପଦାର— ଲବ୍ଭେକ୍ ।

ମିର୍ଜା ସାହେବ— ଯାଏ ନିସସ୍ତେ ମନ୍ କୁଯା ଆସ୍ତ ?

ଗ୍ରେପଦାର— (ସିଂହାସନ ଦେଖାଇ) ବସ୍ତର ଗସ୍ତା ନିସସ୍ତ ଫର୍ମାୟନ୍ ।

(ମୋଗଲ ସିଂହାସନରେ ଯାଇ ବସିଲେ)

୧ମ ଗ୍ରେପଦାର— (ସଲମି) କାଲ୍ ମୁକଲତା ଖୋଦା ଏକ ବୋଦା । ଫଲୁ ଲନ୍ତଡ଼ ମଲ୍-ଆଜଭର୍ ମୁର୍ଦା । ମଗଜଗନ୍ଦା, ବନ୍ଦୀକେ ବନ୍ଧା, ଖୋସ୍ ଅଦ୍ବ ନାଖନ୍ଦା ତିଲକଚଟୁ, ନିପଟ ନିପଠୁ । କଜଡ଼ କେ କଡଲ ନିପଟ ନିପଠୁ, ପସମୂଲ ନିୟୁକ ସୁଲ । ବେ ଗୟୂରନ୍ତ୍ ଭୁଲ । ହିଞ୍ଜାଲ୍ ହିର୍ସା, ତାହୁକେ ତରସା । କମର ହିମ୍ମତ ଭୁଣ୍ଡି ନାପୁରୁଷା । ବଟେ ବାଜ କୁଲନ ବାଜ । ବମ୍ ସନ୍ଦସେର ଯବାନ ଦେଗଜ । ଠିକର ଚୂନ ଚୁଆ ଭୂନ ମନାକା ମୁଲ୍ବା ମେ ହାଣ୍ଡ୍ କା ଚୁନା । ଫୁଡ଼କା ଡରସା ଅନ୍ଦରବାଜ୍ ଯାନ ମୁରଦ ଯାଲମ୍ ବଦମାସ, ବେ ବୁନୟାଦ ବଦ୍‌ଏତକାଦ, ଆଖାସୁବ ନବାବ, ନାହୁରୁ ମେ ଉଜାଡ଼େ ବେଗ୍ ଉଜବ ମିର୍ଜା ଠରଦବ ଟଓ୍ଵ ମିର୍ଜା ସାହେବ ମେହେରବାନ୍ କ ସଲମ୍ ।

୨ୟ ଗ୍ରେପଦାର— (ସଲାମି) ଚସମ ଫୁଟେ ଗର୍ଦ୍ଦନ ଭୁଟେ ନାକ କଟେ ସୁରତ୍ତ
ସୁକ୍‌ଡ଼େ ଦାଡ଼ି ମୋଚ ଉଖୁଡ଼େ ମୁଣ୍ଡପର ଲଠିମୁଠା ମୁଦ୍‌ଗର
ମୁଖି ଡାବଲ ବିଧା ଧକ୍‌କା ଦେ ଧମାଧମ ବରଖତେ ଯଂଏ
ମିର୍ଜା ସାହେବ ମେହେରବାନ୍ କ ସଲାମ୍ ।

୩ୟ ଗ୍ରେପଦାର— ଖଡେ ଖଡ଼େ ମୁସ୍‌କ ଚଡ଼େ, ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଦୌଲତ
ବଢ଼େ, ଦାନ୍ତ ଝଡ଼େ ଅନ୍ତ ସଡ଼େ । ହାତମେ ହାତକଡ଼ି ପାଓଁମେ
ବେଡ଼ି ଗଲେ ତୋକ୍ ପଡ଼େ । ଆଖ୍ ଅନ୍ଧା କାନ ବହିରା କମରକା
ଡେଡ଼ା ପାଓଁ ନେଙ୍ଗଡ଼ା । ଏହେ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏହେ ମିର୍ଜା
ସାହେବ,' ବୈଜ ରୋଜ ମେହେରଓ୍ୱାନ କ ସଲାମ୍ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲାକୟା ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଲକ୍ତୋକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ଓତୋଲ ଜଲସାନହୁ । ଭେସ୍ତିରୋ ତଲବ୍ ବକୁନ୍ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ନୟାଁମତ୍ ବଲାତାହୁଁ । ଚଲ୍ ବେ ଭେସ୍ତି, ଚଲ୍ ଚଲ୍ ବେ ।

ଭେସ୍ତି— (ଦୂରରୁ ଜବାବ ଦେଲା) ଜାତାହୁଁ ବେ ।

(ପାଣି ମସକ୍ ଓ ଅତରଦାନ ସଙ୍ଗରେ ଘେନ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିଲା)

ଏତୋ ରାହେ ଭେସ୍ତି ବଲେ କେ ଡାକେ ।
(ବାବୁ) ଆମି ବସେଛିଲାମ୍ ଗାଞ୍ଜାରପରେ ଫୁଙ୍କ୍ ଦ ‌େ॥
ଗାଞ୍ଜାର କଲ୍‌କେ ଛିଲ ଯେ ହାତେ
ବସେଛିଲାମ ଆଗୁନ୍ ଦତେ
ସହନେଶେ ପୁନ ଏସେ ଜଲ ତେଲେ ଦାଲ ତାତେ । ୧ ।

(ପୁଣି ଗୀତ)

ଭେସ୍ତି ବଲେ ଡାକେନ୍ତ ନକବ୍ ଜୀ
(ବାବୁ) ଆମି ବିଷମ ଫେରେ ପଡ଼େଛି ।
ମଶକ ଆମାର ଛିଲ ଯେ ବାଁଧା
ଇନ୍ଦୁରେ ତାୟ କରେଛେ ଗ୍ରାନ୍ଦା
ଜଲ୍ ଆନ୍‌ତେ ଗେଲେ ବୟେ ପଡ଼େ
ପଥେ ବସେ କାନ୍ଦତେଛି । ୧ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଆବେ ତୁମ୍ ଭେସ୍ତି ହୋ ନା କୋନ୍ ହୋ ?
ତୁମ୍ ଅବତକ୍ କାହାଁ ଥା ! ମିର୍ଜା ସାହେବ ଆକେ ଏତନା ଘଡ଼ି
ବୈଠେ ହେଁ, ମଜଲସ୍ ଗରମ ହୋ ଗୟା । ପାନ ଉନ କୁଛ ନେଇଁ ।
ଆବେ ତୁମ୍ କହାଁ ଥା !

ଭେସ୍ତି— ମେ ଚଏନ୍ ମେ ଥା ।

ଗ୍ରେପଦାର— ବେ ତୁମ ତୋ ପାନ କା କାମ୍ କରେଗା । ତୁମାରି ଫିନ୍ ଏତନା ଚଏନ୍ କ୍ୟା ?

ଭେସ୍ତି— ଚଏନ୍ କା ବାତ୍ କହତେ ହେଁ ଶୁନୋ ।
ହାମ୍ ତୋ ଆତେ ଆତେ ରାସ୍ତା ଭୁଲ୍କେ କାଉଁର ଦେଶ କୋ ଚଲ୍ ଗିୟା । ଉସକା ବାତ କହତେ ହେଁ ଶୁନୋ ।

(ଗୀତ)

ବାବୁ କାଓଁର କେ ରଣ୍ଡୀ ଯୋ ବଡ଼େ ମଜେଦାର
ଓ ବାବୁ, ବଡ଼େ ଝୁନେଦାର ।
ସ୍ୱଦେଶୀ ଦେଖନେସୋ କରତେ ହେଁ ପ୍ୟାର ॥
ଭେଡ଼ା ବନାକେ ଘର୍ପର୍ ରଖକେ
ସାମ୍ ହୋନେସେ ବାବୁ ନକଲେ ବାହାର । ୧ ।

ମିର୍ଜା ସାହେବ— ବଦ୍ଯାତ ଏ ଭେସ୍ତିକା ହୋସ୍ ହୋଗୟା ବିଗଡ଼ା ।
ଦିଲ୍ ମେ ନେହି ହେ ଦହସତ୍ ମେରେ ମସକ୍‌କୋ ତୋଡ଼ା ।
ଗଞ୍ଜା ଅଫିମ୍ ମଦକ୍ ନିଶାସେ ହୋ ଏ ବେକବର୍ ।
କର ପୁସ୍ତ ଉସ୍‌କ ନରମ୍ ଜୁତସେଁ ବାରେବାର ।

ଗ୍ରେତଦାର— (ଭେସ୍ତି ପ୍ରତି) ଆବେ ଯାଓ, ହମାରି ମିର୍ଜା ସାହେବ ବହୁତ ଗୋସା ହୋଗୟା । ତୁମକୋ ଯୁତ ଦେକେ ନକାଲ୍ ଦେନେକେ ବୋଲେ । ଯାଓ, ଫୁର୍ତ୍ତି ପାନ ଲାଓ ।

ଭେସ୍ତି— ପାନ କସ୍‌ମେ ଲାଏଗା ?

(ଗୀତ)

ହାମାରି ମସକ୍ ଟୁଟ୍‌ଗୟା
ଜେବ୍ ଜେବ୍ ବହେ ପାନ ଓ ଥୋଡ଼ା ଥୋଡ଼ା ନକଲେ ପାନ
ପାନ ନେହିଁ ଲାୟା ॥

ବହୁ ଦୂରମେ ରହୀ ପାନ   ଯାଇତେ ନାଦେର ନାନ
ପାନ ବେଗର ହୈ ହୟ୍ରାନ   ପାନ ନେହି ଲୟ୍ୟା । ୧ ।
ମେ ଲାତା ଥା ଭଲ୍ ପାନ   ପିତେ ଥେ ମିର୍ଜା ମିର୍ଜାନ
ଦେତେ ଥେ ଦୋ ଗୃର୍ ଦୋହାନ   ସୋ ବଗଡ଼ ଗୟ୍ୟା । ୨ ।

ମିର୍ଜା— ବଦ୍ଜାତ ଭେସ୍ତିଓ୍ୱାଲ ଅବ୍ତକ ନା ଲୟ୍ୟା ପାନ ।
ପାନି ବେଗର୍ ହାମାରା ହୟ୍ରାନ ପରେସାନ ।
ଗୋସ୍ତାକି କରକେ ଦିଲ୍ମେ କରତା ହୈ ବେଇମାନି ।
ଦରମା ନ ମିଲେଗା ଯବତକ୍ ନା ଲାଓ୍ୱେ ପାନି ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— (ଭେସ୍ତି ପ୍ରତି) ଯାଓ, ଅଭି ନୟ୍ୟା ମସକ୍ ମୁଲକେ ପାନି ଲେକର ଆଓ ।

ଭେସ୍ତି— ହମ୍ ତୋ ଛ ମଇନା ହୁଆ ଦରମା ପାୟ୍ୟା ନେହିଁ, ରୁପାୟ୍ୟା କାହାଁସେ ମିଲେଗା, ନୟ୍ୟା ମସକ୍ ମୁଲ୍କେ ପାନି ଲାୟେଗା ।

(ଗୀତ)

ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଦରମା ଦେଓନା, ଏ କ ଦାୟ ।
ଆମି କାର କାଛେ ବଲବ ଦୁଃଖ   ଏ ଦୁଃଖ ନା ସହା ଯାୟ ।
ଆମି ବାର ବର୍ଷ ବସେ ହୟେ   ବାଡ଼ ନା ପାୟ ଏଇ ଯଣାୟ
ଆମାର ଜରୁ ଥାକତ ଉପବାସୀ   ଏକାଦଶୀ ହୟେ ଆମାୟ । ୧ ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— ଏୟ୍ୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟ୍ୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟ୍ୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ ।

ମିର୍ଜା— ଚ୍ୟା ବେଗୋ ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— ଭେସ୍ତି ନୟ୍ୟା ମସକ୍ ମୁଲନେ କା ବାସ୍ତେ କୁଛ୍ ମୁଶାହାରା ଗୃହାତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍କୟ୍ୟା ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— ଲକ୍ଦେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ତୟ୍ୟ ମୁକାମରା ଯାଫର୍ ସରଦ ନମାୟୁଦ୍ ଇର ଆଦ୍ ତହବିଲସେଁ ସଦ୍ ରୁପେୟ୍ୟା ଭେସ୍ତିରା ମୁଶାହାରା ଦେ ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— ଯାଓ, ତୁମକୋ ଏକଶୋ ରୁପେୟ୍ୟା ମିଲ୍ଗୟ୍ୟା । ତୁମ ନୟ୍ୟା ମସକ ମୁଲକେ ପାନି ଲେକେ ଆଓ ।

ଭେସ୍ତି— ପାନି କାହାଁ ସୋ ଲାଏଗା ?

ଗ୍ରେପଦାର— ଯାଓ, ତୁମ୍ ଲାଲଦୀଘିସେ ପାନି ଲାଓ !

ଭେସ୍ତି— ମଗର୍ ଭେସ୍ତିକା କାମ୍ ନେଇଁ କରେଗା, ଲେକିନ୍ ଲାଲ୍ଦୀଘି ନେଇଁ ଯାଏଗା ।

(ଗୀତ)

ନା କରବୋ ଭେସ୍ତିର କାଜ କାଲ୍ ଫଜରେ ବାଡ ଯାବୋ ।
ଯା କାଲ୍ ଫଜରେ ଦେଶେ ଯାବୋ ।
ଦୁ ଭାଇ ସଙ୍ଗ ହୟେ ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟ କାଜ କରବୋ ।
ଯା ଚଟ୍କଲେତେ କାଜ କରବୋ
ଯା ଧାନ୍ୟ କ୍ଷେତେ କୃଷ କରବୋ ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରେପଦାର—ଲାଲ୍ଦୀଘି କାହେ ନେଇଁ ଯାଏଗା ? ଅଲବତ୍ ଯାନେ ହୋଗା ।,

ଭେସ୍ତି — ତୁମ୍ ଲାଲଦୀଘିକା ବାତ୍ କୁଛ୍ ଜାନତେ ହୋ !

ଗ୍ରେପଦାର—କ୍ୟା ଲାଲଦୀଘିକା ବାତ୍ ?

ଭେସ୍ତି — ଆଚ୍ଛା, ମେ କହେତେ ହେଁ, ଶୁନୋ ।

(ଗୀତ)

ଲାଲ୍ଦୀଘିତେ ଜଲ୍ ଆନତେ ଯାବୋନା,
ବାବୁ ଆମି ଗେଲେ ପ୍ରାନେ ଆର୍ ବାଞ୍ଚ୍ବ ନା ।।
ଲାଲ ଦୀଘି ରାସ୍ତାୟ କତ ଗାଡ଼ି ଘୋଡ଼ା ଯାୟ
ଭେସ୍ତିର ପ୍ରାନ ବାଞ୍ଚାନୋ ଦାୟ,
ଯଦି ମସକ ଲୟେ ପଡ଼େ ମରି
ଆମାର ଲଡ଼କାବାଲା ଆର ବାଞ୍ଚବେ ନା ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରେପଦାର—ଆଚ୍ଛେ, ନେଇଁ ତୋ ଗଙ୍ଗା ସେ ପାନି ଲାଓ ।

ଭେସ୍ତି— ଗଙ୍ଗା ସେ କୈସେ ପାନି ଲାୟେଙ୍ଗେ ! ଅଭିତୋ ଗଙ୍ଗାମେ ଜଆର ହୁଆ ହେ ।

(ଗୀତ)

ଗଙ୍ଗାତେ ଜୁଆର୍ ଏସେଛେ ସାହେବ ଏଖନ
ତାତେ ହୟେ ଆଛେ ଗୋଲା ପାନି ।
ଜୁଆର ଭଣ୍ଟା ନା ହଲେ ଭାଲ ପାନି ନା ମିଲେ
ତାଇ ତୋ ଜାନ୍ଛ ସାହେବ ଅପନ ॥ ୧ ॥

ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ନେଇଁ ତୋ ଯାଓ, ଗୋଲ୍ ତାଲ୍ ସେ ପାନ ଲେକେ ଆଓ ।
ଭେସ୍ତି— ଆଚ୍ଛା, ହମ୍ ଗୋଲତାଲ୍ ସେ ପାନ ଲ ଦେତା ହୁଁ ।

(ଗୀତ)

ଆଚ୍ଛା ପାନ ଅବ୍ ଲୟା ବାବୁ ଗୋଲତାଲ୍ ସେ ।
ମଜଲସ୍ ଥଣ୍ଡା ଅଭି କର ଦୋଁ ॥
ମଯୂଲ ପାନ ନେଇଁ ଗୋଲ୍ ପାନ ନେଇଁ
ହଜୁର ବନ୍ଦେକେ କସୁର ମାଫ କର ଦୋଁ ॥ ୧ ॥

[ଗୀତ ଗାଉଥିବାବେଳେ ମସକ୍ ଓ ଅତରଦାନରୁ ପାଣି ସିଞ୍ଚୁଥିବ ।]

ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ଯାଓ, ଅଭି ତୋ ମଜଲସ୍ ଥଣ୍ଡା ହୋ ଗୟା, ତବେ ଦରିଆସେ ଥୋଡ଼ା ପାନ ଲଓ ।
ଭେସ୍ତି— ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଏତନା ପାନ କ୍ୟା ହୋତା ହୈ ?
ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ଆରେ ତୁମ କ୍ୟା ଜାନେଗା ପାନକା ବାତ୍ ! ମିର୍ଜାକା ଫିଲ୍ ଖାନା ପାନ ବବୁର୍ଚ୍ଚିଖାନା ଯାତା, ବବୁର୍ଚ୍ଚିଖାନା ପାନ ଗୋସଲଖାନା ଯାତା, ଗୋସଲଖାନା ପାନ ନର୍ଦ୍ଦମାଖାନା ଯାତା ହୈ । ଯାଓ ତୁମ ଦରିଆସେ ପାନ ଲ ଦୋ ।

(ଗୀତ)

ଦରିଆସେଁ ମିଠା ପାନ ଲୟା ବଡ଼େ ମଜେଦାର ॥
ଅସଲ ଘାଟି ଫସଲ-ଘାଟି ମିଠା ଗଙ୍ଗେକା ପାନ
ଯୋ ଖାୟା ପସ୍ତାୟା ଯୋ ନେଇ ଖାୟା ପସ୍ତାନେ ଗୟା
ବଡ଼େ ମଜେଦାର ॥ ୧ ॥

ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ପାନଜଳ ସବ୍ ଦେ ଦିୟା, ଅଭି ଚଲେ ଯାଓ ।
ଭେସ୍ତି— ହାମାରା ଦରମା ଉରମା କୁଛ୍ ନେଇଁ ମିଲ, ତୁମ୍ ବଲଦା କ ଚଲ ଯାଓ । ବଲେ ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ, ଦରମାକା ବାସ୍ତେ ।
ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ଏଯୂ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୂ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୂ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଭେସ୍ତିରା କୁଛ୍ ଦରମା ଗୁହାତା ହୈ ।
ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟା !
ଗ୍ଡ଼େପଦାର—ଲକେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ତସ୍ମ ମୁକାମବ ଯାଫର୍ ସରଦ ନମାସୁଦ୍ ଇବ ଆଦ୍ ତହବଲ୍ସୌ ପଞ୍ଚସଦ୍ ରୁପେୟା ଭେସ୍ତିବ ଇନାମ୍ ଦେ ।

ଗ୍ରେପଦାର—ଯାଓ ଯାଓ; ତୁମକୋ ପାଞ୍ଚ ଶୋ ରୂପେୟା ମିଲ୍ଗୟା । ଲେ କେ ଭାଗୋ ।

ଭେସ୍ତି— ହାମାର ଏତନା ରୁପେୟା କ୍ୟା ହୋଗା ? ହମ୍ କୋ ଏକ ମହିନା ଅଫିମ୍ ଖାନେ କେ ହୋଗା ନେଇଁ ।

ଗ୍ରେପଦାର—କ୍ୟା ତୁମ୍ ଏତନା ଅଫିମ୍ ଖାତା ହୈ ?

ଭେସ୍ତି— ତୁମ କ୍ୟା ଜାନେଗା ଅଫିମ୍କା ବାତ । ହରଘଡ଼ି ପାନିକା କାମ୍ କରେଗା, ଜ୍ୟାଦା ଅଫିମ୍ ନେଇଁ ଖାନେ ସେ କୈସେ ହୋଗା ।

(ଗୀତ)

କତ ମଜା ଏ ଅଫିମ ଖେଲେ ।
କେତେ ରାଜା ମାର ବାଦସା ମାର
ଗ୍ରେଖ ବୁଜେ ଯାଯୁ ଟଲେ ॥
ସିଦ୍ଧି ଖେଲେ ବୁଦ୍ଧି ବାଢ଼େ
ଗାଞ୍ଜା ଖେଲେ ଲକ୍ଷୀ ଛୁଟେ଼
ଗ୍ରୈରସ ଖେଲେ ଚକ୍ଷୁ ଚଢ଼େ
କତ ମଦ୍ ଖେଲେ ପା ଟଲେ ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରେପଦାର— ଭାଗୋ, ଭାଗୋ, ଯୋ ମିଲ୍ସୋ ଲେକେ ଚଲେ ଯାଓ ।

ଭେସ୍ତି—(ଆସରଓ୍ୱାଲଙ୍କ ପ୍ରତି) ଓ ଜୀ ବୈଠନେୱାଲେ, ଏହାଁ ପର କ୍ୟା ହୋତା ହୈ ?

ଆସରଓ୍ୱାଲ— ଏହାଁ ପର ବାବା ଦମ୍କ ଯାବା ହୋତା ହୈ ।

ଭେସ୍ତି — (ମହାଦେବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଝୁଲନା' ଗାଇବ)

ଭଦରଖ୍କା ବର୍ ମେ ଖୁବ୍ ଦେଖା
ଯୋ ଗର୍ଭେଶ୍ୱରକା ଦେଉର ।
ନାଗ୍ ନାଗ୍ଡ଼ି ଦ ନାଗ ଭସମ ଶୋହେ
ଗଲେ ଲଟକ୍ତି ହାଡ଼ି ମାଲ୍ ।
ପକ୍କା ଚଉତରପ୍ ବେଶବାହାର
ସାମନେ ନଟରେଲ କ ଝାଡ଼ୁ ଖାଡ଼ା ।

ବଲ୍ଲଭ କହେ, ଭୋଲାନାଥ ସ୍ୱାମୀ
ଇନ୍‌ସାଫ୍ ତେରା ପଟନାମେ ।

ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ ଥେଇ ରେ ଥେଇ···

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲାକୟା !
ଗ୍ରେପଦାର— ଲବ୍ବେକ୍ ।
ମିର୍ଜା— ଝାରୁକସ୍‌କୋ ଚଲବ୍ ବକୁନ୍ ।
ଗ୍ରେପଦାର— ଝାରୁକସ୍‌କୋ ଚଲ୍ ବେ । ଚଲ୍ ଚଲ୍ ବେ ।

(ସଙ୍ଗରେ ଝାଡ଼ୁ ଯେନ ଦୂରରୁ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା ଉତ୍ତର ଦେଲା—)

ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା— ଜାତା ହୁଁ ବେ ।

[ଗୀତ]

ଝାଡ଼ୁ ମାରେ ଝାଡ଼ୁ ମାରେ
କେ ଡାକେ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା ।
ଆମି ଘୁମିୟେ ଛିଲାମ ଘୁମେର ଘୋରେ
ଝାଡ଼ୁ ରଇଲ ମାଥାର ପରେ ।
ମିର୍ଜା କି ବଲବେ ମୋରେ
ରକ୍ଷେ କର, ରକ୍ଷେ କର ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରେପଦାର— ଝାଡ଼ୁକସ୍‌କୋ ଚଲ୍‌ବେ !

ଝାଡ଼ୁ— [ଗୀତ]

କୋନ୍ ବୋଲତେ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା ଓ ଲାଲା
ମେଁ ତୋ ହୁଁ ବୁନଆଦୱାଲା ॥
ମଦ୍ ତାଡ଼ ମେ ଗାଞ୍ଜା ଖାୟା ଭଙ୍ଗ୍ ଖୁବ ଚଣ୍ଡୁ ପିୟା
ନଶା ଜୋର୍‌ସେ ହୁଆ ଭର ଦିଲ୍ ମେରା ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରେପଦାର— ବେ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା, ଅବ୍ ତକ୍ କାହାଁ ଥା ?

ଝାଡ଼ୁ— [ଗୀତ]

ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା କେ ଡାକେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ ।
ଆମି ନାଗ୍‌ର ସଙ୍ଗେ ସେ ରଙ୍ଗେ
ଛିଲାମ ବାଙ୍କା ବାଜାରେ * ॥
ସ୍ୱପଗୀତ ରସେ ମାତି କାଟାଇଲାମ ଅର୍ଦ୍ଧରାତି
ଏଖୁନ୍ ଏସେ କେ ଦୁର୍ମତି ରଙ୍ଗ ଆମାର ଭଙ୍ଗ କରେ ॥ ୧ ॥

ଷ୍ଟେପଦାର— ଆବେ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା, ତୁମ ଏତନା ଘଡ଼ି ରେଣ୍ଡିଉଣ୍ଡି ଲୋକ ଘରମେ ମଜା କରତା ଥା । ହାମାର୍ ମିର୍ଜା ସାହେବ କେତନା ଦଣ୍ଡ ଆକର ବୈଠା ହୁଆ ହୈ । ସାଲେକୋ ମାଲୁମ୍ ନେହିଁ ! ଫୁର୍ତ୍ତି କାମ୍ ବଜାଓ ।

ମିର୍ଜା— (ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା ପ୍ରତି ଗାଳି) ବଦମାସ ଝାଡ଼ୁଓ୍ୱାଲା, ଝାକେ ସବ୍‌ପ୍ ଭଙ୍ଗ, ଚଲତା ହେ ମସ୍ତ ହୋକର୍ ଯେ ସେ ତପଙ୍ଗ୍ ତପଙ୍ଗ୍ । ମଫୁଲ କୟା ହେ ମଜଲସ୍ ପରଓ୍ୱା ନା ରଖ୍‌କେ କୁଛ. ଜଲଦ ନିକାଲୋ ଉସ୍‌କୁ ଯୋଲ ବୋଦ ଢଙ୍ଗ୍ ।

ଝାଡ଼ୁ— [ଗୀତ]

ଏ କାମ୍ ସେ ନକବ୍ ସାହେବ ମେରେ' ନେହିଁ କାମ୍ ।
ଫଜର୍ ସେଁ ଝାଡ଼ୁ କୟା ହୁଆ ଆ କେ ଶାମ୍ ॥
ଛ ମଫୁନା କାମ ବଜାୟା ଅବ୍ ତକ ଦରମା ନେହିଁ ପାୟା ।
ଏସେ ଝାଡ଼ୁ ଯୋ ଲାୟା ଦେଖୋ କୀ ଓ ରମ ॥ ୧ ॥

ଷ୍ଟେପଦାର— ଆରେ ଏ ଝାଡ଼ୁ ତୋ ହାମାର୍ ମିର୍ଜା ସାହେବ କା ନେହିଁ । ତୁମ୍ ଏ ଝାଡ଼ୁ କାହାଁ ସେ ଲାୟା ?

ଝାଡ଼ୁ— ଝାଡ଼ୁ ମେରୀ ଖସ୍ ଖସ୍ କାହେ ଇତର ଯେଡେ ମହକେ,
ଯେ ଟସ ହୋବେ ଫୁଲ୍ ଗୋଲାପ ବାଗକେ ଯୌସନ୍ ହୋତକେ ।
ଝାଡ଼ୁ କରନା କାମ୍ ମେରା ଗାଲି ଯୁତ ସହକେ ।
ଧନ୍ ଅପନା କଠା ଲେତା ହୁଁ କୁଲା ଶଲ୍‌କୁ ଠ୍ ବହକେ ।

---

* ଭଦ୍ରକର ବେଶ୍ୟାଳ ବାଙ୍କାବଜାରରେ ହେତେବେଳେ ଗଣିକା ବସ୍ତି ଥିଲା ।

ଦସ୍ତ ଫଜର୍ ସେ ଝାଡ଼ୁ କରନା ବସ୍ତ ଫଜର୍ ସେ ଆକେ ।
ଗୃହୁ ବାଇ ବୋଲାପ୍ୟା ମୁଝକୋ ହାତ ଇସବ କର୍କେ ।
ଗେସ୍ୟା ମୈନେ ନଜ୍ଜକ ଉସକେ ଥାମା ମୈନେ ଉସକେ ।
ବେତାବ୍ ହୋକେ ଓ ବଲ୍ୟା ବାବା ମାରେ କାକେ ।
ଉସ୍‌କୋ ମୈନେ ଗେଣ୍ଡ଼ ଭଗା ପୌଗ୍ଁ ଏହ୍ୱାଁପର ଆକେ ।
ଇସ୍ ନଦୀ ସେ ଗୋସଲ୍ କରକେ ଆଲ୍ଲା କା ନାମ୍ ଲେକେ ।

(ମଜ୍‌ଲିସ୍‌ରେ ଝାଡ଼ୁ ଦେଇ ସଫା ସୁତୁରା କରିବା)

ଗୈତଦାର— ଯାଓ, ଅଭ ଚଲ୍ ଯାଓ, ଝାଡ଼ୁ ତୋ ବନା ଦିୟା ।

ଝାଡ଼ୁ— ଝାଡ଼ୁ ତୋ ବନା ଦିୟା । ଇନାମ ଉନାମ କୁଛ ନେଇଁ । ବୋଲୋ ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ, ଝାଡ଼ୁକସ କୁଛ ଇନାମ ଚାହିତା ହୈ ।

ଗୈପଦାର— ଏହ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏହ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏହ ମର୍ଜା ସାହେବ । ଝାଡ଼ୁକସ କୁଛ ଇନାମ ଚାହିତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କଦ୍ୟା !

ଗୈପଦାର— ଲଦ୍ଧେକ୍ !

ମିର୍ଜା— ତସ୍ଫୁ ମୁକାମରା ଯା ଫର ସରଦ ନମାସୁଦ୍ ଇରା ଆଜ୍ ଚହବଲ୍ ସେ ପିଞ୍ଜା ରୁପେୟା ଝାଡ଼ୁକସ୍‌ରା ଇନାମ୍ ଦେ୍ ।

ଗୈତଦାର— ଯାଓ ଯାଓ, ତୁମକୋ ପଚ୍ଚିଶ ରୁପେୟା ମିଲ୍ ଗୟା । ଲେ କେ ଭାଗୋ ।

ଝାଡ଼ୁ— ପଚ୍ଚିଶ ରୁପେୟା ମେରା କ୍ୟା ହୋଗା ? ଏକ୍ ଦୋ ରୋଜ୍ ଗୁଲ ଖାନେକୋ ନେଇଁ ହୋଗା ।

(ଗୀତ)

ଗୁଲ ଖୋରେର୍ ଗୁଲ ଖାବାର ନାଁ ଜାନୋ ସାହେବ ଆପନ୍ମା
ଗୁଲ ଖେଲେ ମଜା ପେଲେ ଖୁଜେ ବେଡ଼ାବେ ରମଣୀ ॥
ପେଡ଼ା ପାତାଯୁ ; ଯାସ୍ ହବେ
ଚାତେ ଅଫିସ୍ ଘନ୍ ଗୋଲ ଯାବେ,
ମୁଁଗେର୍ ମତନ ଛୁଟେ ହବେ
ଗୃହ୍ ହବେ ମାଖନ୍ ଚିନେ ॥ ୧ ॥

ଗ୍ଲେପଦାର— ଯାଓ ଯାଓ, ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ ସଲାମ୍ ବଜା ଦେକେ ଚଲ ଯାଓ ।

ଝାଡ଼ୁ— (ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ସଲାମୀ)
ତସଲିମ୍ ମନ ବଖିଦ ମତ୍ ସଦ୍ ହଜାରେ ବାତ୍ ।
ଆଦାବ୍ ମନ୍ ବଖିଦ ମତ୍ ଆଲି ଯୁନାବାଦ୍ ।
(ଆସରଓ୍ୱାଲଙ୍କ ପ୍ରତି) ଓ ଜୀ ବୈଠନେଓ୍ୱାଲେ ଏହାଁ ପର କ୍ୟା ହୋତା ହୈ !

ଅସରଓ୍ୱାଲ— ଏହାଁପର ବାବାଦମ୍ କା ଯାଷା ହୋତା ହୈ ।

ଝାଡ଼ୁ— (ମହାଦେବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଝୁଲନା' ଗାଇବ)

ଜଗ୍ ଜାଗତା ଯୋତ୍କ ବସ୍ତା ଦେଉରି
ଗୃହନ ଯୋତ୍କ ଦର୍ କରେ ।
ବସୁଆ ବଏଲ୍ ହଜୁର ବୈଠେ
ଲଙ୍କର୍ ଧରେ ଯୋ ଭୁଲ ସାରେ ॥ ୧ ॥
ଭୁଲ ସାରେ କ ଫୁଲ ଖୋଲେ
ଯେ ସେ ଥୋପଥୋପି ଲଟକତା ହେ ।
ବଲ୍ଲଭ କହେ ଭୋଲନାଥ ସ୍ୱାମୀ
ସା ଦେଉସି ଗର୍ଭେଶ୍ୱର କରେ ॥ ୨ ॥
ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଝେଙ୍କ ରେ ଥେଇ ରେ ଥେଇ...
(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକସ୍ୱା ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ଲହେକ ।

ମିର୍ଜା— ଫର୍‌ରାସକୁ ତଲବ ବକୁନ !

ଗ୍ଲେପଦାର— (ଡାକିଲା) ଫର୍‌ରାସ ଚଲ ଚଲ ବେ !

ଫର୍‌ରାସ— (ହାତରେ ମଦ ବୋତଲ ଓ କାନ୍ଧରେ ତଉଲିଆ, ବଛଣା ସଜ କେତେକ ଧେନ ପ୍ରବେଶ କରିବା)

[ଗୀତ]

ଆତା ହୁଁ ମେ ଖାବ୍‌ଗା ସେଁ ପ୍ୟାରଉଠାହୁଆ —ରୁଠା ହୁଆ ।
ଝୁଙ୍କ୍‌ତା ହୁଁ ମେ ଖୁମାର ସେ କୁଛ ତହମସା ହୁଆ ॥

ମଉତ୍ୱାର ଆଖିଆ ଜିଦାସେଁ କୁଛ କୁଛ ଢ଼େକ୍‌ କି ହୁଇ ।
ଶର ବସନ କ ଜର ଶିରପର ଲଟପଟା ହୁଆ ॥ ୧ ॥

ଚୋପଦାର— ତୁମ ଫର୍‌ରାସ ହୋ, ନା କୋନ ହୋ ?

ଫରରାସ— (ଗୀତ)

ହାଲ ଖୁନଯୋ ଦେ ଓ ରଜା ହାଲହାମ୍‌ ମାଦାନେ ହାନ ।
ବର ହାଲେ ହାଲମ ରହମେ କୋ ମନ ଐସେ ଫେସାନ ॥
ଏକ ତ୍ୱାରେ ଅକସ ହାମ ଚେଖମା
ଜାନେ ବେ ଖସମ ତା ଚନ୍ଦ୍ର ମେରା ଆଜପର
ଓ ତର ତକ ଦଓ୍ୱାନ ॥ ୧ ॥

ସରେ ଗାମ୍‌ ହୃଦ ରାମ ତୋଦେର ନାମ ମାନ ଏ ଗୁଞ୍ଜାଦ୍‌
ଓ୍ୱାନ ହସ୍ତ ହାଲ ସେଁ କେତଓ୍ୱା ଗୁପ୍ତ ଯଓ୍ୱାନ ॥ ୨ ॥
ଆଜ ଦରଦ ରଦ ନେଇଁ ଇସକେ ତୋ ବାତ୍ର
ହେଜେର ଦମ ଫିନା ଓଲେ କସଯୁ ମାରା ତୋବେ ଦେଓ୍ୱାନ ॥ ୩

ଚୋପଦାର— (ମାତାଲ ଫରାସକୁ ଠେଲ ଦେଇ) ଆବେ, ମିର୍ଜା ସାହେବ ଆ କେ ବୈଠା, ମଜଲିସ ମେ ବିଛାନା ହୁଆ ନେଇ । ଫୁର୍ତ୍ତି ବିଛୁନା ବନା ଦୋ !

ଫରରାସ— (ମିର୍ଜାଙ୍କ ଆଗରେ ଖଣ୍ଡିଏ ତଉଲିଆ ପକାଇ)

ବିଘୁଏ ଫର୍‌ରାସ ଜବ କାହାଁ ଖାଡ଼ା ହେ ଖିମେ ଗୌଶ୍ନା,
କାହାଁପର ଝାଡ଼ ଖାଡ଼ାଓ୍ୱେ କାହାଁ ପର ମେଜ ପଡାଓ୍ୱେ,
କାହାଁ ପର ହାଣ୍ଡି ଓ ଲଟକନ କାହାଁପର ଲାଲ ଓ ଝଟକନ୍‌,
କାହାଁପର ଫୁଲ ଗୋଲାପୀ କାହାଁପର ବେଲ କ କଲି,
କାହାଁପର ଆବ୍‌ ଲଟକତା କାହାଁପର ତାବ୍‌ ଲଟକତା,
କାହାଁପର ବେଲ୍‌ ଲଟକତା ।

ହାମ୍‌ ତୋ କାମ ବନା ଦିୟା । ଅବ୍ ଚଲେ । ହାମ ବଡ଼ା ମଉଜ ମେ ହେ ।

ଚୋପଦାର— ଆବେ କ୍ୟା ମଉଜ ବତଲାଓ !

ଫରବସ— (ଗୀତ)

ପାସୁ ଟଲେ ଟଲେ ଢ଼ଲେ ପଡ଼େ   ଓଇ ତ ବଡ଼ ମଜା ॥
ଏକ ପଇସାର ମଦ କିନେ   ଖେୟେ ଛିଲାମ ଛତିଶ ଜନେ
ଆଧ ପଇସାର ପୋଟଲ୍ କିନେ   କରେଛିଲାମ ଭଜା ॥ ୧ ।
ନର୍ଦ୍ଧମାତେ ଶୁୟେ ଥାକି   ହାଜାର ଟାକାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି,
ଯମରାଜା କେ ଫାଙ୍କି ଦିୟେ   ଆମି ହଲାମ ରାଜା ॥ ୨ ॥

(ଗୀତ)

ତାରା ଗୁଣ୍ଡ ନୟନେର କୋନେ, ମା ତାରା ।
ମଦ ମାଂସ ଖିନେ ଜିହ୍ୱା   ଭିତର ପାନେ ଟାନେ, ମା ତାରା ॥
ଲୁଚି ଖେଲାମ ସନ୍ଦେଶ ଖେଲାମ   ତାର ମଜା କିଛୁ ନା ପେଲାମ
ଶୁଧୁ ମାଛ ଚିବେୟେ ମରଲାମ୍ ତାଇ ବଡ଼ ଖେଦ ମନେ, ମା ତାରା ॥
ଶୁନୋ ମା ଗୋ ଗୁନ ନିଧି   କତରେ ଦେ ମା ମଦେର ନଦୀ
ଶୁଣ୍ଡୀ ବେଟାର ଖୋସାମଦ ଆର ସହେନା ପ୍ରାଣେ, ମା ତାରା ॥ ୨

ଫରବସ— (ଆସରଓ୍ୱାଲଙ୍କ ପ୍ରତି) ଓ ଜୀ ବୈଠନେଓ୍ୱାଲେ, ଏହାଁ ପର କ୍ୟା ହୋତା ହୈ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲା— ଏହାଁ ପର ବାବା ଦମ୍‌କା ଯାତ୍ରା ହୋତା ହୈ ।

ଫରବସ— ବାବାଦମ୍‌କା ଇସ୍‌ମ ଶସ୍ତ ?

ଆସରଓ୍ୱାଲା— ବାବାଦମ୍‌କା ଇସମ୍ ଗର୍ଭେଶ୍ୱର । *

ଫରବସ— (ମହାଦେବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଝୁଲନା' ଗାଇବ)

ଗର୍ଭେଶ୍ୱର କା ଶୈରତ୍ ଭରା କା
    ସବ୍‌ଲୋ ଜୋର୍ କା ଫୁର ।
ମନ୍ ମନୋହର ହୈନା ହକ୍‌କର
    ଟହର୍ ଲଗେ ରସ୍‌କୋର ॥ ୧ ॥
ଯୋ କୋଇ ଆତେ ଦରଶନ ପାତେ
    ମୁକତ ହୋତେ ଦିନ ସାରା ।

* ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳ ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମହାଦେବଙ୍କ ନାମ ବୋଲଯିବ ।

ସାବ ଅଲମ୍ ଯିସକୋ ଧାୟେ
ଚରନ୍ ଶରନ ମେ ତେରା ॥ ୧ ॥
ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ ଥେଇ ରେ ଥେଇ···
(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କୟା !

ଚୋପଦାର – ଲବ୍ବେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ଓଡ଼େଶା ମୁଲକ୍ ନାହ୍ନନ୍ ସ:ର. ଖାଜାନେ ଓସ୍ତଖାନ୍ ହାଁଜାର ଲଙ୍ଗୋଟବନ୍ଦ୍ ମର୍ଦ ବସିଆର, କଲମ୍‌ମେ ଆଏନ୍‌ଖୋର କାଗଜ ବରଖତାର, ଦରଦସ୍ତ ପଞ୍ଚାନ୍ ଗିରଫ ତାନ ବଏଲସ୍ୱନ ଇଡ଼ ଇଡ଼ ମେ ଗୋଏନ । ଚ୍ୟା ଚିଗୋ ମାରା ପୁରସନ, ଏକମ ବକ୍ତ ନାହ୍ନନ ଜାର ବାଉଲ ଗୃନ୍ଦ ସୁଲତାନ ମୁସ୍ୱମେ ଗୋଏନ । ପିଞ୍ଜା ହାଜାରେ ସଓ୍ୱାର ଲଟଖୋ ବରକନ୍ଦାଜାର, ବୈମୁଲକ ଦଖିନ୍ ତାଇଁ ଆନନ୍ଦମୁଦ୍ ।

ଚୋପଦାର— (ଆସରଓ୍ୱାଲ ପ୍ରତି) ଦେଖୋ, ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କହତେ-ହେଁ ତୁମାରା ଓଡ଼େଶା ମୁଲକ ମେଁ ଖାଜାନାଖାନା ନେଇଁ, ଅଓର ଲିଖନେ କେ ଲିୟେ କାଗଜ ନେଇଁ କଲମ ନେଇଁ ଅଓର ସ୍ୟାଇ ନେଇଁ । ମରଦ ଲୋଗ୍ ସବ ଶିର ମେ ପଗଡ଼ି ନେଇଁ ଦେତେ ହେଁ । ଔରତ ଲୋଗ୍ ସବ କଚ୍ଛୁଟି ମାରକେ କପଡ଼ା ନେଇଁ ପୈରେତେ ହେଁ । ଏତନା ସବ ଛୋଟା ଛୋଟା ବାତ୍ ଦେଖତେ ହେଁ । ଅଉର ତାଲକା ପତା ଉପର ଲୋହକେ ଓକ ଦେ କେ ଲିଖତେ ହେଁ । ଅଉର ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ ଆନେ ଘଡ଼ି ରସ୍ତା ମେ ଦେଖା ଯେ ଏକଠୋ ଲଙ୍ଗଲିଆ ଦୋଠୋ ବଏଲ ଯୋଟକେ ଇଡ଼ ଇଡ଼ କରକେ ଲଙ୍ଗଲ କରତେ ହେଁ । ବଏଲ ନେଇଁ ଜାନେ ସୋ ଉସକା ଚୁତଡ଼ ମେ ଏକଠୋ ପାଞ୍ଚନ ମେ ଦୋ ଗୁର ଭୁଣି ଲଗାତେ ହେଁ । ଏସେ ଏସେ ବହୁତ ଛୋଟା ଛୋଟା ବାତ୍ ତୋମାରା ଓଡ଼େଶା ମୁଲକ ମେ ଦେଖା ହେ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ ଆ କେ କହାଁ ଠେରକେ ମାଫି ବୈଠା । ଉସକା ନାଁଓ କ୍ୟା, ଗାଁଓ କ୍ୟା, ଟିକାସ୍ୱ ନେଇଁ, ସବାର ନେଇଁ, ଚାକର ନେଇଁ, ନୌକର ନେଇଁ, ଆକେ ଚୁପ୍‌କେ ବୈଠେ ।

ଚୋପଦାର— ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଆଲମ ଲୋକ କହତେ ହେଁ ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ ବଡ଼ା ଶ୍ରେଷ୍ଠା ଆଦମୀ ହେ । ଉସକା ନାଁଓ କ୍ୟା; ଗାଓଁ କ୍ୟା, ଚାକର ନୌକର କୁଛ ନେଇ; ଶିକାଗ୍ନି ସବାର କୁଛ ନେଇଁ, ଗ୍ରେଉକା ମାଫିକ୍ ଆକେ ବୈଠା ।

ମିର୍ଜା— ଖୁବ୍ ଦରଜେ ମର୍ଦମାନ୍ ହୁକୁମ ମେ ଚେ ବଯୁସ । ଆସମାନ୍ ମିର୍ଜା ଗୁଲଜାର୍ ବେଗ ଆଜ ହଜୁର ଫଏଜ ଗଞ୍ଜୁର ବାଦଶା ଆଲମପନା ବଖିଛ ମତ୍ର ।

ଚୋପଦାର— (ଆସରଓ୍ୱାଲା ପ୍ରତି) ଦେଖୋ ଜୀ ବୈଠନେଓ୍ୱାଲେ, ହମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଏତନେ ଏତନେ ନାମ ହେ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲା— ମିର୍ଜା ସାହେବ କା କେତନା କେତନା ନୌକର ଚାକର ହେ !

ଚୋପଦାର— ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଆଲମ ଲୋକ କହତେ ହେଁ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା କେତନା କେତନା ନୌକର ଚାକର ହେ ।

ମିର୍ଜା— ଚାକରାନ୍ ମନକୋ ଦସ୍ତ ଆମୁଦେ, ଦେଓ୍ୱାନ, ନାଏବ ଦେଓ୍ୱାନ, ସୁବେଦାରାନ୍, ସୁବାଦାରାନ୍, ଜମିଦାରାନ୍, ଜମାଦାରାନ୍, ଗୁମାସ୍ତା, ଶ୍ରେଣି ବରଦାର, ମୋଛି ବରଦାର, ଝାଡ଼ୁବରଦାର, ପଙ୍ଖାବରଦାର, ହୁକା ବରଦାର ତେଲଙ୍ଗା ସିପାୟାନ୍, ଓଲନ୍ଦାଜାନ୍ ବରକନ୍ଦାଜାନ୍ ସବାରକାରାନ୍ ପିୟାଦାରାନ୍, ସିରସ୍ତାଦାରାନ, ପେସ୍କାରାନ୍, ନାଜରାନ, ଓଗେରାନ ଖରଦ ।

ଚୋପଦାର—ଦେଖୋ ହମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କା ଏତନା ଏତନା ଚାକର ନୌକର ହେ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲା—ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋନ କୋନ ମୁଲକ ସଯୁଲ କଏ !

ଚୋପଦାର— ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏଯୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଆଲମ୍ ଲୋକ କହତେ ହେଁ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋନ କୋନ ମୁଲକ ସଯୁଲ କଏ !

ମିର୍ଜା— ସହର କର ଦସ୍ତ ମନକୋ ଦସ୍ତ ଆମୁଦେ—ଆନସାବାଦ, ସୟଦାବାଦ, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ହାୟଦ୍ରାବାଦ, ଅଖ୍ବାଖବାବାଦ, ଓଲାହାବାଦ, ବହଲବାଦ, ଅବନାବାଦ, ବଙ୍ଗୋର, ଲହୋର, ଶତୋର, ଆମେଜ,

ଆଜମିର, ଆରବ, ଇରାନ, ସୁଲତାନ, ମୁଲତାନ, ଆଫଗାନସ୍ତାନ, ବେଲୁଚିସ୍ତାନ, କଲକତା, କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର ଓଗେରାନ ଗରଦ ।

ଖେପଦାର—ଦେଖୋ ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏତନା ଏତନା ମୁଲକ ସଫର କିଏ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲ—ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କ୍ୟା କ୍ୟା କିତାବ ପଢ଼େ ହେଁ !

ଖେପଦାର—ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ ! ଆଲମ ଲୋକ ପୁଛତେ ହେଁ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କ୍ୟା କ୍ୟା କିତାବ ପଢ଼େ ହେଁ !

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କଯ୍ସୁ, କେତାପ ବାହାମଏ କୁତପ୍ ହଦାୟୁ, ଖଦାୟୁ, କାଞ୍ଜେ ସବେକାୟୁ, ସରେମୁଲ୍ଲା, କାଫିୟୁ, ହେଦାୟୁ ଭୁସ୍ତାନ, ହସରେ ମିଦ୍‌ଦୁ, ଶୁଭମା ମିସୁଦ୍ର, ଚେରଗିବା, ହାମରେ ହାମନ, ବୁହାରେ ସୁଦା, ଅମିଲ ତରଫ, ମନସଫ ମୁଲାଖା, ଫରମୁଦସୁମ ଓଗେରାନ ଗରଦ ।

ଖେପଦାର-- ଦେଖୋ ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏତନା ଏତନା କିତାବ ପଢ଼େ ହେଁ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲ-- ଦେଖୋ ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋନ କୋନ ଚଢ଼ୟୁ, ଅଉର କୋନ କୋନ ଜାନୁଓ୍ୱାରାନ୍ ରଖେ ହେଁ ।

ଖେପଦାର— ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଆଲମ ଲୋକ ପୁଛତେ ହେଁ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା କ୍ୟା କ୍ୟା ଚଢ଼ୟୁ ଅଉର କୋନ କୋନ ଜାନୁଓ୍ୱାରାନ୍ ହେଁ ।

ମିର୍ଜା – ଜାନୁଓ୍ୱାରାନ୍ ଅଓର ଚଢ଼ୟୁ ମନକୋ ଦସ୍ତ ଆମୁଦେ— କୁହୁ, କୋହା, ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍, ବାଜ୍, ବହେର, ଲାଲମନ, ହରାମନ୍, ବସୁବେସର, ସାନିୟୁଏ, ତରେ, କବୁତର, କୁସର, ମସୁଲପଣ୍ଡକ, ବୁଲବୁଲ, ଦସନ୍ତକୋଏଲ ଓଗେରାନ ଗରଦ ।

ଖେପଦାର-- ଦେଖୋ ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଏତନା ଏତନା ଚଢ଼ୟୁ ହେଁ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା କ୍ୟା କ୍ୟା ବାଗ ବଗିସୁ ହେଁ ।

ଖେପଦାର— ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ. ଏସୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଆଲମ ଲୋକ ପୁଛତେ ହେଁ— ତୋମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକା କ୍ୟା କ୍ୟା ବାଗ୍ ବଗିସୁ ହେଁ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲକୟୂା, ବାଗୁରାନ ମନକୋଦସ୍ତ ଆମୁଦେ— ସାଁଇନେ, ବାଦ୍ଶିକର, ସକ୍ କବୁତର, କବ୍କୁଲଙ୍ଗୀ, ଲଗ ଲଗ, ଅବସିକସ୍ତି- ପର, କସମିସ; ଛୁଆଁରା; ଅନାରସ; ବାଦାମ; ଖୋଚମାରେ; ଭେପା; ନସି; ସାଇତୁତ; ପୋସ୍ତା; ସେକ ସକ୍ରାଲ; ଫୁଲ ସହକଦ, ତରବୁଜା ଓଗେରାନ ଗରଦ ।

ଘ୍ରେପଦାର— ଦେଖୋ ହାମାର ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଏତନା ବାଗ୍ ବଗିଚ୍ଛ ହେ ।

ମିର୍ଜା— ଆଲମ୍କ ଗୁଲମା ଖୁବ୍ ଦେଖା ଏତା ଗୁଲ କାହେ ଜମି ହେ ।
ୟୂା ତସ୍ ଗୁଜାଲେ ଯୋ ଦେଖା ମହେ ଚାପ୍ ଛଟନି ହେ ।
ଇସ୍ ସହର ମୋ ହମ୍ ଖୁବ ଦେଖା ଖୋସବାସ ନସିଦ୍ ହେ ।
ବଲ୍ଲଭ କହେ ସୌକନ୍ କ ପାରସି ନସିଦ୍ ବୈଠୀ ହେ ।
ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ ଥେଇ···

ଘ୍ରେପଦାର— (ଆସରଓ୍ୱାଲଙ୍କ ପ୍ରତି) ଦେଖୋ ହାମାର ମିର୍ଜା ସାହେବ ପୁଛତେ ହେଁ— ତୁମ ଲୋକ ଏହାଁ ପର କସ୍ ବାସ୍ତେ ଜମେ ହୋ, ଅଉର କ୍ୟା କରତେ ହୋ !

ଆସରଓ୍ୱାଲ— ଏହାଁପର ବାବାଦମ୍କ ଯାବା ହୋତା ହେ ।

ଘ୍ରେପଦାର— ଏୟୂ ମିର୍ଜା ସାହେବ. ଏୟୂ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏମୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଏହାଁ ପର ବାବାଦମ୍କ ଯାବା ହୋତା ହେ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲକୟୂା, ଖୁବ୍ ଦରଜେ ମର୍ଦ୍ଦମାନ ହୁକୁମ ମେ ରେ ବୟୂସ୍ ବାବାଦମକ ଇସମ୍ ଚସ୍ତ ? ମୂଲକର ଇସମ୍ ଚସ୍ତ ? ତୁଗନା ର ଇସମ୍ ଚସ୍ତ ? ଅଉର ମୌଜାରା ଇସମ୍ ଚସ୍ତ ?

ଘ୍ରେପଦାର— ଓ ଜୀ ବୈଠନେଓ୍ୱାଲେ, ହାମାର ମିର୍ଜା ସାହେବ ପୁଛତେ ହେଁ— ତୋମାର ବାବାଦମ୍କ କ୍ୟା ନାମ ହେ ! ତୋମାର ଏ ମୁଲକ କୋନ ମୁଲକ୍ ହେ ! କୋନ ତୁଗନା ହେ ! ଅଉର କୋନ ମୌଜା ହେ ।

ଆସରଓ୍ୱାଲ— ବାବାଦମ୍କ ଇସମ୍ ଗର୍ଭେଶ୍ବର * । ମୁଲକର ଇସମ୍ ଓଡ଼େଶା । ତୁଗନା ନାମ: ଗଡ଼ଆ ଓରଗଡ଼ା । ମୌଜାର ନାମ ହରସର୍ ସାହାପୁର (ଅଭିନୟ ସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ ଜାନୁଗଞ୍ଜ, ସଙ୍ଗତ, କୁଆଁସ ପ୍ରଭୃତି ମୌଜାର ନାମ କୁହାଯିବ ।)

---

* ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳ ଅନୁଯାୟୀ ମହାଦେବଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ବୋଲଯିବ ।

ମିର୍ଜା— ଅଗ୍ରିମୁଁ। ଭୁର୍କା ଭୁର୍କା ଲେ ବଦସ୍ତ ସ୍ୱାର ହବେଲେ
ବଖାଲେ ହ୍ୱନ୍ଦୀ ବକସ ତମାମି ମୁଲକ ଓଡ଼େଶା ।

(ମୌଜା ତାରଫ)—

ଆଜ ବଜାୟେ ସାହାପୁର ✱
ଭଦରକ ବଚ୍ ମେ ହୟେ ହଜୁର
ଗର୍ଭେଶ୍ୱର ନାମ ବସ୍ତି ଖୋସବାସ୍ ଲୋକ
ବଡ଼େ ଅଜବ ଧାମ୍ ।
ବାଗ ବାଗ ଦରଖତାନ୍ ଅଓର୍ ପୁଖର ନଜକ
ସୀନୋ ଲେବେ ସାଜ ।
ଦମାକ୍ ଖୋସ୍ ନଦରଏ ଓଏ ଶିର ତାଜ ।

(ମହାଦେବ ତାରଫ୍ —

ଜଟାଜୁଟ୍ ମକୁଟ ଶିରେ ଗଙ୍ଗ ଶୋହେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍
ବିରାଜତ ଶିର୍ ଉପର ।
ଆଁଖ ରଙ୍ଗକ ଭଙ୍ଗ ସେ ରଙ୍ଗ୍ ଚଢ଼େ
ବମ୍ ବମ୍ ଭୋଲା ସଦାଶିବ ଶଙ୍କର ।
କଣ୍ଠମୁଣ୍ଡ ମାଳ ଜୋର୍ ଜଗତ୍ ଭୁଏଁ
ଯୋ ହାତ ଶୋହେ ଡ଼ମ୍ବୁରୁପର ।
ସାହାପୁର ମୌଜେ ଗଡ଼ ନ୍ୟାରେଁ ଦେଖା
ବମ୍ ବମ୍ ଭୋଲା ସଦାଶିବ ଶଙ୍କର ॥

ତା ଥେଇ ରେ; ଥେଇ ରେ; ତା ତା ଥେଇ ରେ ଥେଇ ରେ ଥେଇ···

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲକୟା ।

ଗ୍ରେଫଦାର— ଲବ୍ବେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ହୁକା ବରଦାର୍ ତଲବ ବକୁନ୍ ।

ଗ୍ରେଫଦାର— ନମୁଁମନ୍ ବଲତା ହୁଁ । (ଡାକଲ) ଚଲି ବେ, ହୁକା ବରଦାର୍ ଚଲ ଚଲ ବେ ।

ଅଭିନୟ ସ୍ଥାନ ଅନୁସାରେ ସଙ୍ଗତ, ଜାନୁଗଞ୍ଜ, କୁଆଁସଆଦ ହୋଇପାରେ ।

ହୁକାବାଲା— [ଗୀତ ଗାଇ ଆସିବ— ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିବ ହୁକା, କଲମ ଆଦି]

ହୁକାର ତରେ ଡାକଛ ନକବାଜୀ
ବାବୁ ଆମି ବଡମ ଫେରେ ପଡ଼େଛି ॥
ବନ୍ ବେତନେ କାକ୍ କର
କେନ ଏତ ହୁକୁମ କାରି ।
ଶୁଣ୍ଡିର ଦୋକାନେତେ ଢୁକେ
ବନ୍ଧକ ଫେଲେ ଏସେଛି ॥ ୧ ॥

[ପୁଣି ଗୀତ]

ଅବଶୋଷ ସଦ୍ ହଜାରେ
ମୂଳ୍ପେ କୋନୋ ହୋ ଫୁକାରା ।
ମିର୍ଜାକା ହୁକା ତୋଡ଼କେ
ଓଏରନ୍ ହୁଆ ତନ୍‌ମେଧା ॥
ଏସି ଗମ ଫିକର୍ ସେ ହରଦମ
ଅବଶୋଷ ବନସାରା ।
ଏସେ ଗମତରାସୋ
ଦେଖେନେକୋ ଚମକରା ॥ ୧ ॥

ମିର୍ଜା— ବଦ୍‌ଯାତ୍ ଏ ପାଜକା ହୋସ୍ ହୋ ଗୟା ବଗଡ଼ା ।
ଦଲ୍ ମେ ନେହ୍ନି ହୈ ଦୈସତ୍ ମେରେ ହୁକାକୋ ତୋଡ଼ା
ଗଞ୍ଜା ଅଫିମ୍ ମଦତ୍ ନଶାସେ ହୋ ଏ ବେକବର୍ ।
କର ପୋସ୍ତ ଉସକୁ ନରମ୍ ଜୁତସେଁ ବାରବୋର ।

ଜେହଦାର- ଆବେ ତୈଁ ଅବତକ୍ କାହାଁ ଥା ? ମିର୍ଜା ସାହେବ ଆ କେ ବୈଠା,
ଅଭିତକ୍ ତମାଖୁ ପିଆ ନେଇ, ମିର୍ଜା ସାହେବ ଗୋସ୍‌ସା ହୋତେ ହୈ ।
ତୁମ ତୋ ହୁକାକୋ ତୋଡ଼୍ ଦୟା, କୈସେ ତମାଖୁ ପିଏଙ୍ଗେ ?

ହୁକାଓ୍ୱାଲ—(ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି) ବନ୍ଦା ଆପକା ପିଛ ପିଛେ ଅତେ ଆତେ
ବନ୍ଦୋଲ୍ ତଟିକିଆ ଆପକା ହୁକାକୋ ଦେଖ୍ ଦେକେ ବନ୍ଦା ଗୋସଲ୍
ହେନେ ଗୟା, ଆକେ ଦେଖା ତୋ---ବଜାର୍ ନାଁବାଡ଼ ଚୌକରେ
ଲେକ ମିଲ୍‌କେ ଆପକା ହୁକାକୋ ତୋଡ଼୍ ଦେକେ ଉସକାପର

ଜାଏଙ୍ଗେ ଫିର୍ୟେ । ମୈନେ ଦେଖ୍‌କେ ଦିଲ୍‌ମେ ବଡ଼ ଅଫସୋଷ କିୟା । ହୁଆଁ ସେ ମାରେ ଏକ ଦମ୍ ଯାକେ ପହୁଁଚେ ପୁରୁନାବଜାର କବୀର ଖାଁକା ଗୋଦାମପର, ହୁଆଁ ସେ ଓ୍ୱାଦ୍ ହଜାର ରୁପେୟା ଦେକେ ଆପକା ବାସ୍ତେ ଏ ନୟା ହୁକ୍‌କା ମୁଲକେ ଲିୟା । ଆପ ଏ ହୁକ୍‌କାକା ତାରିଫ୍ ଶୁନିୟେ ।

ହୁକ୍‌କେ ଯୋ ହୁକକେ ହମାରି
କଲମ୍ ଯୋ ଫୁଲେ ଧତୁରି ।
ନାଇଚ୍ଛେ କିଷ୍ଟକା କାଶୀ
ପାନି ହୈ ଗଙ୍ଗେ ଯମୁନା ।
ଯୋ କୋଇ ପିଏଗା ଏକଦମ୍
ନେହିଁ ରହେଗା ଦୁନିଆକେ କୁଛ୍ ଗମ୍ ।

ଏ ତୋ ହୁକ୍‌କାକା ତାରିଫ୍ ଗୟା, ଅବ ତମାଖୁକା ତାରିଫ୍ ଶୁନିୟେ ।

ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନ ସେ ଚଲେ ତମାଖୁ
ରହେ ବଙ୍ଗାଲ ଛୁପୁ
ଜିସ୍‌କା ଗାଣ୍ଡ୍‌ମେ ଲେଙ୍ଗଟ୍ ନେହି
ସୋ ଭି ତମାଖୁ ଖାୟୁ ।
ତମାଖୁ ଐସା ମୋହନ ହୈ ଯୋ
ଟକନ ଟୁକନ କା ପାତ୍ ।
ଲଖ ରୁପେୟାକା ଆଦମ୍ ହୋକେ
ସୋ ଭି ଫଏଲାଏ ହାତ୍ ॥

(ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ ହୁକା-ତମାଖୁ ପିଆଇ ଦେଲା ।)

ଚୋପଦାର—ଆବେ ଅଭି ଯାଓ, ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋ ତୋ ତମାଖୁ ପିଲା ଦିୟା, ଯାଓ ଚଲା ଯାଓ !

ହୁକାଓ୍ୱାଲା—ତମାଖୁ ପିଲା ଦିଆ, ଇନାମ ଉନାମ କୁଛ ନେହିଁ, ବୋଲତା—ଚଲା ଯାଓ !

ଚୋପଦାର—ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ହୁକା ବରଦାର ଇନାମ ଚାହାତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲକଯୁ, ତସ୍ସ ମୁକା'ମଦ୍ର ଯା ଫର୍ ସରଦ ନମାଯୁଦ ଇଗ ଆଦ୍ ଛହବ୍ବଲସେଁ। ଦହେବଶ ରୁପେୟା ହୁକା ବରଦାର୍ ଇନାମ୍ ଦେ ।

ଗ୍ରେପଦାର—ତୁମ୍‌କୋ ଛଶ୍ ରୁପେୟା ମଲ୍‌ଗୟା, ଚଲ୍ ଯାଓ ।

ହୁକାଓ୍ୱାଲ୍—ହାମାର ଏତନ ରୁପେୟା କ୍ୟା ହୋଗା ? ଆଠ ରୋଜ୍ ଗାଞ୍ଜା ପିନେକୋ ନେଇ ହୋଗା ।

ଗ୍ରେପଦାର—କ୍ୟା ତୁମ୍ ଏତନା ଗାଞ୍ଜା ପିତା ହୈ ! ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଯେତନା ନୌକର ହୈ, କୋଇ ଅଫିମ୍ ଖାତା, କୋଇ ଗୁଲ ଖାତା, କୋଇ ଦାରୁ ପିତା, କୋଇ ଗାଞ୍ଜା ପିତା— ଏ ସବ କ୍ୟା ହୈ !

ହୁକାଓ୍ୱାଲ୍—ଆପ ଗାଞ୍ଜାକା ବାତ୍ କୁଛ ଜାନତେ ହୋ ?

ଗ୍ରେପଦାର—କ୍ୟା ଗାଞ୍ଜାକା ବାତ୍ ! ବୋଲ୍ଲେ ।

ହୁକାଓ୍ୱାଲ୍— କହତେ ହେଁ, ଶୁନୋ !

(ଗୀତ)

ଗାଞ୍ଜାର ଗୁନ୍ ଜାନନା ବାବୁ
ଚଲ ଗାଞ୍ଜାଖୋର୍ ।
ଏକ୍ ଚିଲମେ ହୟ୍‌ନା ମଜା
ଦୁଇ ଚିଲମେ ଶରୀର ତାଜା
ତିନ୍ ଚିଲମେ ମଦନ ମୋହନ
ଚୌର୍ ଚିଲମେ ନଟେଶ୍ୱର ॥

[ମହାଦେବ ତାରିଫ୍]

ମନ୍ଦିର ରାଜିତ ଚନ୍ଦ୍ର ବରାବର
ପାତକ ତିମିରବ ନାଶନ କୌଁ ।
ବାଜତ ତ୍ରିଦିବସ ବିସର ପାମର
ଦୁନିଆଁ ଭର୍ ଉଠାଇନେ କୌଁ ॥
ବାଜିତ ଡବ ଡବ ଡମ୍ବରୁ
ତାନନ ଭଇନେ ଦାଯୂନ କୌଁ ॥
ଜଗ ବନ୍ଦ କ ଯେ୍ୟ ଜୟ୍ ଜୟ୍ ଉମାବର
ଆସ୍ ହୁଆ ଭବ ସାଗର କୌଁ ॥
ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ ଥେଇ…

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କୟା ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଲଙ୍କେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା ତଲବ ବକୁନ୍ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଚଲ ବେ ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା, ଚଲ୍ ଚଲ ବେ ।

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା— (ପଙ୍ଖା ଘେନ ବାହାରୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିବ— ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ)

ମୁଝେ ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା, ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା କୋନ୍ ହୋ ପୁକାରା ।
ପଙ୍ଖାକୋ ମେ ଗ୍ରେନ୍ତ୍‌କେ ବାବୁ
ଗୟା ଥା ବସୋରା ॥
ଛ ମଇନା ମେ ଗ୍ରକଶ କୟା
(ସାଥ୍‌ମେ) ପାରଶି ଏକ ରେଣ୍ଡି ଲୟା
ସାହେବ, ଦେଖ୍‌ନେ କୋ ବଡ଼ା ପ୍ୟାରା ॥ ୧ ॥
ଦୋ ବରଷକା ନୌକର କୟା
ଦରମା ଭରମା କୁଛ୍ ନେଇ ପାୟା ।
ହର ହମେଶାଦ୍ ହୁକୁମ ହୋତା
ମିଲେଗା ମଶାରା ॥ ୨ ॥

ଗ୍ରେପଦାର— (ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ୍ ପ୍ରତି) ଆବେ ତୁମ ଅବତକ କାହାଁ ଥା ? ଏ ପଙ୍ଖା ତୁମ କାହାଁ ସୋ ଲୟା ?

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା— ହାମ୍ କହତେ ହେ ଶୁନୋ ।
ମୋଗଲ ଜାତ୍ ମେ ଦାନା ଅଉର ବସୋରା ସହର ମେ ରୟନା, ଯୋ କୁଛ୍ ଖାନା ପିନା ଶୋନା ହରେକ ରକମ୍‌କେ ତକ୍‌ଲଫ୍ ପାନା । ନବାବ ସାହେବ, ତୋମାରା ତରେଁ ବରାବର ଝୁଁଠ୍ ନା କହେନା । ଜସ୍ ମେ ଖୋଦାକେ ବହୁତ୍ ଗୋନା । ବାବୁ, କ୍ୟା କହୁଁଗୀ— ଆଗେ ଯେ ସୁଲତାନ୍‌କା ଲଡ଼ାଇ ହୁଆ ଥା, ହାମ୍ ବେଗମ ଲୋକ୍‌କେ ସାଥେ ବସୋରା ଚଲ ଗୟା । ହୁଆଁସେ ଆତେ ଆତେ ଏ ନୟା ପଙ୍ଖା ମୁଲକେ ଲୟା ହୁଁ । ଆପ୍ ଉସ୍‌କା ତାରଫ୍ ଶୁନ୍‌ୟେ ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଗ୍ରେପଦାର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ସହିତ ଗୋଳମାଳ କରଥିବ)

(ପଙ୍ଖା ଚାରିଫ)

ପଙ୍ଖା ମେରା ଗୁଲ୍‌ଦାର କାହେ
ଅନ୍ତର ଯେସା ମହକେ
ଅବରକ୍ ସୋନା ଜହର ଜହର ମେ
ଜିସ୍‌କା କୀମତ ରହକେ ।
ପଙ୍ଖା କରନା କାମ୍ ମେରା
ହୁସିଆର ଦିଲ୍ ବତାକେ
ଦିନ୍ ଆପନା କଟା ଲେତା ହୁଁ
କାଯ୍‌ଦା କାନୁନ୍ କରକେ ।
ଉସମେ ବେହେତର ଯୋ କୁଛ୍ ହୋତା
ମିର୍ଜା ଦିଲ୍ ସମଝାକେ
ଇନାମ୍ ବକସିସ୍ କୁଛ ନେଇ ପାୟା
ବେଦୁଇନ୍ ସାଫ୍ କରକେ ।

[ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ ପଙ୍ଖାରେ ବିଞ୍ଚାବିଞ୍ଚି କଲା ।]

ଗ୍ଲେପଦାର— ଆବେ ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା, ତୋମାରା କୁଛ୍ ଅମଲ ପାନ ହେ କି ନେଇଁ ।

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା— ହାମ୍‌କୋ ତୋ କୁଛ୍ ଦରମା ଉରମା ନେଇଁ ମିଲତା, କୈସେ ହମ୍ ଅମଲ ପାନ ମିଠାଏଗା ।

ଗ୍ଲେପଦାର— କ୍ୟା ନିଶା ଖାତା ହେ ତୁମ୍ ?

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲା— [ଗୀତ]

ମଜା କରେ ଖାଓ ରେ ଗାଞ୍ଜା
ସଦା ମନ ଆନନ୍ଦ ରବେ ।
କାଛେ ଗାଞ୍ଜା ନା ଥାକଲେ
ଅନ୍ଧକାରତେ ଚଲେ ଯାବେ ॥
ଆମାୟ ବଲେ ଗେଛେନ ଗୁରୁ
ଭଜ କଲକେ ନଲ-ମେରୁ ।
ଗାଞ୍ଜା ଖେଲେ ଚକ୍ଷୁ ସରୁ
ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମ୍ ଦେଖ୍‌ତେ ପାବେ ॥

ସ୍ମେପଦାର— ଏସ୍ମ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଏସ୍ମ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏସ୍ମ ମିର୍ଜା ସାହେବ ।
ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ କୁଛ୍ ଇନାମ୍ ମୃହ୍ୱାତା ହେ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍ଲକସ୍ମା, ତସ୍ମ ମୁକାମସ୍ର ଯା ପର ସରଦ ନମାସ୍ଟଦ ଇସ୍ର ଆଦ୍ ତହବଲ୍ ସୋ ଦହେ ପଞ୍ଚ୍ ରୁପେୟା ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ ଇନାମ ଦେ ।

ସ୍ମେପଦାର— ଯାଓ, ତୁମ୍‌କୋ ପନ୍ଦର ରୁପେସ୍ମା ମିଲ୍ ଗସ୍ମା, ଲେ କେ ଭାଗୋ ।

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ— ଓ ଜୀ ବୈଠନେଓ୍ୱାଲେ, ଏହାଁ ପର କ୍ୟା ହୋତା ହେ ?

ଆସରଓ୍ୱାଲ—ଏହାଁ ପର ବାବାଦମ୍‌କ ଯାସା ହୋତା ହେ ।

ପଙ୍ଖାଓ୍ୱାଲ— (ଶିବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଝୁଲନା ଗାଇବ)

ଜସ୍ମ ମହେଶ୍ୱର କୁଆଁର ଈଶ୍ୱର
ନାମ ଜଗତ୍ ମେ ଜାଗେ ।
ଚଣ୍ଡୀ କା ମନ୍ଦର ସାମନେ
ଦରଜ ପେଡ଼ ପର ସାଜେ ॥
ଅଗନ୍ କୌନ ମେ ସାମ ସେ ଉହାଁସ୍ର
ଦରପର ନହ୍ବତ୍ର ବାଜେ ।
ପତିତପାବନ ଈଶ୍ୱର ଚୈତନ
ବଂଶୀବଟ ଜଗ ମାଝେ ॥

ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ ଥେଇ···
(ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ସହ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ବରଡ଼ା ଛତା ଧରି ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଭାଟ ଶଚା ଚଇତନ ହୋଇ ପ୍ରବେଶ କଲା)

ଭାଟ— (ଦୋହା ବୋଲି ବୋଲି ଆସି ପହଞ୍ଚିବ)
ଗଗନ ଘନ ଘଣ୍ଟା ବାଜେ ଭୁବନ ପର ବସ୍ରଜେ
ଜସ୍ମ ତୁ ଜସ୍ମ ମା କାଲୀ ଭବାନୀ ଦିଗମ୍ବରକେ ଜାନି
କୈଲାସବାସିନୀ ଶୁଭ ନଦାନୀ । ମୁଲକ ବେଦ୍ ହୋତେ
ରକ୍ତ ବିଚମାରେ ଧରନ ପର କସ୍ଟଡ଼େ ।

ସ୍ମେପଦାର— ଆରେ, ତୁମ କୋନ ହୋ ?

ଭାଟ— ଆରେ ଭାୟୁ, ହାମକୋ ଆଗାଡ଼ି କୁଛ୍ ଖାନେ କୋ ଦେ ଦୋ !

ଗ୍ଭେପଦାର — ଆରେ, ପହିଲେ ନାମ ବତଲାଓ ! କ୍ୟା ଖାନେକୋ ଦେଗା ।

ଭାଟ— ଆରେ ଖାନେକୋ ଥୋଡ଼ା, ବୈଠନେକୋ ଏକ ମୋଡ଼ା, ଅଓର୍ ଚଢ଼ନେକୋ ଏକ ଘୋଡ଼ା, ଅଓର ପଏରନେକୋ ଏକ ଯୋଡ଼ା ଆଚ୍ଛା ବେ ପସମ ଶର୍ୱାନ ଦେ ଦୋ । ମିର୍ଜା ଗୁଲଜାର ମେରା ଜିସକା ଉପର ହୋଗା ସର୍ଦ୍ଦାର ।

ଗ୍ଭେପଦାର— ଆରେ, ତୋମାର ନାମ କ୍ୟା ବଲେ ।

ଭାଟ— ହାମ ତୋ ବାଟଫରୋସ * ହୈ । ହାମ କୁଛ ମାଗନେ କୋ ଆୟା । ବଲେ ତୋମାରା ମିର୍ଜାକୋ କୁଛ ଇନାମ କା ବାସ୍ତେ ।

ଗ୍ଭେପଦାର— ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ. ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ବାତ୍‌ଫରୋସରା କୁଛ ଇନାମ ଗୃହତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟୁ, ତୟୁ ମୁକାମରା ଯା ଫର୍ ସରଦ ନମାୟୁଦ ଇରା ଆଦ ତହବଲ ସେଁ ଦୋ ସଦ ରୁପେୟା ବାତଫରୋସରା ଇନାମ ଦେ ।

ଗ୍ଭେପଦାର— ଆରେ, ଯାଓ ତୁମକୋ ଦୋ ସଦ ରୁପେୟା ମିଲ ଗୟା ଲେ କେ ଚଲ ଯାଓ !

ଭାଟ— ଆରେ, ତୁମ ଯେସା ଗ୍ଭେଟା ଆଦ୍‌ମି, ତୋମାରା ମିର୍ଜା ଐସା ଗ୍ଭେଟା ଆଦ୍‌ମି । ଏକସେ ଗୁଲଜାର୍ ବେଗ କୈଲାଓେ, ଏ କାହାଁସୋ ରୁପେୟା ପାଓେ, ମୁଝକୋ ଇନାମ୍ ଦେଓେ । ଦିନ ଭର୍ ଫିରତେ ଫିରତେ ଏକ ରୋଟି ନା ପାଓେଁ । ଅଉର୍ ବସ୍ତିମେ ମାଙ୍ଗ୍ କରକେ ଅମାନ ପିଓେଁ । ଗାଞ୍ଜା ଖାକେ ହୁଆ ଘେର, ସୁରତ୍ ଦେଖନେ କୋ ଯୈସେ ଚକ୍‌କା ଗ୍ଭେର । ଗାଧା ଚଢ଼କେ ମୁଲକ୍ ମେ ଫିରେ, ଅଉର ନପର୍‌ସି ଦୋନୋ ଗାଣ୍ଡ୍‌ସେ ନିକାଲକେ ନାକ୍‌ସେ ଭରେ । ସୁରତ୍ ସିପାହୀ ହଜୁରକା ନାମ; ଉଧର ଘରକା ଔରତ୍ ଲେକ କରତା ହେଁ କୁନବାଜ କା କାମ୍ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟୁ. ତୟୁ ମୁକାମରା ଯା ଫର୍ ସରଦ ନମାୟୁଦ୍ ଇରା ଆଦ୍ ତହବଲ ସେ ଓ୍ୱାଦ ହଜାର ରୁପେୟା ବାତ୍‌ଫରୋସ୍‌ରା ଇନାମ ଦେ. ।

---

* ଭାଟର ଅନ୍ୟ ନାମ ବାତ୍‌ଫରୋସ ।

ଗ୍ରେପଦାର — ଆରେ ଯାଓ ଯାଓ ତୁମ୍‌କୋ ଏକ ହଜାର ରୁପେୟା ମିଲ୍ ଗିୟା,
ତୁମ୍ ହାମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ ସଲାମ୍ ବଜା ଦେ କେ
ଚଲ ଯାଓ ।

ଘଟ — (ମିର୍ଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଲାମୀ)

ସୁରତ ସିପାହୀ ହଜୁରକେ ନାମ ।
ସୁରତ ଦେଖ୍‌ନେକୋ ଯୈସେ ନଜର ଅଲକେ ରେହେବା ତମାମ୍ ।
ହାତେ ଲିୟେ ଚମକ୍‌ତା ହେ ତରୁଓ୍ୱାର ।
ହଜୁର ଦୁନିଆଁକେ ଉପର କରତା ହେ ପ୍ୟାର ।
ସୁରତ ସିପାହୀ ହଜୁରକେ ନାମ
ଔର ବାତ୍‌ଫରେସ୍ ଯିସ୍‌କୋ କରତା ହେ ସଲାମ୍ ।
(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ନାନକ ମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ— ଗୁରଜଣ ଶିଖ ଗୁରୁ ନାନକ
ହାତରେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କରି କାଠି ଧରି ବଜାଇ ବଜାଇ ଆସିବେ ।)

ନାନକ— (ମିଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ)

ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ୍ ।

ଏକ ପୈସା ଦେନେ ବାବୁ ଝୁଟ୍ ବାତ୍ ନେଇଁ ବୋଲନେ ରାମ୍ ।
ବାଲ ବଚ୍ଚେ ସବ ଆନନ୍ଦ ରହେଗା, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।
ଏକ ମୁଠି ଦେନେ ବାବୁ, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।
ବହୁ ଦୂରସେ ଆୟେ ବାବୁ, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।
ଗୋରୁ ବଛର ସବ୍ ଭଲ ରହେଗା, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରମ ।
ଫକୀର ସିକୁମ୍ପି ଭର୍ ଗିୟା, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରମ ।
ମୁଠି ଭରକେ ଦେନେ ବାବୁ, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।
ଖୁସି ଦିଲ୍‌ମେ ଦେନେ ବାବୁ, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।
ପିର୍ ତୁଝକୋ ଭଲ ରଖେଗା, ଆଚ୍ଛା ଜୀ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାମ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଆବେ, ତୁମ୍ ସବ କୋନ ହୋ ?

ନାନକ — ହମ୍ ସବ ନାନକସାହି ହେଁ ।

(ଗୀତ)

ରାମ ରହିମନ ଯୁଦା ନ କରୋ ଦିଲ୍‌କୋ ସଚ୍ଚା ରଖୋ ଜୀ ।
ହାଁ ଜୀ, ହାଁ ଜୀ କରତେ ରହୋ, ଦୁନିଆଁ ଦାର ଦେଖୋ ଜୀ ।
ଯବ୍ ଯେସା ତବ୍ ତେସା ହୋଗା ସଦା ମଗନ୍ ମେ ରହନେ ଜୀ ।
ମଞ୍ଜି ମେୟା ବଦନ ବନି ହାୟ ୟାଦ୍ ହରଦମ୍ ରଖନା ଜୀ ।
ଯବତକ ସକୋ ଫରକ୍ ରହୋ ଭାଏ ଜିସ୍ ଜିସ କାମମେ ମନା ଜୀ ।
କେୟା ଜାନେ କବ ଦମ୍ ଛୁଟେଗା ଉସକା ନେଇ ଠିକନା ଜୀ ।
ଦୁସମନ ତେରା ସାଥ ଫିରତା ଦେଖୋ ଭାଇ ଯବ ଟସ କୋ ଜୀ ।
ଦୁସମନ୍ ସେ ବାଞ୍ଚାନେ ବାଲେ ଉନବିନ ସେ ନେହି ଆନ ଜୀ ।

ରୈପଦାର— ଏୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟ ମିର୍ଜା ସାହେବ ।
ନାନକରା କୁଛ ଖାନେକୋ ମାଙ୍ଗ୍‌ତେ ହେଁ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କୟା । ତୟ ମୁକାମରା ଯାଫର ସରଦ ନମାୟୁଦ ଇରା ଆଦ
ତହବିଲ ସୋ ପଞ୍ଚ ସଦ୍ ରୁପେୟା ନାନକରା ଖାନେଓ୍ୱାସ୍ତେ ଦେ ।

ରୈପଦାର— ଯାଓ, ଅଭି ଗୋଲମାଲ ମତ କରୋ । ତୁମକୋ ପାଞ୍ଚ ସୋ
ରୁପେୟା ମିଲ ଗୟା । ଯାଓ, ବଜାର ସେ ଯୋ କୁଛ ଖାନା
ମୁଲକେ ଖା ଲଓ ।

ନାନକ— ସଲାମ ସଲାମ ସଲାମ ମୁସ୍ତାଗାର ।
ଆଚ୍ଛା ଖାନା ବଡ଼ ବଢିଆନା ଖିଲାୟା ଜବାର ।
ସିକୁମ୍ଭି ଭରଗିୟା, ହମ ଲୋଗ ଖୁସ୍ ହୁଆ (ଆଲ୍ଲା)
(ତେରା) ଗୋଲାପି ଅମିନ୍ ମେ ହୁଆ ବେ ଅତର ।
ସବ ରୁପି ମିଲକେ ଆଜ୍ ଚଲତା ହୁଁ ଘର ପର ।

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

(ଆସରଓ୍ୱାଲଙ୍କର ଗାନ-ବଜାଣରେ ଭୁଲ ଦେଖି ମିର୍ଜା ସାହେବ-
ଙ୍କର ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଳି—)

ମିର୍ଜା— ତାନ ମାନ ଛୋଡ୍ କେ ବଜାଓ ରଙ୍ଗ୍ ବେରଙ୍ଗ୍ ।
ବଦ ବୋଲି ବଜାତା ବେ, ବଜାନେ କୋନ ଢଙ୍ଗ୍ ।
ବରବାଦ କର ଦିଆରେ ମେରେ ପ୍ୟାର ବନେ ସଙ୍ଗ୍ ।
ମାରେଗା ଏକ ଗୁବୁକା ତେରେ ଭୁଲ୍ ଯାଏଗା ଢଙ୍ଗ୍ ।

ଏ ବଲ୍‌କୟ୍ୟା, ଦପ୍ତରୀନ୍ ତଲବ ବକୁନ ।

ରୋପଦାର— ଚଲ ବେ ଦପ୍ତରୀନ, ଚଲ ଚଲ୍ଲ ବେ ।

ଦପ୍ତର— [ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ପ୍ରବେଶ — ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଛି ଗୁଡ଼ାଏ ବହିପତ୍ର]

ଅବଶୋଷ ହଲ୍ ମେ ଭାଇ ଓହେରୀନ୍ ଦପ୍ତର ମେରା ।
ଦପ୍ତରକୋ ମୈନେ ଛୋଡ଼୍‌କେ ବାବୁ ଗୟ୍ୟା ଥା ବସୋରା ॥
ବସୋରେକେ ରଣ୍ଡୀ ଦେଖନେ ସୋ
କ୍ୟା ଲଜ୍ଜତ୍ କ୍ୟା ପ୍ୟାରୀ ।
ମୈନେ ଛୋଡ଼୍ କରକେ ଭାଗା
ଇସ୍ ଜାଗେ ମୁଲ୍‌କତ୍ ମେରା ॥ ୧ ॥

ରୋପଦାର— ଆବେ ତୁମ ଅବତକ୍ କାହାଁ ଥା ? ହମାରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋରାନ୍ ପଢ଼ନେକେ ଲିୟେ ହରକତ୍ ହୋତେ ହେଁ ।

ଦପ୍ତର— ହମ୍ ତୋ ଆତେ ଆତେ ରାସ୍ତା ଭୁଲକେ ବସୋରା ଚଲ ଗୟ୍ୟା । ଉସ୍ ଜାଗେ ଆଦମକା ବଡ଼ା ବାତ । ହମ୍ ବହୁ ରାଣ୍ଡି ଲୋକକା ସାଥ୍ ପଡ଼୍ ଗୟ୍ୟା । ପିଛେ ଖିଆଲ ହୁଆ ଯୋ ମେରା ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋରାନ୍ ପଢ଼ନେ କ ଲିୟେ ହରକତ ହୋତେ ରହେଗେ । ତବ ମୈନେ ରାଣ୍ଡି ଲୋକ ସବ୍ ଛୋଡ଼୍‌କେ ଭାଗ୍‌କେ ଚଲ ଆୟା । ଆକେ ଇସ୍ ଜାଗା ପର ଆପକା ମୁଲ୍‌କତ ହୁଆ ।

ରୋପଦାର— କ୍ୟା କ୍ୟା କିତାବ୍ ଲିୟେ ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋ ଦେ ଦୋ ।

ଦପ୍ତର— ଦପ୍ତରଖାନା ହଲ୍ ଚମକାନା ବଡ଼େ ହୁସିଆର କାମ୍
କାଜୀ ମୁଲନା ମୁଫତ୍ ଫାଜଲ ହୋ ଯାୟେ ଗୁନ ନାମ୍ ।
ଦପ୍ତର କରନା କାମ୍ ମେରା ଆପନା ହଲ୍ ସମଝାକେ
ଐସେ ଇଲମ୍ ହେଁ ହାମାରା କାୟଦା କାନୁନ୍ ହୋ କେ ।

(ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ କିତାବଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ—)

ହଦାୟା — ଏକ୍ କିଲ୍‌ତ୍ ଲିଜିୟେ !
ବଦାୟା — ଏକ କିଲତ୍ ଲିଜିୟେ !
କଞ୍ଜ ସରେଓ କାୟା — ଏକ କିଲତ ଲିଜିୟେ !
ସର୍‌ହକା — ଏକ କିଲତ ଲିଜିୟେ !

ସରେମୁଲ୍ — ଏକ ଜିଲତ ଲିଜିୟେ !
ହଦାୟୁତ୍ତୁନ — ଏକ ଜିଲତ ଲିଜିୟେ !
ମେବଦା — ଏକ ଜିଲତ ଲିଜିୟେ !
କ୍କେ ହୋର — ଏକ ଜିଲତ ଲିଜିୟେ !

ଏତନି କତାବ ହିଁଯାବ ଲିଜିୟେ !

ଗ୍ରେପଦାର — କତାବ ଧବ ଦେ ଦିୟା, ଅଭି ଚଲ ଯାଓ ।

ଦପ୍ତର— ଆରେ, ହମକୋ ବକସିସ୍ କୁଛ ନେଇଁ ମିଲା, ଐସେ କୈସେ ଚଲା ଯାଏଗା ।

ଗ୍ରେପଦାର - ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଦପ୍ତରୀନ କୁଛ ବକସିସ୍ ମାଁଗତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟା, ତୟୁ ମୁକାମରା ଯା ଫର ସରଦ ନମାୟୁଦ ଇରା ଆଦ ତହବଲ ସେ। ଦୟୁ ରୁପେୟା ବକସିସ ଦେ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଯାଓ ତୁମକୋ ଦଶ ରୁପେୟା ବକସିସ୍ ମିଲଗୟା । ଲେ କେ ଭାଗୋ ।

ଦପ୍ତର— ଦଶ ରୁପେୟା କ୍ୟା ହୋଗା ? ଏକ ରୋଜ୍ ଖେଜୁର ରସ ଖାନେ କୋ ନେଇ ହୋଗା ।

[ଗୀତ]

ଖୋଲା ଭାଟିର ଖେଜୁର ରସେର କି ବଲିବ ମହିମା ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ ଦୁଇ ଛାଙ୍କ୍ ଖେଲେ ବାଡ଼େ କତ ଗାରିମା ॥
ଢଲ ଢଲ କରେ ମତ   ବାଡ଼ାଏ ପ୍ରାଣେର ପୀରତ
ଆସ୍ୱାଦନ ଦେଖତେ ଗେଲେ ଯେମନ ଚିନିର ପାନା ॥ ୧ ॥
ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଦୁଇ ଛାଙ୍କ ଖେଲେ   ବୁକେର ଭିତର ହୃଦୟ ଜଲେ
ଯେ ନା ଖାୟ ତାର ଗନ୍ଧ ପେଲେ ବୋମି କରେ ଉତ୍ତମା ॥ ୨ ॥
ପନର ଦିନେର ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ   ଔଷଧେ ହୟ ବ୍ୟବହୃତ
କବିରାଜେର ନିଦାନ ପୋଥି ସେବନେ ନା କରେ ମନା ॥ ୩ ॥
ରସେର ରସିକ ଗୁଡ଼ କରେ   ଶର୍କରାତେ ଚିନି ମାରେ
ଚିନି ହତେ ମିଶ୍ରି କରେ—
ମିଶ୍ରି ହତେ ଓଲା କରେ— ଏ କି ଅପୂର୍ବ ଘଟନା ॥ ୪ ॥

ଗ୍ଲେପଦାର— ଯାଓ ଯାଓ, ଗୋଲମାଲ ମତ୍ କରୋ ।

ଦପ୍ତର— ଓ ଜୀ ବୈଠନେୱାଲେ, ଏହାଁପର କ୍ୟା ହୋତା ହୈ ।

ଆସରୱାଲ—ଏହାଁ ପର ମହାଦେବକା ଯାତ୍ରା ହୋତା ହୈ ।

ଦପ୍ତର - (ଝୁଲନା ଗାଇବ—)

ବନ୍ଦେ ସଦାଶିବ ଈଶ୍ୱରଂ
ଦେବାଧିଦେବ ମହେଶ୍ୱରଂ ॥
ଯାକୋ ମାହେଶ୍ୱରୀ କ୍ରିୟା କରେ
ଆଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟାଧି ହରେ ।
ଯୋଗୀ ଯୋଗନ୍ଦ୍ରର ତପ କରେ
ସାହି କରେ ଭବ ସାଗରଂ ॥ ୧ ॥
ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ, ତା ତା ଥେଇ ରେ, ଥେଇ ରେ ଥେଇ...

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ମିର୍ଜା — ଏ ବଲକମ୍ବା ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ଲବ୍ଦେକ୍ ।

ମିର୍ଜା— ଚଟ୍‌ନିୱାଲ୍ ତଲବ ବଲୁନ୍ ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ଚଟ୍‌ନିୱାଲ୍ ଦାସ୍ନିକା ଦେନେୱାଲ ଚଲ ଚଲ ଚେ ।

ଚଟ୍‌ନିୱାଲ— (ବାଟରୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିଲ—ଚଟଣିପାତ୍ର ସଙ୍ଗରେ ଘେନ)

ମୁଝେ କାହେ ବଲାଓ୍ୱେ ନକବ୍ ଜୀ ।
ମେରେ ଜରୁ ମୁଜ୍‌ପର୍ ଘୋସା ହୋଗା ଜୀ ॥
ଜରୁକା ଗୋଦମେ ଛୁଆଥା ଚଇନ୍ ସେଁ
ଉଠ୍ କରକେ ଛୁପ କରକେ ଆୟା ଜୀ । ୧ ।
ଜରୁ ଉଠେଗା ମୁଝେ ଧୁଣ୍ଡେଗା
ଧୁଣ୍ଡ କରକେ ମୁଜ୍‌ପର ଘୋସା ହୋଗା ଜୀ । ୨ ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ଆବେ ତୁମ କ୍ୟା କ୍ୟା ଚଟ୍‌ନି ଲାୟେ, ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋ ଦେ ଦୋ ।

ଚଟନିଓ୍ୱାଲା -- (ଗୀତ)

ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋନ ଚଟ୍‌ନିତେ ପ୍ରାନ ଗୃପ୍ତ ।
ଆମି ଲଟକନେ ପଡ଼ଲାମ ଚଟ୍‌ନି ପଟକନେତେ ପାଓ୍ୱା ଦାଯ଼ ॥
ବେଗୁନ ଆଦା କଲା ମୂଲା ମଟର ମସୁର ଗ୍ଲେଲା
ସକଲ ଆଛୟେ ମେଲା ଯାକେ ଆପନାର ପ୍ରାନ ଗୃପ୍ତ । ୨ ।

(ଗୀତ)

ଚଖୋ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଚଟ୍‌ନି ମେରା
ଛେନା ସାକର ସୌଁଣ୍ଠ ମିଠା ଖାରା ॥
ଝାଲ ଖାରା ଖଟା କଷା "ପିଡା" ମିଠା
ମେ ଜାନେ। ଲଙ୍କର କହ୍ଁତୁମ୍ ବଡ଼େ ପ୍ୟାରା ॥ ୧ ॥

[ଗୀତ]

ଗରମ ହୁଆ ଲନେକୋ ବଜାରେ ଚହୁଁକା ।
କୁଛ୍ ମଖିଆ କୁଛ୍ ମଖଡ଼େ ଗତ ଯୁଗରେ ଚହୁଁକା ॥
ନମକ ମରିଚ୍ ଡ଼ାଲ କର ସବ ମିଲେ ହେଁ ।
ଉସକେ ଓ୍ୱାସ୍ତେ କେତନେ ମଶାଲ୍ ବ ଗିରେ ହେଁ ॥
ଇସ ଚଟନିକୋ ଯବ ଖାଏଗା ମୋଗଲ କ ରଣ୍ଡି
କୁଛ ଦିନକୋ ଉସକା ଖୁଲ ଯାଏଗା ପଲମ କ କୁଣ୍ଡି ।
ଇସ ଚଟନିକୋ ଯବ ଖାଏଗା ମୋଗଲ କ ବାଦଶା
କୁଛ ଦିନକୋ ଉସକା ମିଟ୍ ଯାଏଗା ଦିଲକେ ଆଶା ॥

(ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ ଚଟଣି ଦେଉଥିବା)

ଗ୍ରେପଦାର— ଯାଓ, ତୁମ ତୋ ଚଟନି ଦେ, ଦିୟା, ଅଭି ଯାଓ !

ଚଟନିଓ୍ୱାଲା—ହମ୍ ତୋ ଏତନା ରୁପେୟା ଖର୍ଚା କରକେ ଚଟନି ବନାକେ ଲୟା । ଆପ ବଲୋ ମିର୍ଜା ସାହେବ କୋ କୁଛ୍ ବକସିସ ଦେନେ କେ ଲିୟେ ।

ଗ୍ରେପଦାର—ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ, ଏୟୁ ମିର୍ଜା ସାହେବ । ଦାୟିକାଦେନେଓ୍ୱାଲା କୁଛ୍ ବକସିସ୍ ମାଙ୍ଗତା ହୈ ।

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟୂା, ତୟୁ ମୁକାମର ଯା ଫର ସରଦ ନମାୟୁଦ ଇସ ଆଦ୍ ତହବଲ୍ ସୋ ଷଶ ପଞ୍ଚ ରୁପେୟୂା ଦାୟିକାଦେନେଓ୍ୱାଲ ବକସିସ୍ ଦେ ।

ସ୍ରେପଦାର—ଯାଓ ଯାଓ, ତୁମକୋ ପଚଶ୍ ରୁପେୟୂା ମିଲ୍ ଗୟୂା । ଲେ କେ ଭାଗୋ । (ଚନ୍ଦନଓ୍ୱାଲର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲକୟୂା !

ସ୍ରେପଦାର—ଲବ୍ଜେକ୍ !

ମିର୍ଜା— ତୋତ୍ତ ବରଦାର୍ ତଲବ୍ ବକୁନ୍ ।

ସ୍ରେପଦାର—ତୋତ୍ତ ବରଦାର୍ ଚଲ ଚଲ୍ ବେ !

ତୋତ୍ତ— (ପିଞ୍ଜରବଦ୍ଧ ପକ୍ଷୀ ସାଙ୍ଗରେ ଘେନି—ବାହରୁ କହିଲା—)
ସ୍ରେପ ରହୋ ବହୁନ ସ୍ରେତ୍ ! କୋନ୍ ବୋଲତା ହେ ତୋତ୍ତ ତୋତ୍ତ । ହାମ୍‌କୋ କ୍ୟା ଖାନ୍‌ସାମା ଖାନାଜାତ୍ ଗୋଲମ୍ ଠଇରାଓ ? ମୁଝ୍‌କେ ବୋଲତା ହେ—ଚଲ ବେ !

ସ୍ରେପଦାର— ହମାର୍ କସୁର ମାଫ୍ କଜିୟେ । ଚଲ ହୋ ତୋତ୍ତ, ଚଲ ହୋ !

ତୋତ୍ତ— ଯାତା ହୁଁ ! (ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିଲା)

ତୋତ୍ତ ଯୈସୋ ଆୟେ ରଙ୍ଗମୋ
କୋୟୂଲ୍ ଫୁକାର ବନମୋ ॥
ଐସେ ତୋତ୍ତ ଯୋ ଲୟୂା
ପଶମ ନେହ୍ନ ବଦନ ମୋ ॥ ୧ ॥

(କଥା) କାହେକୋ ବୋଲତେ ତୋତ୍ତ, ତୋତ୍ତ ?

ସ୍ରେପଦାର—[ସ୍ୱଗତ] ଖେଞ୍ଚକେ ମାରେ ଦଶ୍ ଯୋତି ।
ଓ ଜୀ ତୋତି, ତୁମ୍ କୁଛ୍ ଘରକା ଖବର ଲୟୂା ହୋ ?

ତୋତି— ଯୋ କୁଛ ଖବର ଲୟୂା—ବତଲତା ଶୁନୋ ।

(ଗୀତ)

ମିଆଁ ମେ ଆୟୂା ହୁଁ
ଘରକା ଖବର ତେରେ ଲୟୂା ହୁଁ ।

ଯୋ କୁଛ୍ ହେ ତେରେ ଘରକ ଖବରୟା
ସୋ କୁଛ କାନ ମେ ଶୁନାୟା ହୁଁ ॥

(କଥା) ଇଧର ମର୍‌ଗୟି କାଲ୍ଲି କୋଠି ।

ଗ୍ଲେପଦାର— କାଲ କୋଠି କସ ତରସେ ମୋଇ ?

ଚୋଠି— ଷଣ୍ଡଲ୍‌କା ହଡ୍‌ଡ ଗଲେ ଲଗି ମୋଇ ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ଷଣ୍ଡଲ କସ୍ ତରସେ ମୋଇ ?

ଚୋଡ— ବଡ୍ଡା ବବ କବରକା ଇଣ୍ଟକୋ ଡୁଣ୍ଟେ ଡୁଣ୍ଟେ ମୋଇ ।

ଗ୍ଲେପଦାର— ବଡ୍ଡା ବବ କସ୍ ତରସେ ମୋଇ ?

ଚୋଡ— ବଡ୍ଡା ବବ ଆପନା ଘୋଡ୍ଡା ସେ ମର୍‌ଇ ମୋଇ ।

ମିର୍ଜା— (ଘର ଖବର ଶୁଣି ଦୁଃଖରେ) ଅବଶୋଷ, ଅବଶୋଷ, ଅବଶୋଷ !

ଚୋଡ— (ଗୀତ)

ଏଓ ମିର୍ଜା ଆପନ ମିଆଁ ସେ
ଜଲଦ୍ ଖିଲ୍‌ଓ୍ୱେ ରୋଟି ।
ଜଲଦ୍ ଖିଲ୍‌ଓ୍ୱେ ରୋଟି ॥
ଘରକର ଚେଲ ଖୋସ କବଲ
ଦାଖଲ ହୋ ଗୟି ମଟି । ୧ ।
ମହରମ୍ କ ପହଲ ତାରଖ୍
ନଲାମ ହୋ ଗୟି କୋଠି । ୨ ।

ମିର୍ଜା— ଅବଶୋଷ, ଅବଶୋଷ, ଅବଶୋଷ !

ଗ୍ଲେପଦାର— ଓ ଜୀ ଚୋଡ, ତୁମ୍ ଖାନାକା ତାରଫ୍ କୁଛ ଜାନତା ହେ ?

ଚୋଡ— ବୋଲତା ହେ, ଶୁନୋ !

(ଖାନା ତାରଫ୍)

ଏକଶୋ ରୁପୟା ଖରଚ୍ କର୍
ଖାନା କୟାଥା ତୟାର୍ ।

ଖାନା ଚଖୋଗେ   ଦେଖୋ ତୋ କ୍ୟା ବାହାର ॥
ହରଜାତ୍ ମସାଲ୍‌କେ ଅରଖ୍ ନିକାଲ କର୍
                    ଖାନା କିୟା ତୟାର ।
                    ପାନକେ ନେଇ ଜିଗର ॥
କାବୁଲକେ ମେଓ୍ୱା ଲକର କଥା ସୋନେକୁ ଉସମ ।
ରେଣ୍ଡି ଅଗର ଚଖେଗି ଓ ଧୁଣ୍ଡେଗି ଖସମ ।
ତାରିଫ କ୍ୟା କରେଙ୍ଗେ ଇସକି ଖାନେ କି ବୟାନ ।
ବୁଢ଼ା ଅଗର ଚଖେ ତୋ ବନ ଯାୟଗା ଯଓ୍ୱାନ ।
ପଇଗମ୍ବରତା ହୈ ମୋଗଲ ସାହେବ ଖାନେକି କଦର ।
ଖୋଲ୍ ଦେଓଙ୍ଗି ସଚ୍‌ପୋଛ ମଗଜ୍ ହୋ ଯାୟଗା ତୟର ।
ଜଙ୍ଗଲ କ୍ୟା ଜାନେ ଖାଏ ଆମାନି ଭାତ ।
ଖାନେ ବୈଠେ ଅଗର ଚୁତଡ଼୍‌ମେ ବାନ୍ଧୁ ହାତ୍ ।
ଦିନ୍ ରାତ୍ ପଢ଼ତା ମୁଲକ୍‌କୁ ଇସ୍ ଖାନା ବନାନେ ।
ଅଓର ପେଟକା ବାସ୍ତେ ଦୋ ଚାର ପଇସା କମାନେ ।

ଗୋଇନ୍ଦାର — ଆଚ୍ଛା ଜୀ, ତୋତକା ତାରିଫ୍ କୁଛ ବତଲାଓ ।

ତୋତ— (ତାରିଫ୍)

ତୋତ ବଡେ ପଢ଼େ ପିଞ୍ଜରା ବାଇ
ନାଲ ଲାଲ୍ ଦେଖ୍‌କେ ଯୋ ଆଲମ୍ ଧାଇଁ ।
ଧନ୍ନି ଧାନ୍ନି ତୋତ ଭାଙ୍ଗ ପିୟେ
ଶୁନକେ ମିର୍ଜା ସାହେବ ଜୁର୍ ଜୁର୍ ଜୀଏ ।

[ତୋତ ପକ୍ଷୀ ନେଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କାୟା, ଜମିଦାର ତଲବ କରୁନ୍ ।

(ଏତିକିବେଳେ ଜମିଦାର ପ୍ରବେଶ କଲେ — ସଙ୍ଗରେ ଗୁମାସ୍ତା, ବାରିକ, ପିଆଦା ପ୍ରଭୃତି ଆସିବେ । ଜମିଦାରଙ୍କ ମଥା ଉପରେ ଚାକର ଛତା ଟେକି ଧରିଥିବ । ଜମିଦାର ହାତରେ ମାଳ ଝୁଲି ଧରି ଜପ କରି କରି ଆସୁଥିବେ ।)

ଜମିଦାର— (ଖନା କଥା) ଆବେ ମଧୁଆ ବାରିକ, ତୁ ଯାଇଥିଲୁ କୁଆଡ଼େ ?

ମଧୁ— (ହାତ ଯୋଡ଼ି) ମୁଁ ତ ଅଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଆସୁଛି ।

ଜମିଦାର— ମୋଗଲ ସାହେବ ଆସିଛନ୍ତି, ଯା— ତାଙ୍କୁ କ୍ଷୌରଭଦ୍ର କର ଦେ ।

ମଧୁ— (ଖିଅର କରିବାକୁ ବାହାରିଲା । ହାତରେ ଧରିଛି ଦର୍ପଣ ରୂପେ ଏକ ଗୁଳୁଣି, ଖୁର ରୂପେ ଏକ ପନ୍‌କ, ନହରୁଣୀ ରୂପେ ଏକ ପିଠା ଖଡ଼ିକା ଏବଂ ବ୍ରସ୍ ରୂପେ ଏକ ଝାଞ୍ଜୁଣୀ)

ଗ୍ରେପଦାର— (ଖିଅର କରିବାର ଉପାଦାନମାନ ଦେଖି) ଆବେ, ଏ ସବ୍ କ୍ୟା ହୈ ?

ମଧୁ— (ଗୁଳୁଣି ଦେଖାଇ) ଏ ହେଉଛି ଅଇନା । [ପନକ ଦେଖାଇ] ଏ ହେଉଛି ଖୁର । [ପିଠା ଖଡ଼ିକା ଦେଖାଇ] ଏ ହେଉଛି ନହରୁଣୀ । [ଝାଞ୍ଜୁଣୀ ଦେଖାଇ] ଏ ହେଉଛି ବ୍ରୁସ୍ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଆବେ, ଓଡ଼େଶା ମୁଲକ ଏତନା ଗ୍ରେଟା ମୁଲକ୍ ହୈ— ତୋମାରା ଜମିଦାର ଏତନା ଗ୍ରେଟା ଆଦ୍‌ମି ହୈ, ଏ ସବ୍ ନାପିତ ଲାୟା ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ କ୍ଷେର କରନାକା ଓ୍ୱାସ୍ତେ ! ମତ୍ କରୋ — କ୍ଷେର କରନା ମତ୍ କରୋ ।

ଜମିଦାର— (ଗୁମାସ୍ତା ପ୍ରତି) ହେ ଗୁମାସ୍ତା, କେଉଁ କେଉଁ ମୌଜାରେ କଅଣ କପର ଖଜଣା ଆଦାୟ ହେଲା, କାହା କାହା ଉପରେ ଖଜଣା ବାକି ରହିଲା, ପୁଣି ବୁଝାଅ ।

ଗୁମାସ୍ତା— (ପ୍ରାୟ ୩୦ ହାତ ଲମ୍ବ ଏକ ସିହା ଖାତା ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଲମ୍ବାଇ ଖଜଣା ଆଦାୟ-ଅନାଦାୟର ବିବରଣୀ ଦେଲେ) ସାହାପୁର ମୌଜା ରାମ ସାହୁ ଉପରେ ଦୁଇବର୍ଷର ଖଜଣା ବାକି ୫୩ ୳ ୧୫ ପାଇଲା ।

ଜମିଦାର--- ଶୀଘ୍ର ନାଲସ୍ କର ।

ଗୁମାସ୍ତା--- କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଉପରେ ୫ ବର୍ଷର ଖଜଣା ବାକି--- ସେ ଫାଙ୍କୁଛି, ମୋଟେ ଆଦାୟ ଦେଉ ନାହିଁ ।
ଶିବ ମହାପାତ୍ର ଗୋଟାଏ ଗୋଚର ପଡ଼ିଆକୁ ତାଡ଼ି ତା' ଜମି ସାଙ୍ଗରେ ମିଶାଇ ଚାଷ କରୁଛି··· ।

ପିଆଦା— (ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଜନାନ୍ତିକେ) କହୋ ଗୁମାସ୍ତା ବାବୁ, ତୁମେ ତ ଶିବ ମହାପାତ୍ରଠାରୁ ଟଙ୍କା ଖାଇ ଗୋଚର ପଡ଼ିଆ ଚାଷ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇଛ, ପୁଣି ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଏ କଥା କହୁଛ କିମିତି ?

ଜମିଦାର— ଗୁମାସ୍ତା ବାବୁ, ତୁରନ୍ତ ସେ ଗୋଚର ପଡ଼ିଆକୁ ଆମର ଖାସ ଦଖଲକୁ ନେଇ ଆସ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଓ ଜୀ, ଗୁମାସ୍ତା ବାବୁ, ତୋମାରା ଜମିଦାରକା ନାମ୍ କ୍ୟା ?

ଗୁମାସ୍ତା— ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କରଣ ମାରୁ ମଙ୍ଗରାଜ ମାନଧାତା କୈଳାଓ୍ଵେଁ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ତୋମାରା ଜମିଦାର କ୍ୟା ଜାତ୍ ହେ ?

ଗୁମାସ୍ତା— ଆଗେ ଥିଲେ ଚ···, ପୁଣି କିଛି ଟଙ୍କା ପଇସା, ଜମିଦାରି ବଢ଼ିବାରୁ ହେଲେ ଖ···, ପୁଣି ଆହୁରି କିଛି ବଢ଼ନ୍ତି ହେବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୋଇଛନ୍ତି କ··· । *

ଗ୍ରେପଦାର— ତୋମାରା ଜମିଦାରକୋ ବୋଲୋ, ମିର୍ଜା ସାହେବକୋ ରସଦ୍ ଦେନେ ହୋଗା ।

ଗୁମାସ୍ତା— (ଜମିଦାର ପ୍ରତି) ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କ ହୁକୁମ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ରସଦ୍ ଦେବାକୁ ହେବ ।

ଜମିଦାର— (ଭୁଲ୍ ଶୁଣି ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ) କହୋ, ଆମର କଣ ଦୋଷ; ଆମେ ରସି ଦେବା କାହିଁକି, ନା ଶୃଙ୍ଖଳ ପାଇବା କାହିଁକି ?

ଗୁମାସ୍ତା— ନା, ନା, ରସି ନୁହେଁ, ରସଦ୍— ରସଦ୍ ।

ଜମିଦାର— ଆହେ, ରସଦ କଣ ଆମେ ବୁଝି ପାରୁ ନାହୁଁ । ତାଙ୍କୁ କହ— ଆମକୁ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ରସଦ୍ ହେ ଗ୍ରେଭକସ୍, ବକସ୍, ଛପର୍‌ଖଟ୍ ମଶାରୀ, ଟେବୁଲ୍ ନ ବେପରସନ୍ । ମିର୍ଜା ସାହେବକା ଖାନେକୋ ଲିୟେ ଛ'ମନ୍ ଅଣ୍ଡା, ତିନ୍ ମନ୍ ଘି, ଏକ୍ ମନ ଡାଲ, ଶୋନେକୋ ଲିୟେ ଆଚ୍ଛା ବଢ଼ିଆ ତକତପୋଷ, ମଶାରୀ, ଗ୍ରେଭକସ୍··· ଏ ସବ୍ ଦେନେ ହୋଗା ।

ଜମିଦାର— (ଗୁମାସ୍ତା ପ୍ରତି) ଆଚ୍ଛା ଗୁମାସ୍ତା ବାବୁ, ଏ ସବୁ ରସଦ୍ ଆମ ଜମିଦାରିରୁ ଶୀଘ୍ର ମଗାଇ ଦିଅ !

ଗୁମାସ୍ତା— (ପିଆଦା ପ୍ରତି) ଯା ବେ ଯା, ସବୁ ରସଦ୍ ନେଇ ଆ !

ପିଆଦା— (ମଧୁ ବାରିକ ପ୍ରତି) ଯା ବେ ମଧୁଆ, ସବୁ ନେଇ ଆ !

[ମଧୁ ବାରିକ ଯାଇ ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ରସଦ୍-ଭାରୁଆ, ଗୋଟିଏ

ଚ—ଚଷା, ଖ—ଖଣ୍ଡାୟତ, କ—କରଣ ।

ଚ୍ଛେଲ ଓ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଘେନ ପଦାଞ୍ଚଲ]।

ଗୁମାସ୍ତା— (ଗ୍ରେପଦାର ପ୍ରତି) ଗ୍ଲେକସ୍ତ, ବକସ୍ତ, ସବୁ ରସଦ୍ ଆସିଗଲା ।

ମିର୍ଜା— [ଗାଳ] ବଦଯାତ୍ ଓଡ଼ିଆ ଙ୍ଗୁଷା କୈଲ୍‌ଓଁ ମାନଧାତା ।

ଖାଏ ଆମାନ ଭାତ୍ ନସିବ୍ ମେ ମାରେ ହାତ୍ ।

ପଡ଼ିଆ ଗୋହ୍ନସ୍ତ ଚଷ୍‌କେ ହୁଆ ହୈ ବଡ଼େ ମଗଋ ।

ଐସେ କସ୍‌ବ ଲାପୁ ଯୈ ସେ ବୁଢ଼ୀ ବକର ।

[ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଜମିଦାରଙ୍କର ସଦଳବଳେ ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ମିର୍ଜା— ଏ ବଲ୍‌କୟୁ ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଲଙ୍କେକ ।

ମିର୍ଜା— ଜଲଦ ମଗାଓ ଗୁଆଲନ୍, ପାଏଗା ଖୋସ୍ ଇନାମ୍ । ନେହ୍ନ ତୋ ଗାରଦ କରେଙ୍ଗୀ ଉସ୍‌କା ଜାନ୍ ବଚା ତମାମ୍ ।

[ଏତକବେଳେ ଦୁଇଜଣ ଗଉଡୁଣୀ ଦହି ଦୁଧ ପସରା ମଥାରେ ଧରି ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିଲେ— ଦୁଇଜଣ ଯାକ ଯୁବତୀ]

ଦହି ମୋର କେ ନେବ ଆସ ।

କେ ନେବ ଆସ ଗୋ—କେ ନେବ ଆସ ।

ଖାଉ ମଧୁର ସୁବାସ ॥

ନବାତ ପଣାରୁ ଅଧିକ

ମିଠାଇ ପେଡ଼ା ସନ୍ଦେଶ ।

ଦହି ମୋର କେ ନେବ ଆସ ॥ ୧ ॥

[କଥା ଦହି ଗୋ ଦହି, ଦହି ଗୋ ଦହି । ବୁଲି ବୁଲି ହାତ ଗୋଡ଼ ବଥା କଲା, ଡାକି ଡାକି ସ୍ୱର ଶୁଖିଲା । ଏତେବେଳ ଯାଏ କଡ଼ାଏ ବୋଡ଼ିଏ ପରଖୁଆରେ ନ ଚଳିଲା । ମୁଁ କି କରିବ କହ କହ ରେ ସଜନୀ । କି କରିବ ବୋଲି କହ ବୋଲୁଥାଇ, କି କରିବ ବୋଲି କହ । ଝାଳ ଲାଗି ଝୀନ ଚଉନ ଭିଜିଲା କନକ ଚଂପାର ଦେହ ଗୋ, ମୁଁ କି କରିବ କହ ।

[ଗୀତ]

ମୁଁ ବାଇଲ ବଡ଼ ବଟଳୀ ।
ଏଣିକ କଂପାଇ ଅଇଲ ॥
ଆଉ ଦଗକୁ ବକ ନ ଗଲ ରେ ସଜମା ।
ସଜମା ରେ, ବୁଲ ବୁଲ କର ମଲ ॥ ୧ ॥
ବୁଲ ବୁଲ କର ଦେହ ମୋ ଫୁଟିଲ
ଡାକ ଡ଼ାକ ସ୍ୱର ଶୁଖିଲ ।
ଚହଲ ମହାକ ଆମ୍ଭିଳ ହେଲ ରେ ସଜମା ।
ତେବେ ସେ ବକା ନ ହେଲ ॥ ୨ ॥

(କଥା) ଏଡ଼େ ନ-ଥିଲ ସାଇଟାଏ, ଏଡ଼େ ନକଉଡ଼ଆ ସାଇଟାଏ । ଚହଲ ମହାକ ନେବାକୁ କେହ୍ନ ଗରାଖ ଦଣେ ନାହ୍ନିଁ । ମଲ, ନାଁଟା ତ ପଡ଼ୁଥାଇ, ଆଉ ତ କଛୁ ନାଇଁ । ଚୁଛା ନାଁ ଟା ଅଛୁ । ନରକ ମାଛୁ, ନରକ ମାଛୁ, ଥାଉ ତ ନ ଥାଉ, ନାଁଟା ଅଛୁ । ଧଅକ ଟିକଣ ମହକ ବାସ. ବାଆକୁ ପଡ଼ୁଛୁ ନଅସି । ଅଭ ସରସା ଫସର ଫସା ନାଆଁକୁ ନବ ବୟୁସୀ, ବୋଲେ ହଁ ହୁଁ । ବୋଲେ କାଜାମେ ଲେଖନ ଜାଣି ଚଷିଲ ଏହ୍ନ ବେଳକ, ଦନେ ମହାକାଳେ, ସଉଦା-ଟେ ନେଇ ଗଲେ ପସରୀ ଆବୁର ବସେ । ଦହ୍ନ ଦୁଧ ଛେନା ଘିଅ ଘସି ମୁଣ୍ଡା ସରକ ନଏ । ଗଜ୍ କର କଉଡ଼ି ଗୁଡ଼ାକ ଡାଳ ଦଏ । ବସ ବୋଇଲେ ପହରେ ବସାଏ, ଯିବା ବେଳକୁ ତେଲ ହଳଦୀ ମୃଗନ୍ଧା ଗନ୍ଧା ନଗାଇ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ ସିନ୍ଦୂର କଜ୍ଜଳ ପିନ୍ଧାଇ ପାନ ଗୁଆ ଖୁଆଇ ମିଠାଇ ଦନାଏଁ ଦେଇ ଗ୍ଲଡ଼ ଦଏ । ମୁଁ ବାଇଲି ଗୁଣାଗୁଣିକ । ନାମ କଥା ନକଲ ତଳସାଇକ ନଗଲ । ତଳସାଇକ ଯାଇଥିଲେ, ଏତେବେଳକୁ ବକି କିଣି ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଘରକୁ ଯାଇ ତୋରାଣି ପିଇ ମଶିଣା ବଛାଇ ସାତ ଶୀତଳ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତଣି । ତଳ ସାଇ ସାଇ, ଆର ସାଇ ସାଇ, ଏକା ମୀନାବାଈ ଘରଠାକୁ ଗଲେ ସବୁ ନଏ, ଶୀଘ୍ର ବଦା କର ଦଏ । ବୋଲେ ବହୁଲେ, ମୋ ଘରକତକ ନତ ଆସିବୁ । ଆଜ ମୁଁକ କହ୍ନବ ମୀନାବାଈ ଗୁଣ ! ମୋ ଆଉଳ ପାଉଳ ଅଲାଇ ବଲାଇ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଉ ! ମୀନା ବାଇ ଘର ଏଡ଼େ ଗରାଖ ଦଣେ ନାହ୍ନିଁ ।

କଳା ମାଣିକ ନାଗରଙ୍କ ଦାଣ୍ଡକୁଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା । ଛ ବୋଡ଼ ବସିମା ଖାଇଲଣି, ତେବେ ଅଫୁଟି ଟୋକଲୀ ପରି ଦିଶୁଥାଇ । ସ୍ୱର୍ଗ ବିଦ୍ୟାଧରୀ ଅପକ୍ଷରୀଟାଏ ସେ । ଆଉ ସାଇଟାରେ ଗୁହାଳକାଢ଼ୀଏ, ବୋବାଳପାଡ଼ୀଏ, ଚହଚମକଏ, ଧଅକପଅଁ କ-ପନ୍ତ ଗୁଡ଼ାଏ ଅଛନ୍ତି । ଥିଲେ କି ହେବ; ଗୁଣ ଥିଲେ କାନ୍ଧ, ବାଳ ଥିଲେ ବାନ୍ଧ । ମୋ ଦିହ ଖାଇବାକୁ ମୀନା-ବାଇ ବାଇ । ସେଠାକୁ ନ ଗଲି, ଏଠାକୁ ଅଇଲି । ପୋଡ଼ ଯାଉ ଦଶାଦିଆ ଦିହ ଦିକା ନ ଗଲା, ନ ଗଲା । କପା ବାଡ଼ିକି ଯାଇଥିଲେ ବିକା ଯାଆନ୍ତାଣି । ଦେହ ମିଳାଇ ପଡ଼ୁଅଛୁ, ଘଡିଏ ବସି ସୁସ୍ଥାନ ହେଲେ ମୋର କି ଦୁଃଖ ଯିବ ? ଦିଅର କାଠେଇଖିଆ ଗୋଠରୁ ଆସିଥିବ, ବସାଣି ଖାଇ ୬ । ଡକା ପକାଉଥିବ । ସେ କାଠେଇଖିଆ କ୍ଷଣେ ନ ଦେଖିଲେ ରହି ନ ପାରେ । ମୁଁ ଯିବ ।

ଦ୍ୱୈପଦାର— ଆଟବ ବେହେବାନ୍ !

ଗଉଡ଼ୁଣୀ— କି ଅବଧାନ, କାହାକୁ ଡାକୁଛ, କାହାକୁ ପଗୃରବା ହେଉଅଛୁ ? ମୋତେ କି ପଗୃରବ ପଗୃର ! ଚହ୍ନିବା ନୋହିଲେ କି ହୁଏ । ଏବେ କେମନ୍ତେ ଚହ୍ନିବ ! ଯେବେ ହୋଇଥିଲି ଷୋଳ ବରଷୀ ଖଞ୍ଚୁଥିଲୁ ଗୋଡ଼ତଳେ । ପଇଲିମମା ଦେଖି ଏବେ ଚହ୍ନ କି ନ ଚହ୍ନ ଭଲେ ।

(ଗୀତ)

କାହୁଁ ଚହ୍ନିବ, ଏବେ ଗଲାଣି ସେଦିନ ସେକାଳ, କାହୁଁ ଚହ୍ନିବ ।
ଥିଲା ଯେତେ ଦିନ ନବ ଯଉବନ
ଥିଲା ସବୁ ମାନ ଗରବ ॥
ଗଲା ସେହୁ ଦିନ ହେଲା ଏହୁ ଦିନ
ସଜନୀ ରେ, କେ ଅବା କାହାକୁ ଚହ୍ନିବ ॥ ୧ ॥
ପୁରୁଷ ଜାତି ଭ୍ରମର ମତି
ବାସକୁ ସେ ମିନା ରସେ ରେ ।
ଗଲା ବାସ କାଶ ସେ କାଳ ବୟସ
ସଜନୀ, କାହିଁକି ଆସିବ ପାଶ ରେ ॥ ୨ ॥
ଏ ସାହି ବାହାର ପୂର୍ବ ସାହି ପାର
ଦିନେ ଦେଖା ତୁମ୍ଭ ଆମ୍ଭର ।

ଖାଇ ଦଧି ଛେନା
ହେଲୁ ବକା କଣା
ଭୁଲିଲଣି କ ତା' ମନର ॥ ୩ ॥

ଧନେ ମୋର ଆଳେ ଶାଶୁଙ୍କର ମେଳେ
ଆସି ମୁଁ ଥିଲି ଏହି ଗ୍ରାମ ।
ଥିଲା ମୋ ଧଅର ସେ ପ୍ରିୟ ମୋହର
ଅଛି କ ନାହିଁ ମନେ ଘେନ ॥ ୪ ॥

ସେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷେ ଦେଖିବାର ଆଶେ
ପଡ଼ିଥିଲା ମୋର ବାହାରେ ।
ଏବେ ଏ କାଳକୁ ଚହ୍ନି ନ ପାରେ ରେ ସଜନୀ
ଗରବ ବନ୍ଧି ସେ ମନରେ ॥ ୫ ॥

(କଥା) ସଭେ କ ଅବଧାନ, ମୋତେ ଚହ୍ନିବା ନୋହିଲେ । ପ୍ରମାଣ ଚହ୍ନାଚହ୍ନି ବେଳକାଳ ଗଲାଣି । ହାୟ ସେ ଧନ କାଳ ଗଲା ।

ସୈଦୋର— ହାମର ମିର୍ଜା ସାହେବ ପଚ୍ଛୁର ଛନ୍ତି ତୁମ୍ କାହା ଘର ବହୂ, କାହା ଘର ଲଡ଼୍କୀ, କାହାଁ ସେ ଆସିଲ, କେଉଁ ମୁକାମ୍ ଯିବ ?

ଗଉଡୁଣୀ— ଗଉଡ଼ ସାଇରେ ମୋର ଘର, ବେହେରା ଘର ବହୂ, ମାହାକୁଡ଼ ଘର ଝିଅ, ବାରିକ ଘର ନାତୁଣୀ, ଚକାଇ ବେହେରା, ଛକାଇ ବେହେରା, ନଚାଇ ବେହେରା ଏମାନେ ମୋର ଶଶୁର, ଖୁଡ଼ୁତା ଶ୍ୱଶୁର ଦେଢ଼ଶୁର ଅଟନ୍ତି । ବମ୍ବାଇ ବେହେରା ମୋର ଭାଇର ଶଳା । ଧନେଶ୍ୱର ମହାକୁଡ଼, ଅଭିରାମ ମହାକୁଡ଼, ସୁଲଭ ମହାକୁଡ଼, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମହାକୁଡ଼ ଏମାନେ ମୋର ଗୋସବାପା ହିସାବ ହୁଅନ୍ତି । ଜୁଡ଼ୁତା ମୋହର ଭଗି ବାରିକ ମୋର ଶଶୁରର ଶଳା ଏବେ ଚହ୍ନ ଅବଧାନ ।

[ଗୀତ]

ବେହେରା ଘରର ବହୂ ମୁଁ ଅଟଇ
ମାହାକୁଡ଼ ଘର ଝିଅ ରେ ।

ସେନାପତି ଘର ମଉସା ପିଉସା
ପଚିଡ଼ା ଘର ଭଣୋଇ ରେ ॥
ଦେଓଣ୍ଣର ଘର ଭାଇଭ ଶଶୁର
ନଣଦେଇ ଘର ପଲିଇ ।
ଖିଲ୍ଲର ଘର ମଉଳା ମୋହର
ଦଅର ଶଶୁରା ଦଳାଇ ॥ ୧ ॥

ଦ୍ବାରପାଳ— ଆବେ ତୁମାର ନାମ କଣ ?

ଗଉଡୁଣୀ— ନାଁ ମୋର କହିବାକୁ ଗଲେ କାନ୍ଦ ମାଡୁଛି । କି କହିବି ? ନା ରୂପକାନ୍ତ, ବଳବୟସ ଗଲାଣି । ଶୁଣିବା ହେଉ ।

[ଗୀତ]

ମୋ ନାମ ଜାଣିଲେ କି ହେବ ଅବା
କହିଲେ ହେବ ଉତ୍ତର ନିର ।
ଜଣା ଯୋଡ଼ିଏ ଶହେ କୋଡ଼ିଏ
ରେ ସଜନୀ, ଗୋଟି ଗୋଟି ଗଣି ନେବ ॥

(କଥା) ମୋ ନାଁ ନବନାଗରୀ, ଦୟା କରି, ତନୁ ପାତଳୀ, ଗହମ ଗୋରୀ, ଗୋଠ ସୁନ୍ଦରୀ, ସରଗ ଫୁଲ, ଯୁବା ଜୀବନ, ପୁରୁଷ ଧନ ଅମୂଲ ମୂଲ, କଇଲ ଫୁଲ, ରଙ୍ଗ ନଆଳୀ ଅବଳା ବାଳୀ, ତନୁ ହରିଣୀ, ଷୋଳ ବରଷୀ, ଘଇତା ଗୁଣ୍ଡି, ଦଅର ବାଣ୍ଟ, ଶାଶୁ ସୁଆଗୀ, ସୁରୂପମୁଖୀ, ମିରଗନେତ୍ରୀ କରେ ଆଖି, ଗହମା ସତୀ, ଯୁବା ଯୁବତୀ; ଯୁବତୀ ଧନ; ନାରୀ ରତନ; ସେଇ ଯେ ମୋହର ଜୀବନଧନ କେଶ କାଳକା; ଚଂପା କଳକା; ଇନ୍ଦ ମଳକା; ନାଆଁ ମରୁଆ; କୁଚ ଫରୁଆ, ପେଟ ସରୁଆ; ମନ ହରିଆ; କୁଳ କଳଙ୍କ, ନାଗର ରଙ୍କ; ନୟନ ବାଙ୍କ; ଅଙ୍କ ମଲଙ୍କ; ଭୃକୁ ଭଙ୍ଗିମା, ନବ ରଙ୍ଗିମା; ଝାଠ ସପନା; ରମ୍ଭା ଜଘନା; ବିମ୍ବ ଅଧରୀ; ମନ୍ଦ ଉଦରୀ; ଗମନ କରୀ; ନିତମ୍ବିମା; ମୁକୁତା ଦନ୍ତୀ; ମୁଖ ଝରଣି; ମୋହନୀ ସତୀ; ଶୁକର ନାସା; ମନ ନିରସା; ରମଣରସା; ରମଣଭୂଷା; ଗଜକ ଦନ୍ତୀ; ଆଲେକ ଶଶୀ; ମଧୁର ହସୀ; ଲମ୍ବ ଗମ୍ଭୀରା; ମଣିତ ଧୀରା, ବିବେକ-

ସ୍ୱାସ୍ଥ, ଅଭ ଚତୁରା; ନାଗରମଣି, ନାଗରଜଣି, ଜାମ୍ୱନଯାଗୀ, ପଢ ସୁଆଗୀ ।

[ପଦ୍ୱଳ]

ମୋ କୁଚ ବନ୍ଦନା କେ କର ପାରିବ ଏମନ୍ତ ମଣିଷ ନାହିଁ ।
ମୋ କୁଚ ଦେଖିଣ ସ୍ୱର୍ଗ ଅପସ୍ୱରା ଭୟେ ପଳାଇଲେ କାହିଁ ।
ଦେଖି ଥରହରେ ଡାଳିମ୍ବ ଅନ୍ତରେ ବୃକ୍ଷେ ଫାଟିଣ ସେ ଗଲା ।
କନକ କଳସ ଟଭା ନାରଙ୍ଗୀ ବୃକ୍ଷେ ଶୁଖି ଶୁଖି ଗଲା ।
ସୁଜନେ, ମୂର୍ଖ କହନ୍ତ ଏ ଢଳଲା ।
ସୁରବର୍ଗ ଜଣି, ଜଣି ସେ ଧରଣୀ, ଏବେ ରସାତଳ ଚଳଲା ।
ଦଇବ ଦାରୁଣ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖ ଦେବ ବୋଲଣ ଜାଣି ନ ଥିଲି ।
ମନର ବସାଦେ ଅଭ ପରମାଦେ ଆମି ଏତେ ଘର ଦେଲି ।

(କଥା) କ ଅବା ଦେଖିଲେ ଧଅକ ଟକଣ ଏତେ ନାଆଁ ଦେଲେ କାହିଁକ । ଏତେ ନାଆଁ ଦେଲେ କ ହେବ ଅବା ରେ ସଜମା, ନାଆଁଟି ମୋହର ମାଣିକା ।

ଗ୍ରେପଦାର— ଆବେ ତୁମର ଏତନା ନାମ ସବ୍ କଏ ଦେଲା ?

ଗଉଡ଼ୁଣୀ— ମୋ ଶୁଶୁ ; ଶଶୁର; ସଉତୁଣୀ; ବଡ଼ ଯାଆ; ସାନ ଯାଆ; ମଝିଆଁ ଯାଆ; ଆଈ ଶାଶୁ; ଅଜାଶୁର; ମାମୁଁ ମାଇଁ; ବାପ-ଭାଇ, ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଘର; ସଙ୍ଗାତ ଘର; ମଇଜ ଘର; ସଇ ଘର, ବଡ଼ ଧଇତା; ସାନ ଧଇତା, ମଝିଆ ଧଇତା । ପହିଲେ ଶାଶୁ ବୋଇଲେ, ଆଲୋ ଆଲୋ ମାଦାକୁଡ଼ ଘର ଝିଅ, ତୁ ଯେଉଁ ମଧୁର ଭାଷା କହୁ, କୋକଳ ଶୁଆ ନୋହେ ସର । ତୋ ନାଆଁ ନବ ନାଗରୀ । ଶଶୁର ବୋଇଲେ. ଆଲୋ ଆଲୋ ବହୂ, ମନ ମୋହୁ । ମୋର ଭାଷା ପଦକ ରଖିଥିବୁ । ସଉତୁଣୀ ବୋଇଲା, ତୋର ବେଲ ପର.ମୋ ମା, ତୋ ନାଆଁ ଗୁମୁରଗୁମା । ତୋତେ ସଭଏଁ ଶରଧା କରନ୍ତ, ଯେମାନେ ଦେଖନ୍ତ ଗୁମୁରକ ଟାଣନ୍ତ । ସାନ ଦାଅର କାଠେଇଖିଆ ବୋଇଲା, ତୋ ରୂପ ଯେଉଁଦନୁ ଦେଖି, ନଟ ନାଟକ ଧାରମାନଙ୍କୁ ଲେଖି । ନଣନ୍ଦ ବୋଇଲା, ତୁ ଟେଏଁଟେଇଁ ଗୋଡ଼ୀ, ତୋ ନାଆଁ ହେମଗୋରୀ । ମୁଁ ବୋଇଲି, ଘର ଝିଏ ତୁମ ବାଇ କ, ଗୁମୁଡ଼-ପଣକୁ ଟିକଏ

ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ମୋ ଦୁଃଖ ଯାଇ କ ? ଯେବେ ହୋଇଥିଲି ଷୋଳ ବରଷୀ, କଥା ନ କହିଲୁ ମନ ହରଷି । ଏବେ ହେଲି ଗୋଟା ଗୃହର ମାଆ, ଶୁଖିଲା କାଠରେ କରଚ ଘାଆ ।

ମିର୍ଜା— ଏୟାର୍ ଦିଲ୍ ନଓ୍ୱାଜ ହମାରା ସଲାମ୍ ନିହି ।
ଅହେ ନାଜନନ୍ ନଗାର ହମାରା ସଲାମ୍ ହୈ ।
କର୍‌ତା ହେ ନଜ୍ ସଲାମ୍ ନସୁଦ ହାସିଲେ କଲମ ।
ତୁ ଅବରୁ ଏକ୍ ମାନକେ ମେରେ ସଲାମ ହୈ ।
ଘୁଙ୍ଗଟ ଖୋଲ ଆ ତୁ ଚଲ ୟାର ମଏ ଯବନ୍
ଚେରେ ନଜରେକୁ ମେରେ ହଜାର ସଲାମ୍ ହୈ ।

ବରସାତରୁ ଚଦର ସହି, ଲେ ରେ ଦହି, ଅବଚ ମହି ରେ ବାଇ, ଚସମେ ଦଗାଓ୍ୱାଜ ଖସୁର୍ ମେ ଚସ୍ କାର ଦଇ । ଚସମେ ବଲା, ସୁର୍‌ମେ ବଲା• ଏଇଚ ବଲାଏ କର୍ ଦଇ ।

ଗଜକୁଣୀ— ସଚେ ନା ! ଷୋଳ ବରଷୀକ ବାଟରେ ଭେଟିଲେ ଡାକୁଥାଇ ବୁଢ଼ା ପେଚନା !

(ଗୀତ)

ଆଜ ଏ କି ବ୍ରଜପାତ ହେଲା !
ପ୍ରିୟ ଧଇବ ଦାରୁଣ ଏହା କଲା ॥
ଏକେ ତ କୁଳର ନାରୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ତେ ପମରା ଭିତର
ଯବନ ମୋତେ ଛୁଇଁ ଗଲା ॥ ୧ ॥
ଶାଶୁ ଶୁଣି କ ବଲବ ନଣନ୍ଦ ଯେ ଗାଳି ଦେବ
ଜାତିରେ କଳଙ୍କ ରହିଗଲା ॥ ୨ ॥

ମିର୍ଜା— ଦର୍ ଫସ୍‌କଚ ହର୍ ଗୁଜାରେ ଜୟକେ ମଞ୍ଜିଲ୍ କର ଦୟମ ।
ଖା କେ ୟାମ୍ ମଞ୍ଜିଲ ବଖୋରେ ବେ ଜଗର ଗିଲ୍ କର ଦୟମ୍ ।

ଗଜକୁଣୀ— (ଗୀତ)

ଆଜ କି ଅନୁକୂଳେ ଅଇଲି, ଗୋ ସଜନୀ ।
ପ୍ରଥମ ସମୟରେ ଘରୁ ବାହାରେ
ଜାତି କୁଳ ଏବେ ଯିବା ହେଲାଣି ॥

ଘରୁ ମୁଁ ବାହାର ହେବାର ବେଳେ
ମଞ୍ଜାଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧ ମୁଁ ଦେଖିଲି ଡୋଳେ ॥
କାହିଁ ଘର ଦେଶ କାହିଁ ଅଇଲି
ଯବନ ରେଢ଼ପୋ ଫାନ୍ଦେ ପଡ଼ିଲି ॥

(ପୁଣି ଗୀତ)

କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି କହ ଗୋ, ମୁଁ କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି କହ ।
କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି କାହାକୁ କହିବି
କେମନ୍ତେ ଧରିବି ଦେହ ॥
ପଣସ ଗଛରେ ମଣଷ ଫଳିବ
ଦହିରେ ବିହୁଡ଼ି ଜଳିବ
ପର୍ବତ ଟଳିବ ପଥର ଜଳିବ
ଅବଳା ମନ ନ ଟଳିବ ॥

ମିର୍ଜା— ଏ ନାଜ୍‌ନ ଫରମା ବଦେବୋସେ ଜନମ୍ ପରଲଫ୍ ତୋସ୍ତ ।
ଯୋଖିକୋ ହଏଲ୍ ମେସବ୍ ବନତୁ ଉତାରେ ନମେ ଏମୋଃସ୍ତ ।

ଗଜଉଣୀ— (ଗୀତ)

ମୋ ଲାଗି କଳଙ୍କ ହେଲା ଜାତିରେ ।
କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି ମୁହିଁ କହରେ ପରାଣ ସହି
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚିବି ଆଜ ରାତିରେ ॥
ବିଷ ଖାଇ ମୁଁ ମରିବି ଅଗ୍ନି ଜାଳି ଝାସ ଦେବି
କଟାରି ମାରି ମରିବି ଗୁପ୍ତରେ ॥ ୧ ॥
ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ମୁଁ ନ କଲି ଘରୁ ବାହାର ଅଇଲି
ମୋ ଲାଗି କଳଙ୍କ ହେଲା ଜାତିରେ ॥ ୨ ॥

ମିର୍ଜା— ମର୍‌ହବା ଏ ମର୍‌ହବା ଦିଲ୍‌ଦାର ଆମ୍ ଦମର ହୁଆ ।
ଗୋଫକ୍ତାବଲବ ଦରବେସ୍ ମନ୍ ବସିଙ୍ଗ୍ ବଲ୍ଲାଏ ଦିଲ୍‌ରେବା ।
ଇଆର୍ ଜୁଏ ବୋସେଦାରମ ଇସ୍ ମେଫଲ୍ ମାବଦେ ।
ଇଆ ଆମ୍ ଦେଇ ଆଗୁବଦେ ଗୋଫତ୍‌ବଲବ ଇନ.ବଦେ ।

ଗଉଡୁଣୀ— (ଗୀତ)

ଦେଖ ଦେଖରେ ଯବନ ମୋତେ ମାଗୁଅଛି ରତ ରେ ।
ଦରିଦ୍ର ଲୋଡ଼ଇ ଯେହ୍ନେ ବାସବ ସମ୍ପତ୍ତି ରେ ॥
କଳ୍ପତରୁ ମୂଳେ କଳ୍ପନା କର,
ଯୋଗ ସାଧିବ ଯାଇ ସିଂହଗିର
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବାହୁ ମୁଖେ ବରଷା ସାର
ତେବେ ନ ପାଇ ମୋ ପରି ନାଗରୀ ॥ ୧ ॥
ପଶ୍ଚିମେ ଯଦି ସେ ଭାନୁ ଉଇଁବ
ପର୍ବତ ଶିଖେ କୁମୁଦ ଫୁଟିବ
ପାଣିରେ ପ୍ରଦୀପ ଯେବେ ଜଳିବ
ତେବେ ସେ ଯବନ ମୋତେ ଛୁଇଁବ ॥ ୨ ॥
ମାଣିକ ରତନ ବଡ଼ଇ ଯତନ
ମନ କଲେ କି ମିଳଇ ରେ ।
ଯବନ ହୋଇ କାନ ପାତଲେ ରେ ସଜନୀ
ଶରଦ ଶଶି କି ପାଇ ରେ ॥ ୩ ॥
କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି କହ ରେ ସହି
କେମନ୍ତ ପ୍ରାୟ ମୋତେ ଲାଗୁଛଇଁ ।
ପ୍ରଦୀପ ଦେଖି ପତଙ୍ଗ ପଡ଼ଇ
ଦେଖ ସଖି ଏ କି ହୋଇଛି ବାଇ ॥ ୪ ॥

ମିର୍ଜା— ଯିସ ବକତେ ସୁରିଜନ ତୁରିବେ ଏହି ଜାବ ହୋଗା ।
ହର୍ ଜରରୁ ଜଟଲକ ସେଯେଡଂ ଆପ ତାପ ହୋଗା ।
ମତ୍ ଯାଆ ଯମନମେ ଲଲ ନ ବୁଲ୍ ବୁଲ୍ ପରମତ୍ ସିତମକର ।
ଗରମ୍‌ସେ ଭୁଜ୍ ନଜେ ସୋ ଗୁଲ୍ ଗୁଲ୍ ଗୁଲବ ହୋଗା ।
ମାଲୁମ୍ ହୋତା ହୈ ହାମ୍‌କୋ ଏ ମସ୍ତଜାନ ଖୁନ ।
ଆଖୋଁକୁ ତେରେ ଦେଖ୍‌କେ ଆଲମ୍ ଖରାପ୍ ହୋଗା ।

ଗଉଡୁଣୀ— (ଗୀତ)

ଫତୁଆ, ସେଇ ସାଆନ୍ତାଣୀ ମୁହିଁ ରେ ।
ସେ କଥା ତୋ ମନେ ନାହିଁ ରେ ଫତୁଆ
ସେ କଥା ତୋ ମନେ ନାହିଁ ॥

ଘୁଙ୍ଗୁଣୀ ମୁଠାରେ ପଣେ ପିଟିଥିଲି
ଫଗୁଆ, ସେଇ ସାଆନ୍ତାଣୀ ମୁହିଁ ॥ ୧ ॥
ସବୁ ଦିନେ ପେଜ ଗେଣ୍ଟୁରେ ଫଗୁଆ
ସବୁ ଦିନେ ପେଜ ଗେଣ୍ଟୁ ରେ
ଦିନେ ଧରି ନେଇ ମାଡ଼ ମାରିଥିଲେ
ଫଗୁଆ, କେତେ କରିଥାଉ ତୋଷ ରେ ॥ ୨ ॥

(ଗୀତ)

ତୋତେ ଦେଇବି ଦଣ୍ଡ ।
ସ୍ତ୍ରୀନମାନ ଯେତେ କରିଅଛୁ
ତୋତେ ଦେଇବି ଦଣ୍ଡ ॥
ମୁଇଁ ଜାଣେ ତୁ ତ ବଡ଼ ରସିକ
କଖାରୁ ଫୁଲକୁ ପାରଡ଼ା ପୋକ ।
ତୋତେ ଦେଇବି ଦଣ୍ଡ ॥ ୧ ॥

ମିର୍ଜା— ମନ ମନ ଚମେକୁ ନତୁର୍ ଏ କନମୁନ । ଆତାନ୍‌କୁ ନକଆ ଆଲେ ମାନେ ବରମାନ ।

ଗଉଡ଼ୁଣୀ — (ଗୀତ)

କାହିଁ ରହିଲ, ଆରେ ଏ କାଳେ କାନ୍ତ ମୋର ।
ଯଦି ମୁଁ ଜାଣିଥାନ୍ତି କର ଯୋଡ଼ ଜଣାନ୍ତି
ଅଙ୍କେ ବସାଇ ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦନ୍ଦ ବାଲି ରେ ॥ ୧ ॥
ଆହେ ଗଉଡ଼ବର ବାରେ କରୁଣା କର
ବଲ୍ଲଭ ବଲ୍ଲଭର ଭେଟ ନୋହିଲା ରେ । ୨ ।
ବ୍ରଜରେ କେତେ କେତେ ରୂପ-ରସବତୀ
ଯୁବତୀ ନାହାନ୍ତି ରେ ।
ମୁଁ ଅଇଲ କ ବାଟରେ, ଭେଟିଲେ ମିଶିପେ
ବାଇ ହୁଅନ୍ତି ରେ । ୩ ।

(କଥା) ସୁଲ ଶାଗ ମୋଟି ମୋଟି, ବୋଲୁଥାଇ ସୁଲ ଶାଗ

ମୋଟି ମୋଟି ରେ, ମୁଗେଲ ସାଙ୍ଗରେ କାନ ପୀରତି ରେ ଜୀବନ, ଖାଇବ ଗହମ ରୋଟି ରେ । ଗୁଆ ଭଙ୍ଗା ଖିଲକାଣ୍ଡି, ବୋଲୁଥାଇ ଗୁଆ ଭଙ୍ଗା ଖିଲକାଣ୍ଡି ରେ । କୋଡ଼ରେ ବସାଇ ପାନ ଖୁଆନ୍ତି ରେ ଯବନ, ନୋହିଲୁ ଆପଣା ଜାତି ରେ ।

ମିର୍ଜା— ଆସଖ୍ ମରୋଚ ଦାଇଦମ୍ନ ଠନତମାନମ୍ ଚକୁନମ୍ । ଗଦ୍ରେକୋ ଏତର ସିଦନ୍ ନେ ତମାନମ ଚକୁନମ୍ । ଗ୍ରକସମ୍ ଆହାର ଖିବା ହାମେ ଆଗାଏ ସପୂନ । ଯମରଗେ ଏ ତରସିଦନ୍‌ନେ ତମାନମ୍ ଚକୁନମ୍ । ବ୍‌ବବବବ ଆଏ ଇରଜାନ । ଭୁଉ ଭୁଉ ଭୁଉ ତରଖି ଜଆନ । ମମମମମ ରାକର ଦେ ଫରାମସ୍ । ଆହା ଚୁ ଚୁ, ଆହା ଚୁ ଚୁ ତୋରା । ରମ୍ନ ଫରାମ୍ ମସ୍ ।

ଗଜତରୁଣୀ— (ଗୀତ)

ତୁମ୍ଭେ ଦେଖ ଗୋ ଏ ବୁଢ଼ା ମୋଗଲେ ।
ଗର୍ଜୁଅଛି ଯେହ୍ନେ ହସ୍ତୀ ପେଟରେ ଭରିଛି ମସ୍ତି
କରୁଅଛି ଜବରଦସ୍ତି ସାହେବ ଅମଳେ ॥

(କଥା) ଜାହାଜ ମଙ୍ଗରେ ଗୁଆ ରେ ସଜନୀ, ଜାହାଜ ମଙ୍ଗରେ ଗୁଆ ରେ ।
ବୁଝି ଶୁଝି କର ବାଟ ଚାଲୁଥିବୁ ସଜନୀ, ମୋଗଲ ଆସିଛି ନୂଆ ରେ ।
ଯାଉ ଜାତି ପତି ଯାଉ ସତୀ ପଣ, ନୋହିବଁ ପଛକେ ନୋହିବ;
ଆଶ କଲ୍ଠାକୁ ନବଣ କଲେ ସେ ଜୀବନ, ଦଇବ କେମନ୍ତେ ସହିବ ।
ବାଡ଼ରେ ନାଲ ପିଆଜ, ବୋଲୁଥାଇ ବାଡ଼ରେ ନାଲ ପିଆଜ ।
କଜଡ଼ ମଥାରେ ଶୁଭ ବରଷୁ ରେ ଜୀବନ, ବଚନ ବଡ଼ ସୁଆଦ ।

(ଦୁଧଦହି ଭାଣ୍ଡି ଢେନ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

[ପରେ ପରେ ମୋଗଲ ଓ ଚୌପଦାରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ଥାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସରଓ୍ୱାଲ ଗାୟକ, ବାଦ୍ୟକାରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଐକ୍ୟତାନରେ ବାଦ୍ୟ ଓ ଶିବ ବନ୍ଦନା ।]

— ସ ମା ପ୍ତ —

ଟୀକା-ଟିପ୍ପଣୀ

(ମୋଗଲ ତାମାସା ୧୫୦।୨୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ରଚନା । ମୂଳ ଲେଖାଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ନକଲ କଲାବେଳେ ନକଲକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଫାର୍ସୀ, ବଙ୍ଗଳା ଆଦି ଭାଷା ବିକୃତ ହୋଇଯାଇଛି । ପୁଣି ଏହି ସବୁ ଭାଷାରେ ଅନଭିଜ୍ଞ—ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା ବିକୃତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଥିପାଇଁ ତାମାସା ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଦୁର୍ବୋଧ ବା ଅବୋଧ ହୋଇ ଉଠିଛି । କେତେକ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟର ଯଥାଯଥ ଟୀକା କରିବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଛି । ତଥାପି ପାଠକମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟର ଯଥାସମ୍ଭବ ନିର୍ଭୁଲ ଟୀକା ବା ଭାବାର୍ଥ ଦେବାର ଉଦ୍ୟମ କରି ହୋଇଛି ।)

ପୃଷ୍ଠା ୧—ଘାଟ (ଘାଟୋ)—ସଙ୍ଗୀତର ରାଗବିଶେଷ । ଗର୍ଭେଶ୍ୱର— ସାହାପୁରସ୍ଥ ମହାଦେବ । ହଟେଶ୍ୱର—ହଟନାଗର—ସଙ୍ଗତ ଗ୍ରାମର ମହାଦେବ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨— ଚୈପଦାର—ରାଜଦଣ୍ଡ ବହନକାରୀ ଭୃତ୍ୟ ବା ଅର୍ଦ୍ଦଳି । ଦଟବ ଯାଓ × × ବରଖାସ୍ତ କରେ—ସାବଧାନ, ଧାଡ଼ିବାନ୍ଧି ନିୟମ-ଶୃଙ୍ଖଳା ସହିତ ବସ ବା ଠିଆ ହୁଅ । (ଭାବାର୍ଥ) । ମାର୍ କୋର୍ନେଶ × × ଯାମି – ମିର୍ଜା ସାହେବଙ୍କୁ କୁର୍ଣ୍ଣିସ୍ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହ । କରିମକାଁ × × × କରଦା ଅନ୍ଦ—ଏ ରାତିରେ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକସବୁ ଗଛରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ବିକୀରଣ କରି ତାରକାମାନଙ୍କୁ ମଳିନ କରି ପକାଉଛନ୍ତି । (ଭାବାର୍ଥ) । ବାଲକୟା—ଅର୍ଦ୍ଦଳି ବା ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ । ଲଢେକ୍—ଶ୍ରୀ ହଜୁର ବା ଉପସ୍ଥିତ ମହାଶୟ । ଯାଏ ନିସସ୍ତେ × × ଆସ୍ତ—ମୋ ବସିବା ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ? ବିସ୍ତର × × ଫର୍ମାୟନ୍—ଏହି ଦରି ବା ଗାଲିଚ୍ଚ ବିଛା ହୋଇଛି, ଆପଣ ବସନ୍ତୁ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩—ଓଟାଲ (ଇତାଲ) ଜଲସାନହୁ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଦିଅ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଲସା ଆରମ୍ଭ ହେବ । ନିୟାଁମତ୍—ହଜୁର । ନକବ୍‌ଜୀ—ଘୋଷଣାକାରୀ ବା ଭାଟ ମହାଶୟ ।

ପୃଷ୍ଠା ୪—ଚଏନ୍‌ମେ—ଫୁର୍ତ୍ତିରେ ବା ଆନନ୍ଦରେ । ଟୁନେଦାର— ଗୁଣିଟୁଣିରେ ନିପୁଣ । ଦହସତ—ଭୟ । କରପୁସ୍ତ × × ବାବେବାର—ବାରଂବାର କୋଡାରେ ପିଟି ଏହା ପିଠିକୁ ନରମ କରିଦିଅ ।

ପୃଷ୍ଠା ୫ – ପରେସାନ—ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ । ଜରୁ – ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପତ୍ନୀ । ଚ୍ୟା ବେଗୋ—କଣ କହ । ସଦ୍ଧ—ଏକ ଶହ । ମୁଶାହାରା—ବେତନ ବା ଭତ୍ତା ।

ପୃଷ୍ଠା ୬—ଚଟକଲେଚେ—ଚଟକଳରେ ବା ଝୋଟକଳରେ (ଶବ୍ଦଟି ଅର୍ବାଚୀନ, ତେଣୁ ଏଠାରେ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ବୋଲି ମନେହୁଏ ।)

ପୃଷ୍ଠା ୭—ଫଇଲ୍ ଖାନା – ହାଣ୍ଡଶାଳ ।

ପୃଷ୍ଠା ୮—ବାବାଦମ୍ – ମହାଦେବ ଶିବ । ଝୁଲନା—ସଙ୍ଗୀତ ବିଶେଷ ।

ପୃଷ୍ଠା ୯—ଚଣ୍ଡୁ—ଅଫିମରେ ତିଆରି ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ବିଶେଷ । ତା ଥେଇରେ X X ଥେଇ—ବାଦ୍ୟର ଏକପ୍ରକାର ତାଳ ବା ବୋଲ୍ ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୦—ତପଙ୍ଗ୍ ତପଙ୍ଗ୍ –ଝୁଲ ଝୁଲ । ଖସଖସ—ବେଣାଚେର । ସୌସନ୍— ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । କୁଳା (କୁଡ଼ା) ଚରକୁଟ୍ –ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନା ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୧—ନଜକ୍—ନିକଟକୁ । ବେତାବ୍—ଅସ୍ଥିର ବା ଚଞ୍ଚଳ । ପିଞ୍ଜା—ପଟୃଶ । ପାସ୍— ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବା ପାଉଡ଼ର୍ । ଛୁଟେ— ସାନ ସାନ ବଡ଼ି ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୨—ତସଲମ୍ ମନ X X ଆଲି ଯୁନାବାଦ—ହେ ମାନ୍ୟବର ମହାରାଜ; ତୁମକୁ ମୁଁ ହଜାର ହଜାର ସଲମ୍ କରୁଛି (ଭାବାର୍ଥ) । ଯୋତକ—ଆଲୋକ । ଖାବ୍‌ଗାସେଁ—ଶୟନ ସ୍ଥାନରୁ । ରୁଠା ହୁଆ— ଦୁଃଖିତ ବା ନାରାଜ ହେବା । ଖୁମାରସେ—ନିଶାହେତୁ । ତସମସା—ଅଳସ ବା ଭିଡ଼ମୋଡ଼ ହେବା ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୩— ନିନ୍ଦାସେ (ନିନ୍ଦାସେଁ) ନିଦ୍ରାରୁ । ଦିଲ୍ ଖୂନ୍‌ସୋ X X ଐସେ ଫେସାନ—ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଦୁଃଖରେ ମୋ ହୃଦୟ ରକ୍ତାକ୍ତ; ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ ଦୟାକର (ଭାବାର୍ଥ)— (ସଙ୍ଗୀତଟିର ଅନ୍ୟ ପାଦଗୁଡ଼ିକ ଦୁର୍ବୋଧ) ଖିମେ—ତମ୍ବୁ । ଆବ୍‌ତାବ୍—ଜାକଜମକ । ବେଲ୍—ପୁଷ୍ପଲତାର ଝାଲର ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୪—ଇସମ ଶିଫ୍—ନାମ କଣ ? ଗୈରତ—ଅଭିମାନ ବା ଆଭିଜାତ୍ୟ ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୫—ଓକ୍—ମୂନ । ଚୁତଡ଼୍‌ମେ—ପିଠିରେ ବା ନିତମ୍ବରେ ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୬—ଖୁବ୍‌ଦରାଜ X X ଚେ ବୟୁସ୍—ଆସରବାଲି କଣ କହୁଛନ୍ତି । ଫଏଜ୍ ଗଞ୍ଜୁର—ଏକ ପଦବୀ (ଅର୍ଥ – ଯାହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲୋକେ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି) । ଦସ୍ତ ଆମୁଦେ—ମୋର ଅଛି । ସୁବେଦାରାନ୍—ସୈନ୍ୟଦଳର ଅଧ୍ୟକ୍ଷମାନେ । ଗରଦ—ମୋର ରହିଛି । ସଫୁଲ୍— ଭ୍ରମଣ ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୭—ବାହାମଏ କୁତଫ୍—ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୮—ବାଗୁବାନ୍—ବଗିଚ୍ଚ ସମୂହ । ଆଲମ୍‌ଙ୍କ × × ବୈଠୀ ହେ—ଗୋଟା ପୃଥିବୀ ମୁଁ ଦେଖିଲି, କିନ୍ତୁ ଏ ସ୍ଥାନଟି ଫୁଲରେ ଭରା । ଫୁଲର ରଙ୍ଗ ଓ ଜ୍ୟୋତି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଢାଙ୍କି ପକାଉଛି । ଏ ସହର ଦେଖିଲି—ରହିବାପାଇଁ ଏହା ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ସ୍ଥାନ । ବଲ୍ଲଭ କହେ—ସୌଖୀନ୍ ଲୋକଙ୍କର ବସାଉଠା ଲାଗି ଏହା ଭଲ ଜାଗା । (ଭାବାର୍ଥ) ।

ପୃଷ୍ଠା ୧୯—ଅଗ୍ରିୟୁଁ (ଅଗର୍ ଇଁ) ଭୁର୍କାଭୁର୍କା (ଭୁକ୍‌ଭୁକ୍) × × ଓଡ଼ିଶା (ମନ ଖୁସିରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ)— ଏହି ପ୍ରେମିକା ନିଜ ମୁଖର ତିଳ ଚିହ୍ନ ଦ୍ୱାରା ମୋ ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ତାକୁ ଦେଇ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ (ଭାବାର୍ଥ)—ଫାର୍ସୀ କବି ହାଫିଜ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ବାଗ୍ ବାଗ୍ × × ଶିରତାଜ—ମୌଜାଟି ବାଗ୍‌ବଗିଚ୍ଚ ଗଛଲତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳଭରା ପୋଖରୀ ନିକଟରେ ଦର୍ପଣ ପରି ଝିଲକୁଛି । ଏହା ଦେଖି ହମାକ୍ ଖୁସ୍ ହୋଇଯାଉଛି (ଭାବାର୍ଥ) ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୦—ଓ୍ୱେରନ୍ ହୁଆ ତନମେରା—କିଏ ମୋର ଶତ୍ରୁ ? ଏସି ଗମ୍ × × ହରଦମ—ଏହି ଦୁଃଖରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା କରୁଛି । ନାଁବାଡ—ନାଁବାଳକ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୧—ଜାଏଜରୁର୍ ଫିରସ୍ତେ—ପରିସ୍ରା ଓ ପାଇଖାନା କରିଛନ୍ତି । ନାଇଚ୍ଚ—ହୁକାରେ ଲାଗିଥିବା କାଠନଳୀ । ଗମ୍- ଅସନ୍ତୋଷ ବା ପରବାୟୁ । ପାଡ୍—ପରି । ଫଏଲ୍ଏ ପାଡିବା ବା ବଢ଼ାଇବା ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୨—ଦହେ ବଶ୍—ତରିଶ । ଦାରୁ—ମଦ୍ୟ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୪—ଗୁଲଦାର କାହେ - ଫୁଲରେ ତିଆରି ବା ସଜ୍ଜିତ । ବେହେତର—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । କଲିକେ ନଲ-ମେରୁ - ବିଶେଷ ଧରଣର କଲମ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୫—ଦହେ ପଞ୍ଜ୍—ପନ୍ଦର । ଅଗନ—ଅଗଣା ବା ବାରଣ୍ଡା । ଦର୍‌ପର୍—ଦ୍ୱାର ପାଶରେ । ବଂଶୀବଟ—କୁଆଁସ ଗ୍ରାମରେ ସ୍ଥାନ ବିଶେଷ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୭- ବେପସମ୍—ଲୋମହୀନ ବା କେଶହୀନ । ଚର୍ଚ୍ଚିତନ - ଝିଅ । ଅମାନ—କାଞ୍ଜି ବା ପଖାଳ ତୋରାଣି ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୭—ସିକୁମ୍ବି—ପେଟ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୮—ଉନ୍‌ବନ (ଅନବନ୍)—ଝଗଡ଼ା । ମୁସ୍ତଗାର—ସମ୍ମାନିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ସମ୍ବୋଧନ । ପ୍ୟାରି ବିନେ ସଙ୍ଗ୍—ପ୍ରିୟାର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ।

ପୃଷ୍ଠା ୨୯—ଓଦ୍‌ହେବ୍‌ନ୍—ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ । ଲଜ୍ଜତ୍—ସ୍ୱାଦ । ମୁଫତ୍—ସ୍ୱାଧୀନ । ଫାଜଲ୍—ବିଜ୍ଞ, ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗୁନ୍‌ନାମ୍—ଅଜଣା । ଜିଲତ୍ (ଜିଲ୍‌ଦ)—ଖଣ୍ଡ ବା ଫର୍ମା ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୦—ପାନା—ପଣା ବା ସରବତ୍ । ଓଲ୍ଲା—ଲଡ଼ୁ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୧—ଗୋଦମେ—କୋଳରେ । ଧୂଣ୍ଡେଗା—ଖୋଜିବେ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୨—ସୈାଁଣ୍ଠ—ସୁଣ୍ଠି । ଚହୁଁକା—ମୂଷାଗୁଡ଼ିକ । ମଖିଆ—ମାଛି । ମଖଡ଼ି—ବୁଢ଼ିଆଣୀ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୩—ଖାନାଜାତ୍—ଘ୍ଭେଟଜାତ । ପଶମ—ଲୋମ । ଖେଞ୍ଚକେ—ଜୋର୍‌ରେ ବା ଟାଣ କରି ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୪—କସ୍ ତରସେ ମୋଇ—ମଲ କପରି ?

ପୃଷ୍ଠା ୩୫—ସୋନେକୁ ଭସମ (ଭସମ୍)—ସୁନା ଭସ୍ମ । ଖସମ୍—ସ୍ୱାମୀ ବା ପୁରୁଷ । ସରପୋଛ—ଡାକୁଣୀ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୬—ବୁରୁଷ୍—ଇଂରାଜୀ Brush, ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୭—ବେପରସନ (ବେପଶମ୍ ଶବ୍ଦର ବିକୃତ)—ଲୋମହୀନ ବା କେଶହୀନ ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୮—ମଗରି (ମଗରୁର୍ ଶବ୍ଦରୁ) ଗର୍ବୀ ବା ବଦମାସ । ପରଖୁଆ—ପସରା ।

ପୃଷ୍ଠା ୩୯—ବାଇଲ (ଭଇଲ ଶବ୍ଦରୁ)—ହେଲ । ବଟଲୀ—ଦୁଷ୍ଟ ବା ଜିଦ୍‌ଖୋର୍ । ଦନାଏ—ପବ ଠୋଲ୍ଲରେ ଠୋଲ୍ଲାଏ ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୦—ବୋଡ଼—କୋଡ଼ଏ । ବସାଣି—ବସାଦନ୍ତି । ପଇଲ୍‌ମ ମାଁ (ଶବ୍ଦଟି ବିକୃତ)—ପଡ଼ିଲ ମୋ ମାଆ !

ପୃଷ୍ଠା ୪୨—ଇବ୍‌ମଲକା—ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୩—ପଦଳ—ଠଗ ବା ବଦନିକା ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୪—ଏୟାର୍ ଦିଲ୍‌ନଓ୍ୱାଜ—ହୃଦୟର ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ । ନାଜନନ୍—ସୁନ୍ଦର ବା ସୁକୁମାର । ନଗାର—ପ୍ରିୟତମା । ନସୁଦ ହାସିଲେ କଲମ୍—କୌଣସି ଉତ୍ତର ପାଉନାହିଁ । ମଏ ସବନ୍—ଗୃନ୍ଧ ସଦୃଶ । ବରସାରଭୁ ଚଦରସନ୍ଧ—ମଥା ଉପରେ ରାଜକାୟ ଛତ୍ର ଧରି ଗୃଲିଛୁ (ଭାବାର୍ଥ) । ଚସମେ ଦଗାଓ୍ୱାଜବ ସୁରମେ ଚରା କାରଦଇ—ତୋର ସେଇ ଦଗାବାଜ ଆଖିରେ ସୁରମା କାହିଁକି ପିନ୍ଧିଛୁ ? ଚଷମେ ବଲ୍ଲା, ସୁରମେ ବଲ୍ଲା—ତୋର ଆଖି

ମୋତେ ପୀଡ଼ିତ କରୁଛି, ଆଖିର ସୁରମା ପୀଡ଼ିତ କରୁଛି । ଏଇତ୍ (ଇତେ) ବଲାଏ କରଦାଇ—କି ପୀଡ଼ା ଓ ଅସ୍ଥିରତା ତୁ ଆଣିଦେଲୁ (ଭାବାର୍ଥ) । ଦର୍ ଫଗାକତ୍ X X ଗିଲ୍ କର ଦସ୍ତମ୍—ତୋ ବିନା ବା ତୋର ବିରହରେ ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ଆଗେଇ ପାରୁନାହିଁ, ବାଟରେ ଅଟକି ଯାଉଛି । ମୋର ଦେହ, ମନ, ହୃଦୟ ସବୁ ମାଟି ହୋଇଗଲା (ଭାବାର୍ଥ) ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୫—ମଞ୍ଜାଶ୍ ଯୁଦ୍ଧ—ବିଗିଡ଼ି ଯୁଦ୍ଧ (ଅଶୁଭ ଶକୁନ) । ଚେଡ଼ି ପୋ—ଦାସୀ ପୁତ୍ର ବା ଉପପତ୍ନୀର ସନ୍ତାନ । ଏ ନାଜନୀ X X ପରଲଫ ତୋରା—ଗୋ ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରିୟେ, ତୋ ଅଧରରୁ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେ । ଯୋଖିକୋ X X ନମେ ଏ ମୋର୍—(ଅତିଶୟ ବିକୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ଧାଡ଼ିଟି ଦୁର୍ବୋଧ) । ମରହୁଆ (ମରହବ୍ବା) X X ଇନ୍ବଦେ—ବହୁତ ଆଚ୍ଛା, ମୋ ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ତୁ ମୋ ଆଗରେ କଥା ପଦେ କହୁଛୁ । ମୁଁ ତୋତେ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ । ତୋର ସେ ଅଧର ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ମୋତେ ଥରେ ଆହ୍ୱାନ କର (ଭାବାର୍ଥ) ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୬—ଯିସ୍ ବକତଏ X X ଖରାପ୍ ହୋଗା—ଗୋ ପ୍ରିୟା, ଲାଜ ଛାଡ଼ି କେବେ ତୁ ନିକଟରେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବୁ ବା ସମର୍ପଣ କରିବୁ । ତୋର ଦୀପ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଳି ଝଲସି ଉଠିବ । ତୁ ବଗିଚାକୁ ପଳାଇ ଯା' ନା (ମୋତେ ଛାଡ଼ି) ଏବଂ ବଗିଚାରେ ଥିବା ଚଢ଼େଇଗୁଡ଼ାକୁ ହଇରାଣ କରନା । ତୋର ଉତ୍ତାପ ଦ୍ୱାରା ଗୋଲାପ ଫୁଲକୁ ମଉଳାଇ ପକାନା । ହେ ପ୍ରିୟେ, ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ଖୁଣୀ । ତୋର ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଖୁଣୀ ଆଖିକୁ ଦେଖି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପାଗଳ ବା ଖରାପ ହୋଇଯିବ (ଭାବାର୍ଥ) । ଫଗୁଆ—ଅପବାଦଯୁକ୍ତ, ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୭—ମନ ମନ X X ମାନେ ବରମାନ—ମୋ ପାଇଁ, ମୋ ଦେହ ଓ ହୃଦୟ ପାଇଁ, ମୋ ଆତ୍ମା ପାଇଁ ତୁ କି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛୁ କହ ।

ପୃଷ୍ଠା ୪୮—କାନ ଗୀରତ—ମାଗିଅଣା, ମନ-ନ-ଥିବା ପ୍ରୀତି । ଆସଖ୍ ମରେତ (ମରକତ) X X ରତ୍ନ ଫଗମ୍ ମସ—ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରୁଛି, ମୁଁ କଣ କରିବି ବା ମୋର କଣ କରିବା ଉଚିତ । ମୁଁ ତୋର ଗଳା ବା ବସାକୁ ଯିବାପାଇଁ ଚାହୁଁଛି । ମୁଁ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ, ମୋର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତୁ ଯଦି କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କରୁ, କେବଳ ମୋତେ ଲୋଭାନ୍ୱିତ କରୁ, ହେ ମୋର ପରମ

ପ୍ରିୟତମା, ମୁଁ କଣ କରିବି କହ ! ତୁ ମୋତେ ପାଶୋର ଦେଇଛୁ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୋତେ କିପରି ପାଶୋର ପାରିବି କହ (ଭବାର୍ଥ) ।

ମସ୍ତି—ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ବା ମତ୍ତତା । ସାହେବ (ସାହବ୍—ଆରବି)—ମହାଶୟ ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ମୁଦ୍ରାକର :—ଶ୍ରୀ ପ୍ରବୋଧାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଭାଗବତ ପ୍ରେସ, ଭଦ୍ରକ । ୧୯୬୬